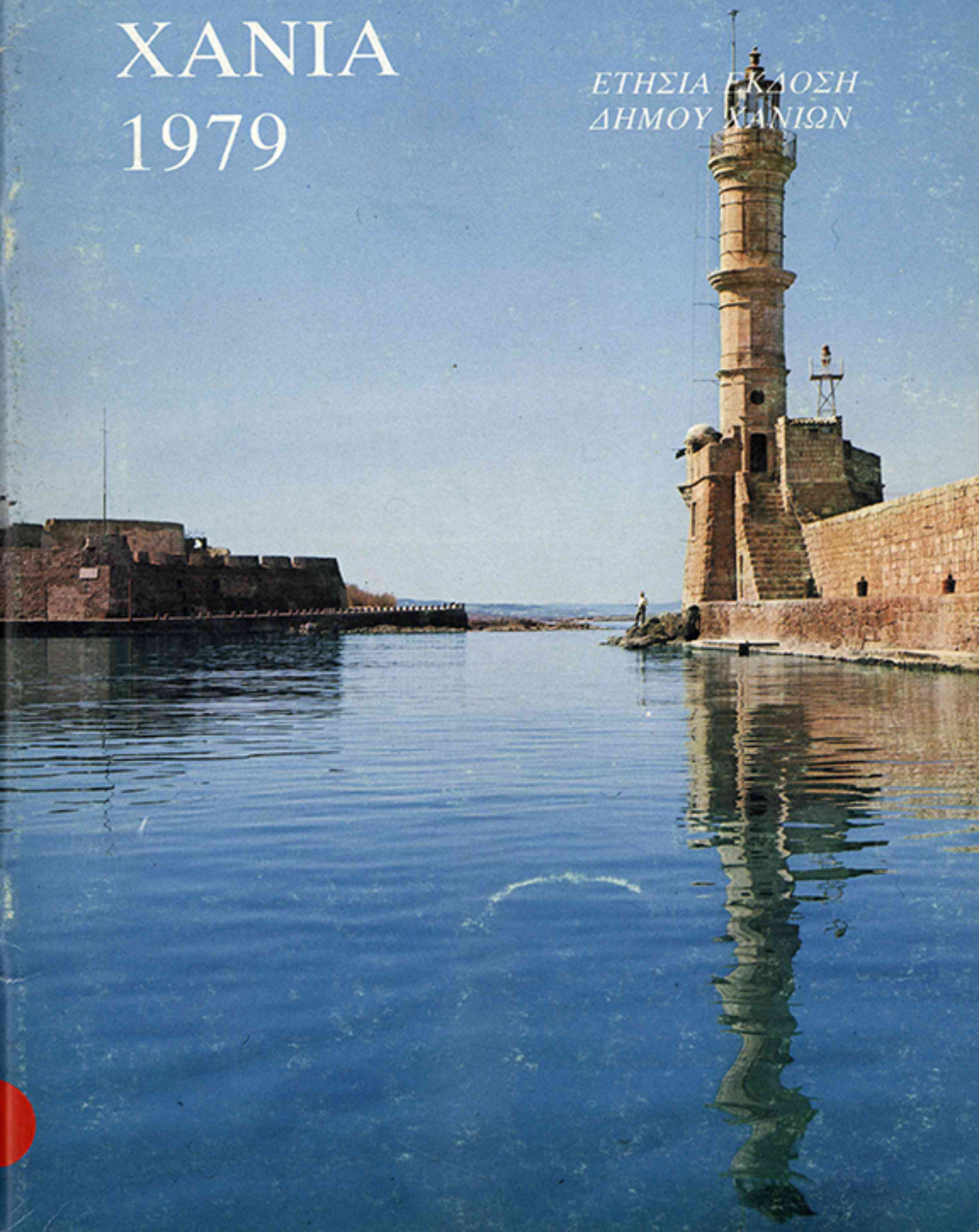

ΧΑΝΙΑ 1979

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ
ΔΗΜΟΥ ΧΑΝΙΩΝ

ΨΗΦΙΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΥΛΙΚΟ

* 1 5 7 *

Λιμάνι Χανίων

Χανιά, 9 'Απριλίου 1978

Κύριε Δήμαρχε,

Στήν ψυχή κάθε μεσογειακού ανθρώπου ή Κρήτη είναι κάτι πολύ περισσότερο από ένα Νησί Όμορφιάς. Ή κοινή μας Ιστορία έχει δώσει στη Χώρα σας τή συμβολική πραγματικότητα πού είναι μεγάλης σημασίας και έντυπωσιάζει τούς πάντες. Ένα ταξίδι στην Κρήτη μοιάζει, όπως εγώ νομίζω, περισσότερο σάν πρόσκληση κουλτούρας παρά σάν υπόθεση τουρισμού. Ή Κρήτη μέσα σέ λίγες μέρες μου 'δωσε, και μάλιστα πλουσιοπάροχα, ακριβώς αυτό πού γύρευα φτάνοντας: τήν αδελφική φιλία τών ανθρώπων της, τήν επιβλητική όμορφιά τών τοπίων της, τήν αντανάκλαση του περασμένου μεγαλείου της από τά πολλαπλά ίχνη τών περασμένων πολιτισμών της. Από όλες τίς πόλεις της Κρήτης ή δική σας είναι ή πιό έλκυστική. Διασχίζοντας τούς δρόμους της και ζώντας τήν καθημερινή ζωή, ανακάλυπτα πολλά θαυμαστά πράγματα κάθε λίγο και λιγάκι και αισθάνομαι γιά πρώτη φορά στή ζωή μου τήν επιτακτική ανάγκη νά σās εκφράσω τήν εύγνωμοσύνη μου.

.....
Σας παρακαλώ νά δεχτείτε τή διαβεβαίωση τών πιό ειλικρινών μου αισθημάτων.

Δρ Π. ΒΙΑΡ

Καθηγητής της Ίατρικής Σχολής Παρισίων

Τά Χανιά θά υποδεχτούν τίς μέρες αὐτές φίλους παλιούς καί νέους. Ὅλους ἐκείνους πού θά ῥθουν γιά ν' ἀποτίσουν μαζί μας τόν ὀφειλόμενο φόρο τιμῆς πρὸς τοὺς ἥρωες ἀγωνιστές τῆς θρυλικῆς ΜΑΧΗΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ, πού τό Μάη τοῦ 1941 συγκλόνισε ὅλη τήν ἀνθρωπότητα. Πρὸς τοὺς γνωστούς κι ἀγνωστούς μαχητές, πού σχεδόν ἀοπλοὶ ὑψωσαν τό ἀνάστημά τους πρὸς τοὺς Ναζιστοὺς εἰσβολεῖς κι ἔδειξαν πρὸς ὅλο τόν Κόσμο, πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τῆς Γῆς, τό δρόμο τῆς θυσίας. Ἐδειξαν πῶς ὅταν εἶσαι πραγματικά ἐλεύθερος ἀνθρώπος κι ἀγαπᾷς τὴν ἐλευθερία σου, δὲ δειλιάς μπροστά σέ τίποτα γιά νά τὴν ὑπερασπίσεις, ἔστω κι ἂν σέ περιμένει ὁ θάνατος.

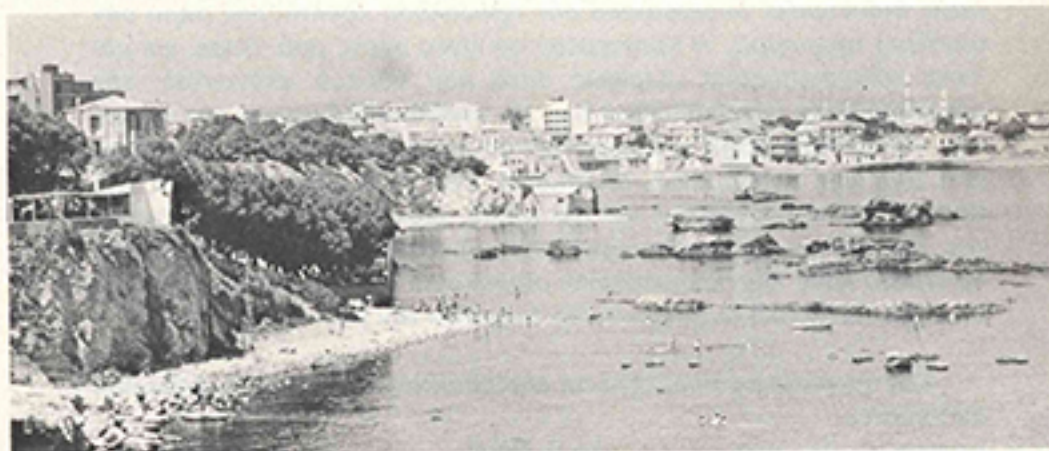
Ξανάζησε τό Μάη τοῦ 1941 τ' ἀθάνατο Ἀρκάδι. Ἡ Κρήτη, ἔστω κι ἂν ἔλειπε ψηλά σέ ἀλθανικά θουνά ὁ ἀνθός τῶν νιάτων της, στάθηκε ὁλόρθη μπροστά στὸν καινούργιο εἰσβολέα. Αὐτοὶ πού ἔμεναν τότε ἐδῶ, οἱ γέροι, οἱ γυναῖκες, οἱ ἔφηβοι καί τά παιδιά, ξεσηκώθηκαν, πιστοὶ στίς προσταγές τῆς ἱστορίας τοῦ τόπου τους. Κι ἔδωσαν μάχη σκληρή, μαζί μέ τίς λίγες συμμαχικές δυνάμεις πού ἔτυχε νά θρῖσκονται πάνω στό Νησί, τό αἱματοβαμμένο, πρὸς τοὺς εἰσβολεῖς, πού αὐτὴ τὴ φορά δὲν ἤρθαν ἀπὸ τὴ θάλασσα, ἀλλὰ «ἐπεσαν» ἀπὸ τὸν οὐρανό, μεταφερόμενοι ἀπὸ «σιδερένια πουλιά». Γιά μιά ἀκόμα φορά ἡ Κρήτη ἔγινε ὁλοκαύτωμα γιά χάρη τῆς πολυπόθητης Ἐλευθερίας. Δέν κιότεψε οὔτε τὴ φορά αὐτὴ. Δέ βαρυγκόμησε γιατί καί πάλι τῆς ἔλαχε ὁ κλῆρος νά ὑπερασπιστεῖ τὴν τιμὴ τῶν δημοκρατικῶν λαῶν. Εἶχαν στὸν ἀγῶνα τους ἐκεῖνο οἱ Κρητικοὶ μπροστάρηδες τίς ψυχές τοῦ Καντανολέοντα, τοῦ Δασκαλογιάννη, τοῦ Χατζῆ Μιχάλη Γιάνναρη, τοῦ Καλλέργη, τοῦ Κριάρη, τοῦ Σκαλίδη, τοῦ Γιαμπουδάκη, τοῦ Κωσταροῦ Βολουδάκη, τοῦ Μυλωνογιάννη κ.ἄ. Καί πρώτη ἀπ' ὅλες τὴν ψυχὴ τοῦ Μεγάλου Κρητικοῦ Πολιτικοῦ, τοῦ Ἐθνάρχῃ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, πού ἀπ' ἐκεῖ ψηλά, ἀπὸ τὸν Προφήτη Ἥλία τοῦ Ἀκρωτηρίου, καθοδηγοῦσε, γιά μιά ἀκόμα φορά, τὸν ἀγῶνα τῶν Κρητικῶν γιά τὴν προάσπιση τῆς Ἐλευθερίας τῆς πατρώας γῆς.

Τοὺς φίλους ἐπισκέπτες πού θά ῥθουν αὐτές τίς μέρες τοῦ Μάη στά Χανιά γιά νά γιορτάσουν μαζί μας τὴν 38ῃ ἐπέτειο τῆς Μεγάλης Μάχης χαιρετίζει μέ ἐγκαρδιότητα κι ἀγάπη πολλὴ ὁ Δῆμος τῆς ἱστορικῆς πόλης. Καί τοὺς προσφέρει ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν καρδιά τῶν δημοτῶν του, τὴν ἄδολη, τὴν ἀνυστερόβουλη ἀγάπη του. Τὴν κρητικὴ ἀγάπη, πού τὴ γνώρισαν καί τὴν ἐκτίμησαν πολλοὶ μέχρι σήμερα. Δέ ζητᾷ ἀντάλλαγμα ὑλικό γιά τὴν ἀγάπη του αὐτῇ. Ζητᾷ ὅμως ἀναγνώριση ἀπ' ὅλους τῶν θυσιῶν τῆς Κρήτης, τό σεβασμό τους πρὸς αὐτὴ καί τὴ δικὴ τους ἀγάπη τὴν ἄδολη κι ἀνυστερόβουλη.

Καί μαζί μέ τὴν ἀγάπη μας τοὺς προσφέρουμε κι αὐτό τό μικρὸ Λεύκωμα, πού στόχος του μοναδικός εἶναι νά δώσει μιά μικρὴ εἰκόνα τῶν ἀγώνων, τῶν θυσιῶν, τῶν θρύλων καί τῶν παραδόσεων τοῦ Νησιοῦ, πού λές καί γεννήθηκε γιά νά δίνει συνέχεια ἀγῶνες σκληροὺς, γιά νά δείχνει πάντα πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα τό δρόμο τῆς Ἐλευθερίας, τῆς Ἀνεξαρτησίας καί τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας, τοῦ Νησιοῦ πού δὲν κιότεψε ποτέ, πού δὲν ἔσκυψε ποτέ τό κεφάλι σέ κανένα τύραννο ἔστω κι ἂν χρειάστηκε πολλές φορές νά γίνεῖ ὁλοκαύτωμα.

Δεχτεῖτε φίλοι ἐπισκέπτες τὴ ζεστὴ ἀγάπη μας κι ἀνταποδώσατέ μας τὴ δική σας.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΑΡΚ. ΚΛΩΝΙΖΑΚΗΣ
ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΧΑΝΙΩΝ

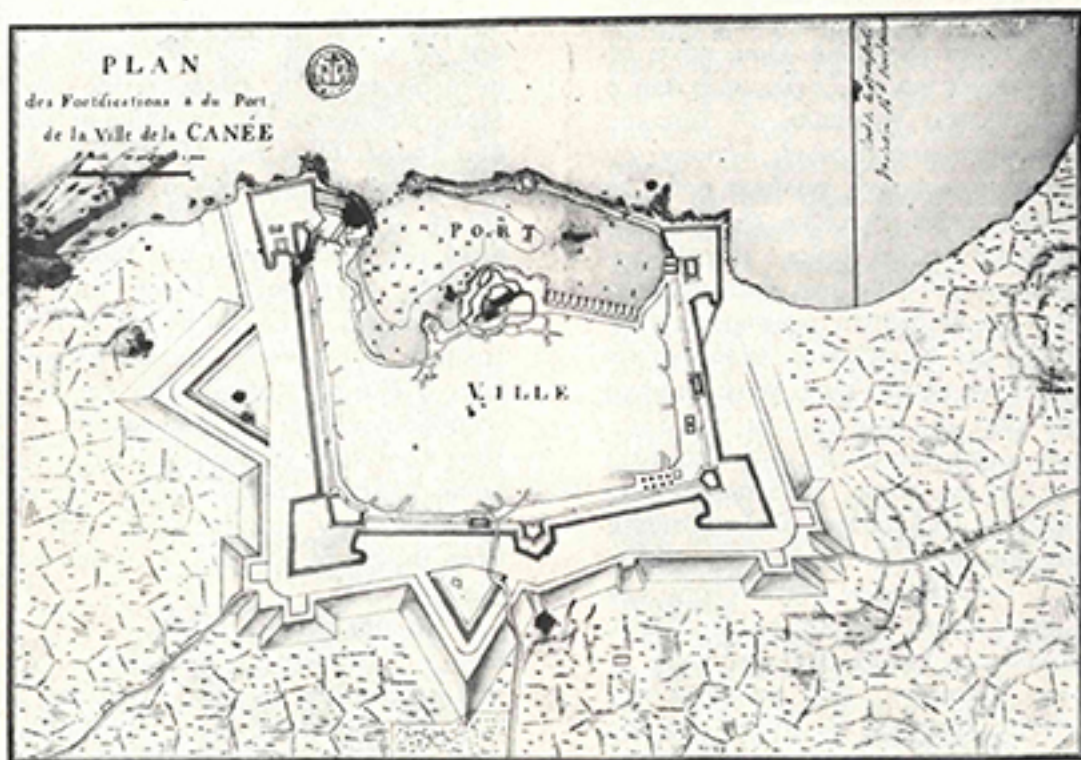
Μία ἀποψη τῆς πόλης τῶν Χανιῶν

ΚΑΣΤΡΑ, ΦΡΟΥΡΙΑ ΚΑΙ ΠΥΡΓΟΙ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΧΑΝΙΩΝ

Τοῦ κ. ΕΥΤΥΧΙΟΥ ΜΑΛΕΦΑΚΗ, Λυκειάρχῃ

Τυλιγμένα στή σιωπή, μελαγχολικά καί λησμονημένα, ξεπροβάλλουν τά κάστρα, τά φρούρια καί οἱ πύργοι τοῦ νομοῦ μας. Κτισμένα σέ ἀπόκρημνους βράχους, πάνω ἀπό φουρτουνιασμένες θάλασσες, θεμελιωμένα σέ λόφους, πού δεσπόζουνε καταπράσινες πεδιάδες, φωλιασμένα σέ καίριες θέσεις κοντά σ' ἓνα λιμάνι, ἔχουν κλείσει μέσα τους τά ἀνθρώπινα πάθη, πού ἀσυγκράτητα στροβιλίστηκαν στίς ἐπάλξεις καί προμαχώνες των, τῇ μεσαιωνικῇ ἀκαμψίᾳ, πού στό ὄνομα μιᾶς πίστεως βύθιζαν σέ πένθη καί δάκρυα ὅλους ἐκείνους, πού εἶχαν διαφορετικές ἀντιλήψεις, τοὺς ἐγωισμούς τῶν ἡγεμόνων, πού ἀφέντες τῶν ὑπηκόων τους ὀδηγοῦσαν αὐτοὺς στήν ἀνυπαρξία καί στό θάνατο. Οἱ Βυζαντινοί μέ τίς ἱεραποστολικές ἀντιλήψεις των, πού οἱ πόλεμοι καί στρατείες των μύριζαν λιθάνι καί ψαλμωδία, ἡ νεροθεμέλιωτη Βενετία, πού τό φτερωτό λιοντάρι της ἐβρυχάτο σ' ἀντίθεση μέ τή λογική τό-

σους αἰῶνες στίς χώρες τῆς Μεσογείου, ἡ ὀρδή τῆς Ἀνατολῆς, πού ἔδειξε τόσο δυναμισμό καί βαρβαρότητα, οἱ ἀδίστακτοι καί σκληροί Ναζιστές, πού τό πέρασμά τους ἀπό τήν Κρήτη σκόρπισε ἀφθονο αἷμα καί δάκρυα, ἦταν ἐκεῖνοι πού κτίσανε ἡ ἐπισκευάσανε τά κάστρα, φρούρια καί πύργους τοῦ νομοῦ μας. Μισογκρεμισμένα, χορταριασμένα καί ἔρημα σκορποῦν τῇ μελαγχολίᾳ καί κατάθλιψη. Διαλαοῦν ὅτι οἱ ἀνθρώποι μέ τίς κακίες των, τίς ἀπανθρωπιές τους, τά ἀσυγκράτητα πάθη των περνοῦν καί παίρνουν, σάβανό τους μοιραῖο, τήν ἀνυπαρξία. Ἐκκλήσεις βοήθειας, κατάρες, βρισιές, θρήνοι, βογκητά, σήσανε στά κάστρα μαζί μέ τοὺς ἀνθρώπους. Ἀρματωσιές, χάμουρα, σπαθιά, λουριά, ταρκάσια, λιώσανε στοὺς προμαχώνες καί ἐπάλξεις των. Ὅπλα τρομερά στά χέρια τοῦ ἀνθρώπου, τά φρούρια καί οἱ πύργοι ἐγκαταλείφθηκαν καί διαλαοῦν μέ χίλια στόματα τῇ ματαιότητά των ἀν-

Χάρτης τοῦ 1786 πού δείχνει τά ὀχυρώματα καί τό λιμάνι τῶν Χανίων

θρώπων δημιουργημάτων. Βυζαντινά, Γενοβέζικα, Βενετσιάνικα, Τούρκικα και Γερμανικά κάστρα και πύργοι απλώνουν τα θλιβερά τους συντρίμια σε τοποθεσίες του νομού μας, που θα τα παρουσιάσουμε όσο επιτρέπουν οι σελίδες του Λευκώματος του Δήμου Χανίων. Θα τ' απαριθμήσουμε με αλφαθητική σειρά και όχι με σειρά σπουδαιότητας. Πολλοί Τουρκοί πύργοι δε θα αναφερθούν, επειδή δεν έχουν ιστορική σημασία.

1. **Άληδάκη:** Στο χωριό του Άποκορώνου Μπρόσνερο, αποτραβηγμένος από τη σύγχρονη κίνηση και ζωή επιδεικνύει τα σκληρά του τραύματα ο πύργος του Τούρκου γενίτσαρου Ίμπραχίμ Άληδάκη. Ο «μεγαλοκουραδάρης» Άληδάκης, που είχε αρπάξει μεγάλες εκτάσεις γης, ασφάλισε τη ζωή και τα υπάρχοντά του στο πύργο αυτό. Η αχαλίνωτη απληστία του τον οδήγησε στην αρπαγή και των κτημάτων των Σφακιανών. Το 1774 οι Σφακιανοί, μετά από πρόσκληση των προεστών τους, συγκεντρώθηκαν στο Άσκούφου και σχεδίασαν την εξόντωσή του. Ομηρικές σκηνές θύμιζε η συγκέντρωση αυτή, που ο γέρος Μανούσας από το πρόχειρο βήμα του λέει:

Μιά φορά θα ποθάνουμε, καίτες ξεκουρασιά νε μ' από τη ζήση την κακή ο θάνατος καλλιά νε.

Τό όλο έπεισόδιο διάσωσε άγνωστος Σφακιανός ριμαδόρος στο αξιόλογο έπικό ποίημά του.

2. **Ανίμπαλη:** Ανάμεσα στις καταπράσινες πεδιάδες των περβολιών και των βουνών, που βρίσκονται μπροστά από τα Λευκά Όρη, πάνω σε χαμηλό λόφο, θρηνεί για τό ξεκλήρισμά του ο Τουρκικός πύργος του Ανίμπαλη. Οι Τούρκοι, που κατείχαν την πλούσια περιοχή, έκτισαν τον πύργο αυτό, προκεχωρημένο φυλάκιο προς τη φωλιά των Έπαναστατών, τα Λευκά Όρη. Η ονομασία Ανίμπαλη φανερώνει Τούρκο μεγαλοκτηματία της περιοχής. Η θέση του είναι πανοραμική. Τό βλέμμα του επισκέπτη περιφέρεται στον κάμπο της Αγιάς, στο ανυπότακτο Ακρωτήρι και στο πολύπαθο λιμάνι της Σούδας. Μετά τη μάχη των Λειβαδιών από τα στρατεύματα του Τιμολέοντος Βάσου, ο πύργος αυτός, όπως και όλοι οι πύργοι έξω από τα Χανιά, εγκαταλείφθηκαν από τους Τούρκους. Οι Γερμανοί αλεξιπτωτιστές τον κατάλαβαν από την πρώτη ημέρα της πτώσης των και δεν τον εγκατέλειψαν μέχρι τέλους των μαχών. Υπάρχουν κοντά του και άλλοι πύργοι, που όλοι μαζί θρηνούν την εγκατάλειψή τους.

3. **Απικόρνο:** Ανατολικά των Καλυθών στο λόφο που λέγεται Καστέλλι, οι Ένετοί έκτισαν φρούριο, που τα ερείπιά του έντυπωσιάζουν. Η θέση του είναι ειδυλλιακή. Από τό βόρειο μέρος τα μισογκρεμισμένα τείχη κολλούν δυνατά στο

έδαφος και προσπαθούν να κρατηθούν, για να μην καταποντιστούν στη θάλασσα, που απειλητική περιφέρεται στα πόδια του λόφου. Ο Πάσλεϋ νόμιζε ότι στο φρούριο ήταν η ακρόπολη του αρχαίου Ίπποκορώνιου, από τό όνομα του οποίου ονομάστηκε η επαρχία του Άποκορώνου. Τό έκτισαν τά πρώτα χρόνια του 14ου αιώνα. Έκαμαν μεταγενέστερα επιδιορθώσεις του. Από εδώ ο Καστελλάνος έλεγχε την καστελλανία. Οι Ένετοί τό ονόμασαν Castel Apicorno.

4. **Άπετρα:** Κυματοθραύστης στα έπαναστατικά κύματα, τά όποια έκχειλιζαν από τόν Άποκόρωνα και κατέκλυζαν την έδρα του Πασά των Χανίων, ήταν ο Τουρκικός πύργος των Άπτέρων (Παλιόκαστρο). Κατασκευάστηκε στην περιοχή της αρχαίας πόλεως και από τά ύλικά αυτής. Δίδυμοι άδελφοί με τό φρούριο Ίντζεδίν κρατούσαν στα σπλάχνα τους την αρχαιότητα, που με την ήμερότητα και σοφία της μαλάκωνε τόν άγριο και σκληρό προορισμό τους. Τά τουρκικά αυτά κτίσματα, που κορώναν τους στη στρατηγική αυτή τοποθεσία είχαν τό βενετσιάνικο κάστρο της Σούδας, έγιναν στο πέραςμα των αιώνων μάρτυρες άδυσώπητων συγκρούσεων και μαχών. Ο χρόνος σεβάστηκε και τούς δύο αυτούς πύργους και τούς άφησε άθικτους. Χάσκουν και σιωπούν σήμερα οι φοβερές πολεμίστρες του πύργου των Άπτέρων. Έχασκαν και ξερνούσαν παλαιότερα τούς πύρινους έμετούς των σε κάθε κίνηση, που σκοπό της είχε να τούς άψηθήσει.

5. **Άσκούφου:** Η είσοδος στην Έπαρχία Σφακίων από τη βόρεια πλευρά πραγματοποιείται από τό όροπέδιο του Άσκούφου. Η τοποθεσία αυτή αποτελεί τις «Θερμοπύλες των Σφακίων». Μόλις εισέρχεσαι στο όροπέδιο σε καλωσορίζουν δύο Τουρκοί πύργοι (κουλέδες), που σε καλή κατάσταση, βουβοί, ήρεμοι και ειρηνικοί έρχονται σε αντίθεση με την άγριότητα της φύσεως. Κατά την Έπανάσταση του 1866-69 ο διοικητής Χουσεΐν Άβνη Πασάς έκτισε τούς δύο αυτούς πύργους, για να κρατεί σε ύποταγή τούς ανυπότακτους Σφακιανούς. Έκτισε άλλους 200 πύργους σ' όλη την Κρήτη και σε καίριες θέσεις, για να αποδυναμώσει την έπανάσταση και έμποδίσει τούς Κρητικούς να άνεφοδιάζονται από την ύπολοιπη Ελλάδα. Στόν ίδιο άξονα της εισόδου των Σφακίων είχαν κτιστεί: Ένας στην Κράπη, στη θέση Βατές, οι δύο του Άσκούφου και ένας στη Νίμπρο.

6. **Βαρύπετρο:** Κάστελλος είναι τό όνομα που δίνουν οι κάτοικοι του Βαρυπέτρου στο φρούριο, που στεφανώνει τό λόφο ανατολικά του χωριού των. Τό Κάστελλος είναι μεγεθυτικό του Καστέλλι ή Κασέλλα. Και ονόμασαν έτσι τό Βυζαντινό φρούριο με τις τεράστιες διαστάσεις του, που τά τείχη του κατείχαν όλο τό λόφο. Είχε

πύργους τετράγωνους, κυκλικούς, τριγωνικούς και στην ανατολική πλευρά του την εκκλησία της Αγίας Κυριακής. Πολλά πηγάδια και δεξαμενές έφοδιαζαν με νερό τούς στρατιώτες του και πολλά κτίρια χρησίμευαν ως κοιτώνες των. Συγκλονιστική είναι η θέα από τό φρούριο. Από τό βορρά όλη ή πεδιάδα της Κυδωνίας, καρπερή και ειρηνική, κείται στα πόδια του. Τό Ακρωτήρι βορειοανατολικά, ριγμένο στό Κρητικό πέλαγος, μαστιγώνεται άσταμάτητα από τά άγρια κύματα. Τά νερά του λιμανιού της Σούδας σαν λιωμένο άσχημι έχουν χυθεί βαθιά μέσα στη στεριά.

7. Βουκολιές: Στόν άμαξητό δρόμο πρός τό Σέλινο ένας Τουρκικός πύργος άνέκοπτε την επαναστατική πορεία των επαναστατών. Είναι από τούς 200 πύργους πού ό Χουσεϊν Άβνή Πα-sάς έκτισε τό 1866 στην Κρήτη. Η διαλεκτή από τη φύση αυτή περιοχή των Βουκολιών, όπου οι Τούρκοι κάτοικοι ήταν περισσότεροι από τούς Χριστιανούς, έπρεπε νά ασφαλιστεί. Ο Πύργος ήταν τό πιο δυνατό στήριγμα και ό πιο ασφαλής σύμμαχος και βοηθός των Τούρκων. Τό 1897 οι επαναστάτες τον πολιορκήσαν και άνάγκασαν τη φρουρά από 460 Τούρκους νά φύγει τη νύκτα.

8. Γεωργιούπολις: Φρούριο Ένετικό, πού τό έκτισαν στη Γεωργιούπολη και ονομάζεται σήμερα Καστελλάκια ή Παλιοκάστελλα. Οι Τούρκοι τό έκυρίευσαν μόλις κατάλαβαν την Κρήτη. Κατά τις Κρητικές επαναστάσεις πολιορκήθηκε επανειλημμένα και τό κατάστρεψε ό Πρωτοπαπαδάκης τό 1821.

9. Γραμπούσα: Απομονωμένο στη βορειοδυτική άκρη της Κρήτης τό φρούριο της Γραμπούσας διαλαλεί την έρημιά και εγκατάλειψή του. Οι Βενετσιάνοι διάκριναν τη σπουδαιότητα της νήσου και έκτισαν στό λιμάνι της τό περιλάλητο φρούριο σέ ύψος 137 μέτρα. Από τό 1579 ως τό 1584 κτίστηκε τό τρομερό αυτό σύνεργο του πολέμου στην άγρια και άκατοίκητη αυτή περιοχή και έξασφάλισε την άνετη επικοινωνία της Βενετίας με την κατακτημένη Κρήτη. Στους άγώνες για την κατάκτηση της Κρήτης δέ διαδραμάτισε κανένα ρόλο. Μαζί με τά φρούρια της Σούδας και Σπιναλόγκας παρέμεινε στα χέρια των Ένετών και μετά την κατάληψη της Κρήτης. Μισό αιώνα άργότερα παραδόθηκαν τά δύο φρούρια. Η Γραμπούσα μόλις τό 1692 καταλήφθηκε, ύστερα από προδοσία του Ιταλού φρουράρχου της, ό όποιος και συνταξιοδοτήθηκε στην Κωνσταντινούπολη, όπου έζησε τά υπόλοιπα χρόνια της ζωής του. Στους άπελευθερωτικούς άγώνες της Κρήτης ή Γραμπούσα θά άπασχολήσει Έλληνες, Τούρκους και Εύρωπαίους και θά καταστεί κέντρο παγκοσμίου ένδιαφέροντος. Τό 1823 οι Κρητικοί άποπειράθηκαν νά καταλάβουν τό φρούριο, αλλά ή επιχείρηση κατάληξε σέ «Βατερλώ» τους.

Τό φρούριο της Γραμπούσας

83 παράτολμοι πολεμιστές έχασαν τη ζωή τους μέσα στό φρούριο, επειδή τό κρητικό φιλότιμο δέν τούς επέτρεψε νά φονεύσουν τη γυναίκα του σκοπού, ή όποία και ξύπνησε με τις φωνές της τούς άλλους φρουρούς. Τό 1825 οι Κρητικοί έγιναν κύριοι του φρουρίου, αφού την ώρα της επιχείρησης οι φρουροί ήταν όλίγοι. Από τότε και για έξι χρόνια ό άνεμόδατος αυτός χώρος θ' άπασχολήσει Έλληνες και Εύρωπαίους. Με άφετηρία τη Γραμπούσα οι Κρητικοί πολεμιστές, πού πήραν τό όνομα Γραμπουσιάνοι ή Καλησπερήδες, άγωνίστηκαν νά ύπαχθει και ή Κρήτη στό έλεύθερο Έλληνικό κράτος, πού είχε άποφασιστεί νά ιδρυθεί από τις μεγάλες δυνάμεις. Δυστυχώς ή Έπιτροπή, πού διηύθυνε τις επιχειρήσεις, δέν κατόρθωσε νά έμποδίσει την ανάπτυξη πειρατείας με κέντρο τη Γραμπούσα. Οι Άγγλογάλλοι την κατάλαβαν τό 1828 και τό περίφημο επαναστατικό κέντρο έπαυσε νά ανήκει στους Κρητικούς. Τό 1831, αφού με τό Πρωτόκολλο του Λονδίνου του 1830 ή Κρήτη παρέμεινε στα χέρια των Τούρκων, ή ρωσική φρουρά παράδωσε τό φρούριο στους Αιγυπτίους του Μεχμέτ-Άλή. Από τότε βουβό και ήρεμο αναλογίζεται τά περασμένα. Στην Όρθόδοξη Εκκλησία του Εύαγγελισμού και στην Καθολική των Ένετών ό άνεμος, μόνος προσκυνητής, σφυρίζει αδιάκοπα. Στους στρατώνες, στίς άποθήκες και στα οικήματα του φρουρίου θασιλεύει ή ήρεμία και σιωπή, ένώ παλαιότερα στους ίδιους χώρους στροβιλίστηκαν τά ανθρώπινα πάθη μ' όλη την τραγική τους μεγαλοπρέπεια.

10. Θοδωρού: Άνάμεσα στό Ακρωτήρι και τη Σπάθα όλύπητα δέρνεται από τά κύματα ή νήσος των Αγίων Θεοδώρων ή Θοδωρού και στα τουρκικά Τουρλού ή Τουρλουρού (άρχ. Ακοίτιο). Στην άκατοίκητη αυτή νήσο έκτισαν οι Ένετοί από τό 1574 ως τό 1583 σέ άπόσταση 1000 μέτρων τό ένα από τό άλλο δύο μικρά φρούρια, τό ένα στην

κορυφή και τό άλλο στό νότιο μέρος, γιά νά προστατεύουν τίς άκτές δυτικά τών Χανίων. Εόδευσαν γιά τήν κατασκευή τους 21.500 δουκάτα χωρίς τίς άγγαρείες. Στό Βενετοτουρκικό Πόλεμο τά φρούρια έγιναν όνομαστά. Οί Τούρκοι άφού αποβίβασαν ισχυρές δυνάμεις τό 1645 στή Μονή Γωνιάς βάδιζαν πρός τά Χανιά. Γενίτσαροι, Τυνήσιοι και Τριπολιτάνοι αποβιβάστηκαν άνάμεσα στά δύο φρούρια τής νήσου Θοδωρού, στίς 12 'Ιουνίου 1645 και άρχισαν τόν άγώνα γιά τήν εκπόρθησή των. Οί φρουροί είχαν εγκαταλείψει τό θόρειο φρούριο και συγκεντρώθηκαν, μέ τό Διοικητή Βλάσιο Τζούλια, στό νότιο. 'Ηρωικά άγωνίζονταν οί 70 άνδρες τής φρουράς και απέκρουαν τίς λυσσώδεις επιθέσεις του έχθρου. Τό πρωί τής 13 'Ιουνίου ένας στρατιώτης μέ ένα λευκό μαντήλι κάλεσε τούς Τούρκους νά καταλάβουν τό φρούριο. Οί Τούρκοι θριαμβευτικά μπήκαν στό φρούριο και πανηγύριζαν γιά τή νίκη των. Δέν είχαν κοπάσει οί Ιαχές γιά τή νίκη και ένας ύπόνομος, ύστερα από διαταγή του Τζούλια, άνατινάχτηκε. Τά συντρίμματα από τήν άνατίναξη καταπλάκωσαν φίλους και έχθρούς. Τό τίμημα ήταν βαρύ. 'Ετσι έπρεπε νά πληρωθεί τό πρώτο κατακτημένο, έστω και μικρό, κομμάτι κρητικής γής. Τό φρούριο τής κορυφής, έρημο από τότε, στρέφει μελαγχολικά τό βλέμμα του πρός τήν άπέραντη θάλασσα. 'Αδिका έρευνά τόν όρίζοντα. Γαλέρες από τή μακρινή άρχόντισσα του 'Αδρία δέν εμφανίζονται πιά. Τά χρόνια πού μεγαλόπρεπες και περήφανες αύλάκωναν τό 'Ιόνιο πέλαγος, γιά νά μεταφέρουν τούς νέους φρουρούς τών κάστρων, έχουν παρέλθει πιά. 'Η

άλμη τής θάλασσας κατατρώγει τά σκελετωμένα φρούρια, πού Ισχυρά και φοβερά σκορπούσαν άλλοτε τόν τρόπο στους έχθρούς τής Γαληνότητας.

11. 'Ιντζεδίν: Σέ μιά θέση μαγευτική, όπου όλόκληρο τό λιμάνι τής Σούδας, ό κάμπος τών Χανίων, τό 'Ακρωτήρι και ή μεγαλύτερη έκταση τής έπαρχίας 'Αποκορώνου άπλώνεται μπροστά στα έκθαμβα μάτια του θεατή, οί Τούρκοι έκτισαν τό φρούριο του 'Ιντζεδίν. Οί 'Ενετοί άντιλήφθηκαν τή στρατηγικότητα τής τοποθεσίας και σχεδίασαν νά ιδρύσουν φρούριο. Δέν πραγματοποιήσαν τό σχέδιό τους, διότι ή Κρήτη κατακτήθηκε από τούς Τούρκους. Συγκεντρώθηκαν τό θέρος του 1645 στήν τοποθεσία αύτή, Κρητικοί και 'Ενετοί, γιά νά βοηθήσουν τούς άμυνόμενους κατά τήν πολιορκία τών Χανίων. Τό 1646 οί Τούρκοι έκτισαν μικρό πύργο. Μετά τήν επανάσταση του 1866, ό Διοικητής τής Κρήτης Ρεούφ Πασάς τόν μεγάλωσε και τόν μετάρεψε, τό 1872, σέ φρούριο, πού πήρε τό όνομα του πρωτότοκου γιου του Σουλτάνου 'Αβδούλ 'Αζίζ, 'Ιντζεδίν. 'Η Κρητική πολιτεία τό μετάρεψε σέ φυλακές πού διατηρήθηκαν μέχρι τό έτος 1970. Σήμερα κατέχει τό φρούριο τό 'Ελληνικό Ναυτικό. 'Από τά ύλικά τής άρχαίας πόλεως 'Απτερα κατασκεύασαν οί Τούρκοι και τόν πύργο (κούλε) τών 'Απτέρων και τό φρούριο 'Ιντζεδίν. Τόσο τό φρούριο όσο και ό πύργος, άγριοι και άποκρουστικοί, άκουμπούν στίς καιρίες αυτές θέσεις. Ξαρμάτωτοι και ξεδοντιασμένοι έχουν συνεπαρθεί από τό ούράνιο τραγούδι, πού ή φύση και τό τοπίο συνθέτουν μέ άπόκοσμους ήχους στή μαγεμένη

Τό φρούριο 'Ιντζεδίν

αυτή θέση του Νομού μας.

12. Καστελλίου: Σέ περιοχή, πού ή γή μέ τίς κατάλληλες καιρικές συνθήκες αναγκάζεται εύχαριστημένη νά προσφέρει στόν άνθρωπο τά πλούσια δώρα της, οί Ένετοί έκτισαν φρούριο. Ό πρώτος ιδρυτής του ήταν ό Πεσκατόρε. Όταν οί Κρητικοί άρχισαν τίς επαναστάσεις των έναντιόν των Ένετών τό 1261-63, τό φρούριο άντιστάθηκε αποτελεσματικά κατά των επαναστατών. Ό τρομερός πειρατής Χαϊρεντίν Μπαρμπαρόσα, πού άφάνισε πόλεις, χωριά καί κάστρα στή Μεσόγειο, τό κατάστρεψε τό 1538. Δέν άφάνιζε μόνο ό πειρατής στήν Κρήτη. Σεισμός τό μετάβαλε σέ σωρό έρειπίων. Τό 1635 ό προβλεπτής Κονταρίνι τό επιδιόρθωσε. Οί Τούρκοι, πού άκάθεκτοι καί άνυποχώρητοι διεκδικήσανε τήν πολιορκία της Κρήτης, τό κυρίευσαν τό 1646, ύστερα από προδοσία του φρουράρχου του Μέντικι. Στούς άγώνες γιά τήν άπελευθέρωση της Κρήτης τό φρούριο έγινε επίκεντρο συγκρούσεων καί μαχών. Στο μεγάλο σηκωμό του είκοσιένα, 1800 Τουρκικές οικογένειες κλείστηκαν μέσα στό φρούριο. Ό Έμμανουήλ Τομπάζης τό 1823 έγινε κύριός του καί τό 1825, όταν ή τρομερή Γραμπούσα παρεδίδετο στούς έλευθερωτές της, τό φρούριο Καστελλίου κατελαμβάνετο ξανά από τούς Κρητικούς. Θλιβερό καί άγνώριστο είναι σήμερα τό περιλάλητο αυτό φρούριο. Οί κάτοικοι του Καστελλίου τό ξεθεμέλιωσαν καί στό χώρο του έκτισαν τίς δικές των κατοικίες. Είχαν τήν πρόνοια, γιά νά προφυλάσσονται από τόν άνεμο, νά μήν καταστρέψουν τό ανατολικό του τείχος. Ή έκκλησία, οί στρατώνες, οί φυλακές καί τά άλλα κτίσματα καταστράφηκαν. Ταπεινωμένος μέσα στό θλιβερό χώρο του φρουρίου δέ σκορπά πιά τό φόβο ό Βενετσιάνικος Λέων. Τίς πληγές πού άνοιξαν οί άνθρωποι στό φρούριο καί τή ματαιότητα των ανθρώπινων πραγμάτων μελετά καί στοχάζεται. Σκέπτεται ότι ή Βενετία, τραυματισμένη από τό χρόνο καί τά νερά των καναλιών της, δέν είναι σέ θέση πιά νά επιβάλει τή θέλησή της στό χώρο αυτό της Μεσογείου.

13. Κυριακοσέλια: Σέ μία τοποθεσία πού τά βουνά ύψώνουν τίς κορυφές των καί συναγωνίζονται τίς κορυφές των Λευκών Όρέων, πού οί άγριες μπόρες καί θύελλες συγκλονίζουν συθέμελα τήν πλάση, πού τά άνεμόδάρτα δέντρα γέρνουν τίς κορυφές των από τό άγριο ξεροθόρι του χειμώνα, ό κόμης της Μάλτας έκτισε στό λόφο Καστέλλι των Κυριακοσελίων τό φρούριο του Αγίου Νικολάου. Ήταν εύρύχωρο καί άπόρρητο. Κατά τήν επανάσταση των δύο Συθρίτων τό 1217 τό κατάλαβαν οί Σκορδιληδες, οί Μελισσηνοί καί οί στρατιώτες του αυτοκράτορα της Νικαίας Ίωάννη Βατάτη. Τό κράτησαν μέχρι τό 1236, όποτε τό παράδωσαν στούς κυρίαρχους της Κρή-

της Ένετούς. Οί Ένετοί, πού θαύμασαν τήν άνδρεία των άμυνομένων, τούς άφησαν νά αναχωρήσουν μέ τά όπλα καί τά ύπάρχοντά των γιά τήν πατρίδα τους.

14. Μαλάθυρος: Πάνω σέ ύψωμα πού λέγεται κάστρο του Μαλαθύρου, ανάμεσα στόν Κακόπετρο καί Μαλάθυρο προβάλλει Βυζαντινό φρούριο.

15. Παλαιόχωρα: Στίς κακοτράχαλες άκτές του νότου καί σέ μία μικρή διακοπή της άγριότητας ό Ένετός Δούκας Μαρίνος Γραδενίγος έκτισε τό 1282 τό φρούριο του Σελίνου. Όταν οί άρχοντορωμαίοι Καλλέργηδες άμφισβητήσανε τήν έξουσία της Βενετίας στήν Κρήτη, ό Βάρδας Καλλέργης κατάλαβε τό φρούριο του Σελίνου τό 1332 καί κατάσφαξε τόν Καστελλάνο Έρμόλαο Βελένιο μέ όλόκληρη τή φρουρά του. Οί Ένετοί τό ξανάκτισαν τό 1334 καί κάτω άπ' αυτό ιδρύσανε τό Βούργο, δηλαδή συνοικισμό έργατών, επαγγελματιών καί εμπόρων, πού έξυπηρετούσε τό φρούριο. Ό συνοικισμός παρήκμασε κατά τήν Τουρκοκρατία. Οί οικίες κρημνίσθηκαν. Διατηρούνταν όμως έρείπια, όταν στόν κάμπο, πού εκτείνεται από τό φρούριο, κτίστηκε μετά τό 1850, ή Παλαιόχωρα. Από τά παλιά οικήματα του Βούργου, παλαιά χώρα, πήρε τό όνομά της ή Παλαιόχωρα. Ό Χαϊρεντίν Μπαρμπαρόσα κατάστρεψε καί τό φρούριο του Σελίνου, γιά νά μή γνωρίσει πιά τήν προηγούμενη δόξα του.

Τό 1595 ό Ρετούδης Χανίων Σολφίν τό ξανάκτισε. Οί Τούρκοι πού από τό 1645 κατάλαβαν τό Νομό Χανίων τό επισκεύασαν καί τό μετάτρεψαν. Στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο οί νέοι κατακτητές, Γερμανοί, χρησιμοποίησαν τά ύλικά του φρουρίου, γιά νά κατασκευάσουν τό δικό τους φρούριο. Έκτισαν ύψηλά τείχη μήκους τριών χιλιομέτρων καί περιτείχισαν τό γήλοφο, πού στήν άκρη του είναι κτισμένο τό φρούριο των Ένετών. Τό νέο Γερμανικό φρούριο είχε μία μόνη πύλη, πού έκλεινε τή νύκτα. Είχαν τοποθετήσει 6 αντιαεροπορικά κανόνια καί ραντάρ ύψους 40 μέτρων πού οί κάτοικοι όνόμασαν «Μαύρο Διάβολο». Ή κοινότητα Παλαιοχώρας, πού άκολουθήσε μία άμφίβολη πανελλήνια καινοτομία, δενδροφύτευσε τό έσωτερικό του φρουρίου. Ή άρρενωπή καί πολεμική φυσιογνωμία του αλλοιώθηκε. Τό άπόλεμο καί ειρηνικό κλίμα, αντίθετο πρós τόν προορισμό του, απλώθηκε στό τρομερό αυτό σύνεργο του πολέμου. Συγκλονιστική είναι ή θέα από τό φρούριο. Ή θαλασσόδαρτη άκτή του νότου από τό άκρωτήρι Κριός μέχρι τή Μεσαρά, πού είναι ένα άγριο, αλλά μεγαλόπρεπο έργο της φύσεως, απλώνεται στά έκπληκτα μάτια του θεατή. Οί μανιές της θάλασσας χτυπούν άλύπητα τούς πληγωμένους της βράχους. Βρυχάται ό Βενετσιάνικος Λέων από τά έρείπια του

Τό φρούριο Παλαιόχωρας Σελίνου

φρουρίου. Τούς βρυχηθμούς του παίρνουν τά άγρια κύματα καί τούς μεταφέρουν στην απόμακρη άκτή του Άδρία, όπου λησμονημένη σαπίζει στά θρωμόνερά της, ή άλλοτε γόησσα καί φοβερή θαλασσοκράτειρα.

16. Σούδα: Στά άσημένια νερά του λιμανιού της Σούδας ναζιάρικα καί νωχελικά λικνίζεται ή νήσος Σούδα. Αιώνες τώρα κρατά στους ώμους της τό άτσάλινο Ένετικό φρούριο, πού ή κατα-

σκευή του άρχισε τό 1570 από τόν Όρσίνι καί τέλειωσε τό 1573. Τά τείχη του φρουρίου περιέβαλλαν όλόκληρο τό νησί, πού μέ τίς απότομες άκτές του καί τόν τρομερό όπλισμό του είχε μεταβληθεί σέ φοβερό δράκοντα του λιμανιού. Ή Γαληνότατη δέ λογάρισε χρήματα προκειμένου νά προστατεύσει τό σπουδαίο αυτό «Porto» της Μεσογείου. 40.000 δουκάτα στοίχισε ή όχύρωση της νήσου, πού τή συμπλήρωνε ή όχύρωση

του χωριού Στέρνες και της μικρής νησίδας Μαράθι. Προμαχώνες, εκκλησίες, νεκροταφείο, αποθήκες πυρομαχικών και πολεμοφοδίων, πεδίο ασκήσεων, διοικητήριο, ακόμη και λέσχη (λότζα) συμπλήρωναν τα απόρρητα τείχη. Όταν άρχισε ο Βενετοτουρκικός πόλεμος για την κατάληψη της Κρήτης, το φρούριο, δυνατό και απόρρητο, έμεινε στα χέρια των Ένετων. Πενήντα ακόμη χρόνια μετά τη συνθηκολόγηση του Μοροζίνι το 1669 και την κατάληψη του Ήρακλειού, ο Βενετσιάνικος Λέων έβρυχάτο στο νησί και τρώμαζε τον Τουρκικό πελαργό, που επιχειρούσε να τον καταβάλει. Οι δυσκολίες του άνεφοδιασμού και της άμυνας ήταν ανυπέρβλητες, αλλά ακατάβλητη ήταν και η απόφαση για την αντίσταση. Έκατοντάδες κατατρεγμένοι από τους Τούρκους Κρητικοί κατέφευγαν στο νησί και ζητούσαν προστασία. Μαρτυρική έγινε η διαβίωση 800 προσφύγων και φρουρών. Το 1715 κάμφθηκαν από τις υπέρτερες δυνάμεις οι υπερασπιστές του φρουρίου και οι Τούρκοι έγιναν κύριοί του. Είχε υποσταλεί από το βαλκανικό χώρο η τουρκική σημαία το 1913 και η τρομερή αυτοκρατορία των Σουλτάνων σφάδαζε στους Άσιατικούς της χώρους. Μόνο στο φρούριο της Σούδας κυμάτιζε σάν θρυκόλακας ή έρυθρά ήμισέληνος. Στις 14 Φεβρουαρίου 1913 την κατέβασαν και από το φρούριο. Στη θέση της τοποθέτησαν μαρμάρινη στήλη με την επιγραφή:

ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ ΕΝ ΚΡΗΤΗ

1669 – 1913

ΗΤΟΙ 267 ΕΤΗ 6 ΜΗΝΕΣ 7 ΗΜΕΡΑΙ

ΕΤΗ ΑΓΩΝΙΑΣ

Έρειπωμένο και πληγωμένο το φρούριο αναπολεί τους ρόγχους των κουπιών των γαλερών. Πλοία περισσότερα, μεγαλύτερα, ταχύτερα, πολυτελέστερα συνταράσσουν με τους κινητήρες των τη θάλασσά του. Όμως η ψυχή του είναι δοσμένη στις άργοκίνητες γαλέρες, που έρχονταν ή έφευγαν για το μακρινό νερολούλουδο του Άδρια. Μαζί τους ταξίδεψαν οι ανάσες και τα βογκητά των κατεργάρηδων, που στο άμπάρι των ίδρωναν με τη σκληρή προσταγή: «μία ούλοι».

17. Σπανιάκος: Χωριό που όλοι οι κάτοικοί του, ύστερα από έξαναγκασμό, έγιναν Μωαμεθανοί. Είχε το μεγαλύτερο τζαμί της Κρήτης και έπρεπε να προστατευθεί από ισχυρό πύργο. Κτίστηκε κατά την επανάσταση του 1866-69. Η απόστασή του από το χωριό και ο δύσβατος δρόμος, που οδηγούσε σ' αυτόν, εμπόδισαν τον άνθρωπο να τον καταστρέψει. Διατηρείται ανέπαφος. Άγριες πολεμίστρες έρευνούν τις απρόσιτες χαράδρες και τις κορυφές, που ύψώνονται γύρω του. Από το νοτιά η αύρα του Λιθουκού ένώνεται με το άρωμα του θυμαριού και τον μεθούν. Λησμονημένος στους κακοτράχαλους αυτούς τόπους

αναπολεί τα άγρια πάθη, που με πρωτογονισμό και αγριότητα εκδηλώθηκαν στην περιοχή του.

18. Σφακίων: Στα άπροσκύνητα Σφακιά οι Ένετοί έκτισαν το 15ο και 16ο αιώνα, στο λόφο Καστέλλι της Χώρας Σφακίων, φρούριο, που θα τους εξασφάλιζε αδιαφιλονίκητη κυριαρχία στους πέτρινους αυτούς όγκους της κρητικής γης. Είναι από τα τελευταία που έκτισαν στην Κρήτη, επειδή και τελευταία υπέταξαν την άδούλωτη Έπαρχία. Οι Τούρκοι το ανακαίνισαν. Τώρα είναι ένας σωρός έρειπίων.

19. Φραγκοκάστελλο: Ανατολικά της Χώρας Σφακίων, σε μία άνυδρη και άγονη πεδιάδα, οι Ένετοί έκτισαν το δρακοθεμέλιωτο κάστρο, που η ιστορία του είναι συνυφασμένη με θρύλους και παραδόσεις. Οι Βενετοί φεουδάρχες των Χανίων απαίτησαν από τη Γαληνότητα να ιδρύσει το φρούριο αυτό, με το οποίο θα αντιμετώπιζαν τους ανυπότακτους Σφακιανούς και τους πειρατές της Μεσογείου. Το 1371 άρχισε η κατασκευή του και ο θρύλος του γεφυριού της Άρτας, «όλημερίς το κτίζανε, τη νύκτα έγκρεμιζόταν», έγινε πραγματικότητα στο Φραγκοκάστελλο. Δεν το χαλούσαν τα όρμητικά νερά ποταμού, αλλά οι Σφακιανοί με τους έξι αδελφούς Πατσούς έπικεφαλής. Το κάστρο κτίστηκε τελικά με όλους τους κανόνες της στρατηγικής και όχυρωματικής τέχνης, αφού στρατός το περιέζωσε και οι Πατσοί έγιναν τα στοιχεία του. Κρεμάστηκαν και οι έξι στους πύργους του φρουρίου. Άγιο Νικήτα το βάφτισαν οι Ένετοί, από την εκκλησία του Άγίου Νικήτα που βρίσκεται εκεί. Φραγκοκάστελλο τό έλεγαν περιφρονητικά οι Σφακιανοί και οι Ένετοί αποδέχτηκαν τελικά την ονομασία Castel Franco.

Η ιστορία του φρουρίου είναι συνδεδεμένη με τις δύσκολες στιγμές της Κρήτης. Κατά την επανάσταση του Καντανολέοντα καταλήφθηκε από τους Σφακιανούς και το 1770 ο Δασκαλογιάννης παραδόθηκε στους Τούρκους, που είχαν στρατοπεδεύσει στο φρούριο. Το 1828 αποβιβάστηκε στο Φραγκοκάστελλο ο Ήπειρώτης ήρωας Χατζή Μιχάλης Νταλιάνης με τους άνδρες του. Ο Μουσταφά Πασάς, ο πορθητής του Άρκαδιού το 1866, του επιτέθηκε με 8.000 πεζούς και 400 καβαλαίους. Ο Ήπειρώτης στρατηγός, αφού άψήφησε τους εύλογους δισταγμούς και την πολύχρονη πείρα των Σφακιανών, ρίχτηκε με τους 650 πεζούς και 40 καβαλαίους σε μία σκληρή, άδυσώπητη και καταδικασμένη από πριν άναμέτρηση. Τα σκληρά και άπροσπέλαστα έδάφη αντίλαλσαν από τις άγριες έπικές μάχες. Ο Χατζή Μιχάλης Νταλιάνης, που η προτομή του στον ιερό αυτό χώρο μάς θυμίζει τη θυσία του, έπεσε με τα περισσότερα παλικάρια του. Τα μυρίπνοα θυμάρια της πεδιάδας πρόσφεραν το άρωμά τους σάν θυμίαμα και οι μέλισσες με τους θόμβους

των φτερών τους συνέθεσαν ένα σπαραξικάρδιο επικήδειο ύμνο. Στις 17 και 18 Μαΐου ένα παράξενο θέαμα γίνεται αντιληπτό από όρισμένους ανθρώπους. Πρίν οι άκτινες του ήλιου τοξεύσουν τόν ουρανό και ενώ απόλυτη άπνοια επικρατεί, σκιές παρελαύνουν από την Έκκλησία του Αγίου Χαραλάμπους με κατεύθυνση τό φρούριο και τή θάλασσα. Τό φαινόμενο δέν εξηγήθηκε έπιστημονικά. Οί Σφακιανοί μέ τήν πληθωρική φαντασία τους, τό έρμηνεύουν: Είναι οί ψυχές των άδικοσκοτωμένων άνδρών του Νταλιάνη, πού στήν επέτειο τής θυσίας τους έμφανίζονται στόν τραγικό αυτό χώρο. Έχουν συνθέσει και τό ποίημα:

Άκόμα και τό σήμερα στίς δεκαεφτά του Μάη
Ούλο τ' άσκέρι φαίνεται μέ τό Χατζή Μιχάλη
και πολεμούν στά σύννεφα κι ακούγονται οί
μπουρπάδες

φωνές κι άλογοπεταλιές στού Καστελλιού τοί
μπάντες.

Ποτισμένο μέ άφθονο αίμα τό φρούριο έχει στοιχειώσει στήν άκροθαλασσιά αυτή του νότου. Οί Βενετοί και οί Τούρκοι είναι πιά μακρινές θύμησες. Τά άγρια θουνά πού τό περιτριγυρίζουν αναλογίζονται τούς Ένετούς, Τούρκους και Έλληνες, πού ούρλιαζαν, θλαστημούσαν, θριαμβολογούσαν και σφάζονταν. Ο ήλιος καθημερινά χαϊδεύει μέ τίς άκτινες του τά μέρη αυτά τής μεγάλης θυσίας και ό άνεμος σφυρίζει άδιάκοπα και δίνει μιά ζεστή παρουσία στόν τόπο, πού και τό πέρασμα του ανθρώπου είναι σπανιότατο.

20. Χανίων: Η παρουσίαση των φρουρίων του Νομού μας στό Λεύκωμα του Δήμου Χανίων σχημάτισε μέ τήν άλφαθητική των σειρά κλίμακα και κατά εύτυχή σύμπτωση τό τελευταίο τής κλίμακας είναι και τό ισχυρότερο και σπουδαιότερο. Μιά τόσο σημαντική πόλη δέν ήταν δυνατό νά ύστερήσει στό φρούριο πού τήν προστάτευε. Οί Ένετοί δαπάνησαν τά πιό πολλά χρήματα και καταβάλανε τήν πιό μεγάλη προσπάθεια για τό φρούριο των Χανίων. Τήν άκρόπολη τής άρχαίας Κυδωνίας, τό σημερινό Καστέλλι, πού είχε τίς κατοικίες των άρχόντων, περιέβαλαν μέ ισχυρά τείχη. Τείχη προϋπήρχαν κατά τή βυζαντινή ή και παλαιότερη περίοδο. Έξω από τά τείχη ίδρυσαν τό Βούργο, δηλαδή τή συνοικία των εμπόρων, έργατών, τεχνιτών, πού εξέλιχθηκε σέ πόλη. Για νά τήν ασφαλίσουν, κατασκεύασαν τό 1336 τό νέο τείχος των Χανίων, πού οί εργασίες κατασκευής του κράτησαν 20 χρόνια. Μέ τήν πάροδο του χρόνου, ή όχυρωματική τέχνη μεταβλήθηκε και τό 1536 οί Ένετοί κατασκεύασαν νέα τελειότερα και ισχυρότερα, μέ τά όποια αντιμετώπισαν τό 1645 τούς Τούρκους. Διάθεσαν για τήν κατασκευή τους 87.000 δουκάτα και 13.396 άγγαρείες. Η άγγαρεία αντιπροσώπευε 12 ήμερομίσθια για κείνους, πού κατάγονταν από όρεινές περιοχές

και 18 για κείνους, πού κατάγονταν από πεδινές. Τό σχήμα του φρουρίου ήταν περίπου τετράγωνο. Ανατολικά, δυτικά και νότια ύψώνονταν τά ισχυρά τείχη, πού ή τεχνική των τελειότητα συναγωνιζόταν τό μέγεθος των. Προμαχώνες σ' όλες τίς γωνιές του φρουρίου ξερνούσαν κάθε στιγμή φωτιά και σίδερο. Οί προμαχώνες τής Σαμπονιέρας (άμμου) βορειοανατολικά, τής Αγίας Λουκίας νοτιοανατολικά, του Αγίου Δημητρίου νοτιοδυτικά και του Αγίου Σωτηρίου, βορειοδυτικά, συμπλήρωναν τά τρομερά τείχη. Οί πύλες, Σαμπονιέρα, Άγιος Σωτήρ και Ρεθεμνιώτικη, άνοιγαν μόλις ξημέρωνε και έκλειναν μέ τή δύση του ήλιου. Άνοιξαν τάφρο γύρω από τά τείχη μήκους 1.942 μέτρων, πλάτους 50 και βάθους 10 και σκόπευαν νά διοχετεύσουν τή θάλασσα. Τείχη δέν προστάτευαν τήν πόλη από τή θάλασσα. Οί Ένετικές γαλέρες θά τής παρείχαν προστασία, όταν τή χρειαζόταν. Άμφισβητήθηκε ή αξία και αποτελεσματικότητα του φρουρίου των Χανίων από τό στρατηγό Μόντε, πού έπρότεινε νά αντιμετώπισουν τούς Τούρκους από τά Άπτερα (Παλιοκάστρο). Τά πράγματα τόν δικαίωσαν. Η άμυνα των Χανίων τό 1645 διάρκεσε 2 μήνες, ενώ του Ηρακλείου 21 χρόνια. Κατασκεύασαν κυματοθραύστη μέ τεράστιους όγκόλιθους στό λιμάνι. Στή μέση αυτού έκτισαν φρούριο και μέσα άνήγειραν τήν έκκλησία του Αγίου Νικολάου. Στο φρούριο έκτελούσαν οί Ένετοί και οί Τούρκοι τούς καταδίκους των. Θρήνοι και κρότοι από πυροβολισμούς γέμιζαν τήν ατμόσφαιρα του λιμανιού, όταν, πρίν νά διαλυθούν τά άστέρια, οί κατάδικοι όδηγούνταν στό φρούριο για έκτέλεση. Για νά άναπνεύσει ή πόλη και για νά έλευθερωθούν από τά τείχη, πού τά νόμιζαν ταυτόσημα μέ τή σκλαβιά, έπίσημοι και άνεπίσημοι τά γκρέμισαν από τή νότια πλευρά. Διατηρούνται στήν ανατολική και δυτική μέ τά έντέκρια μπροστά απ' αυτά. Σιωπηλά και φοβισμένα προβάλλουν τή σιλουέτα τους, ενώ είναι καταδικασμένα από τήν ιστορική τους μοίρα σέ μαρασμό και έξαφάνιση. Ήταν κάποτε άκοίμητοι φύλακες και φρουροί τής πόλεως, ενώ τώρα γεμίζουν τό χώρο χωρίς άποστολή και προορισμό. Μιά εποχή άνεπανάληπτη έχει ταυτιστεί μέ αυτά και ό σεβασμός προς τήν παράδοση τά άφήνει άνέπαφα. Άναδρομές και αναπολήσεις αναζητά ό άνθρωπος στα θλιβερά τους συντρίμματα.

«Όπου Κάστρα Βενετσιάνικα ή Τούρκικα, γράφει ή Άθηνά Ταρσούλη, στρέφεται ή ψυχή μου συγκινημένη. Πάμε, όπως οί παλιοί προσκυνητές κι όπως οί σημερινοί όνειροπόλοι, νά δούμε τί άπόμεινε από των αίωνων τήν ψυχή και από τά πάθη των ανθρώπων».

ΕΥΤΥΧΙΟΣ ΜΑΛΕΦΑΚΗΣ

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1822

ΑΝΤ. Μ. ΜΑΡΗ
Έπ. Δικηγόρου
Τάως Δημάρχου Χανίων

Μετά την έναρξη και στην εξέλιξη της Έλληνικής Επαναστάσεως του 21 παρουσιάστηκε επιτακτική ή ανάγκη της πολιτικής οργανώσεως της επαναστατημένης χώρας.

Στήν αρχή, επειδή υπήρχαν τυπικές διαφορές αλλά και ένεκα πολιτικών ανταγωνισμών που προκάλεσαν κυρίως οι διάφορες αντίθετες επιδιώξεις των ένοπλων λαϊκών αγωνιστών από τό ένα μέρος και από τό άλλο των κοτζαμπάσηδων και των φαναριωτών πολιτικών, που είχαν σπεύσει τότε στην Ελλάδα, συγκροτήθηκαν τοπικά περιορισμένης σημασίας συνελεύσεις και ψηφίστηκαν όρισμένοι πολιτικοί όργανισμοί περιφερειακής ισχύος όπως: ό Όργανισμός της Γερουσίας της Δυτικής Ελλάδας, που ψηφίστηκε στό Μεσολόγγι στις 9.11.1821, ή Νομική Διάταξις της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδας που ψηφίστηκε στην Αμφισσα στις 15.11.1821, ό Όργανισμός της Πελοποννησιακής Γερουσίας της 27.12.1821 που ψήφισε Συνέλευση στό Άργος και την Επίδαυρο. Επίσης τό «Στρατοπολιτικό Σύνταγμα» του Μαΐου 1821 της Νήσου Σάμου κ.λ.π.

Τό Δεκέμβριο του 1821 συγκροτήθηκε στό χωριό Πιάδα, κοντά στην αρχαία Επίδαυρο, ή Α' Έθνική Συνέλευση των Έλλήνων μέ σκοπό την όργάνωση προσωρινής διοικήσεως «έπί της θάσεως του δικαίου και του όρθου νόμου έστηριγμένης» και «όργανισμένης κοινή των Έλλήνων γνώμη», όπως αναφέρει τό κείμενο σχετικής διακηρύξεως.

Η Συνέλευση αυτή παρόλο που τά μέλη της δέν είχαν εκλεγεί μέ πραγματικές εκλογές και μπορεί νά χαρακτηριστεί ως όλιγαρχική, έψήφισε (1.1.1822) Σύνταγμα, τό «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος», που βασικά ήταν δημοκρατικό, καθιέρωνε την αρχή της ισότητας, της διακρίσεως των έξουσιών και τό αντιπροσωπευτικό σύστημα. Επειδή όμως οι πρόκριτοι που τό ψήφισαν, αλληλοϋπεβλέποντο, έπεδίωξαν τη δημιουργία πολυαρχίας, τη μή συγκέντρωση έξουσίας, και την επικράτησή των επί των στρατιωτικών.

Στην Κρήτη (που δέν αντιπροσωπευόταν ούτε στην Κεντρική Διοίκηση της επαναστατημένης Χώρας, ούτε και στην Έθνική Συνέλευση της Επίδαυρου, που ψήφισε τό παραπάνω Σύνταγμα) είχε συσταθεί τό Μάιο του 1821 στα Σφακιά «Καγκελλαρία» μέ έδρα τό Λουτρό (Σφακίων) που ανέλαβε την πολιτική διοίκηση και τόν έφοδιασμό του επαναστατικού άγώνα.

Τό Νοέμβριο του ίδιου έτους (πρώτο της Επαναστάσεως και για την Κρήτη) έφθασε στα Σφακιά (στό Λουτρό) ό Μιχάλης Κομνηνός Αφεντούλιεφ (Έλληνας – από Έλληνα πατέρα – γεννημένος στη Ρωσία, απόφοιτος της στρατιωτικής σχολής της Πετρούπολεως και πρώην διπλωματικός υπάλληλος της Τσαρικής Ρωσίας) ό όποιος είχε διοριστεί από την Κεντρική Διοίκηση Γενικός Έπαρχος-Άρμοστής της Κρήτης.

Η κατάσταση που υπήρχε τότε στην Κρήτη από την άποψη της οργανώσεως και διεξαγωγής του επαναστατικού άγώνα δέν ήταν ευχάριστη. Τοπικιστικές και προσωπικές διαφορές, αντιζηλίες και αντιθέσεις έμπόδιζαν την καθολική, ένιαία και συντονισμένη επαναστατική δράση των Κρητών. Την κατάσταση όμως αυτή έπιδείνωσε αντί νά βελτιώσει ό Αφεντούλης μέ την τακτική του – την έγωιστικά ύπεροπτική και αντίθετη και άσυμβίβαστη μέ την ψυχολογία και νοοτροπία του Κρητικού – και μάλιστα του Σφακιανού και γενικότερα του όρεινού. Χρειαζότανε, λοιπόν, μία καλύτερη πολιτική και στρατιωτική όργάνωση του τόπου. Έξάλλου, έπρεπε και στην Κρήτη νά εφαρμοσθεί πολιτικό και κυβερνητικό σύστημα όμοιο προς τό «Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδος» (της Επίδαυρου). Και την 1η Απριλίου του 1822 ό Μινίστρος των Έσωτερικών και προσωρινός Μινίστρος του Πολέμου Ι. Κωλέττης, μέ ταυτόχρονο έγγραφο του προς τόν Σμυρναίο Χιακής καταγωγής Πέτρον Όμηρίδην Σκυλίτην (μέλος της Α' Έθνικής Συνελεύσεως της Επίδαυρου της Επιτροπής συντάξεως του «Όργανισμού της Έθνικής Βουλής» κ.λ.π.), του έκανε γνωστό ότι «ή Σεβαστή Διοίκησης, έπιθυμούσε ν' άρθη εκ μέσου της Νήσου Κρήτης πάσα έσωτερική διχόνοια και άσυμφωνία, άπεφάσισε... νά άποστείλη ένα διοργανιστήν» και ως τέτοιον είχε εκλέξει εκείνον. Μέ άλλο έγγραφο της 7ης Απριλίου ό ίδιος Μινίστρος, ανακοίνωσε προς τούς Προκρίτους της Κρήτης τό διορισμό του Σκυλίτη. Κατά τά τέλη Απριλίου ό Σκυλίτης έφθασε στους Αρμένους Αποκορώνου. Και, παρά τις αντιδράσεις του Αφεντούλη, που άρνήθηκε νά συγκαλέσει συνέλευση αντιπροσώπων όλων των έπαρχιών για την όργάνωση της διοικήσεως στα πλαίσια του δημοκρατικού πολιτεύματος της Επίδαυρου, οι συναθροισθέντες στους Αρμένους γύρω στα μέσα Μαΐου πληρεξούσιοι των έπαρχιών της Κρήτης, έψήφισαν

τό «Προσωρινό Πολίτευμα της Νήσου Κρήτης» τῆς 20.5.1822 μέ βάση τό σχέδιο πού εἶχε ὑποβάλει ὁ Σκυλίτσης μέ ἐντολή τῆς Κεντρικῆς Διοικήσεως.

Δυστυχῶς, τό «Πολίτευμα» αὐτό δέν εὐδοκίμησε. Μέ τήν πολυαρχία πού καί αὐτό καθιέρωσε, ὅπως καί τό Πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου καί γιά τούς ἴδιους λόγους, μέ τήν ἀδυναμία ὁμαλῆς συνεργασίας τῶν κυβερνώντων μεταξύ των καί τοῦ γενικοῦ Ἐπαρχοῦ Ἀφεντούλη μέ αὐτούς, μέ τή συνέχιση καί τήν ἔνταση τῶν τοπικιστικῶν καί προσωπικῶν διαφορῶν καί διενέξεων κ.λ.π. ἡ πολιτική κατάσταση ὁδηγήθηκε σέ βίαιη καθαίρεση τοῦ Ἀφεντούλη, στήν ἀντικατάστασή του μέ τόν Ὑδραῖο Ε. Τομπάζη (τό Μάιο τοῦ 1823) στή «Συνέλευση» τῆς Ἀρκουδαῖνας (τῆς σημερινῆς Ἀρχοντικῆς) Ρεθύμνου, πού καί συγκροτήθηκε καί ἀποφάσισε κάτω ἀπό ἀνώμαλες συνθῆκες καί ἐψήφισε (τόν Ἰούνιο τοῦ 1823) ἕνα νέο πολιτικό Ὄργανισμό, μέ τόν ὁποῖο συγκεντρώθηκαν στά χέρια τοῦ Ἀρμοστή ὅλες οὐσιαστικά οἱ ἐξουσίες. Καί, δυστυχῶς, ἀκολούθησε ἀργότερα μιά σειρά μεταβολῶν καί στά πρόσωπα τῶν Ἀρμοστῶν καί πρὸς τό χειρότερο πάντοτε, στήν πολιτική καί στρατιωτική ὀργάνωση τοῦ τόπου, μέ κυρίαρχα χαρακτηριστικά τῆ διαίρεση τῶν ἀγωνιζομένων, τούς τοπικιστικούς καί προσωπικούς ἀνταγωνισμούς καί συγκρούσεις των (πού εὐτυχῶς δέν ἔφτασαν τουλάχιστον ἐδῶ, ὅπως στήν ἄλλη Ἑλλάδα, σέ ἀνοικτό ἐμφύλιο πόλεμο) καί μέ συνέπεια νά μὴν ἐπιτευχθεῖ ἡ ὁλοκληρωτική, πλήρης καί ὀριστική ἀπελευθέρωση τῆς Κρήτης, παρά τίς τεράστιες καί πρωτοφανεῖς ἡρωικές ἀγωνιστικές προσπάθειες καί τίς ἀνυπολόγιστες θυσίες τῶν παιδιῶν τῆς – ἀπελευθέρωσης, πού θά ἦταν δυνατή ἀνεξάρτητα πρὸς τίς ὁποιοσδήποτε διαθέσεις καί ἀποφάσεις τῶν Μεγάλων «Χριστιανικῶν» Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, ἂν ὑπῆρχε ἡ ἀπαραίτητη ὁμόνοια καί ἡ συντονισμένη συνεργασία μεταξύ τῶν Κρητῶν ἀγωνιστῶν κάτω ἀπό μιά πολιτική διοίκηση δημοκρατικῆς γενικῆς ἀναγνώρισεως καί ἀξία τῶν περιστάσεων.

Τά κυριότερα σημεία τοῦ «Προσωρινοῦ Πολιτεύματος τῆς Νήσου Κρήτης» τοῦ 1822 παραθέτουμε στή συνέχεια λόγω τῆς ἱστορικῆς σημασίας τοῦ Πολιτεύματος ἐκείνου:

ΕΝ ΟΝΟΜΑΤΙ
ΤΗΣ
ΤΡΙΣΥΠΟΣΤΑΤΟΥ ΘΕΟΤΗΤΟΣ

Οἱ κάτοικοι τῆς Νήσου Κρήτης, πλήρεις ἀπὸ ὑψηλὴν καί εὐγενὲς τῆς ἐλευθερίας αἰσθημα, ἔλαβον κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς τυραννίας τὰ ὅπλα, περὶ τὰς 14 τοῦ μηνὸς Ἰουνίου ἐν ἔτει 1821. Πειθόμενοι εἰς τὴν ἱερὰν φωνὴν τῆς Πατρίδος, καί ἀποστείσαντες ἐν μέρει τὸν φοβερὸν τοῦτον ζυγόν, συνήλθον οἱ νόμοι Παραστάται τῶν διαφόρων Ἐπαρχιῶν, κατὰ τὴν σεβαστὴν τῆς Ὑπερτάτης Διοικήσεως πρόσκλησιν, καί καλῶς σκεφθέντες ἐπεξεργάσθησαν τὸν ἐπόμενον ὀργανισμόν, σύμφωνα μέ τὸ πνεῦμα καί τὰς παραδεχθείσας ἀρχάς τοῦ Γενικοῦ Συνστήματος τῆς Ἑλλάδος, τοῦ ὁποίου κηρύττουσι σήμερον τὴν ἀθόκτον καί ἀκριβῆ διατήρησιν.

Ἐν Ἀρμένιος τῇ 20 Μαΐου 1822,
Β'. ἔτος τῆς Ἀνεξαρτησίας.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΟΝ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ
ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

ΤΙΤΛΟΣ Α'.

ΤΜΗΜΑ Α'.

Περὶ Θρησκείας

Ἄρθρον α'. – Ἡ ἐπικρατοῦσα θρησκεία τῆς Νήσου θέλει εἶναι ἡ Ἀνατολικὴ Ὀρθόδοξος· θέλει ἀναδέχεται ὅμως ἡ Διοίκησις καί πᾶσαν ἄλλην θρησκείαν.

ΤΜΗΜΑ Β'.

Περὶ τῶν γενικῶν δικαιωμάτων
τῶν κατοίκων τῆς Νήσου

Β'. – Ὅσοι αὐτόχθονες τῆς Νήσου κάτοικοι πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν εἶναι πολῖται, καί ἀπολαμβάνουσιν ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν δικαιωμάτων.

γ'. — Όλοι οι συμπολίται εἰσὶν ὅμοιοι ἐμπροσθεν τῶν νόμων, ἄνευ τινὸς ἐξαιρέσεως, ἢ θαλαμῶ, ἢ κλάσεως, ἢ ἀξιώματος.

δ'. — Όσοι ἐξωθεν ἐλθόντες κατοικήσουσι εἰς τὴν Νῆσον, εἶναι ὅμοιοι μετὰ τοὺς αὐτόχθονας κατοίκους ἐμπροσθεν τῶν Νόμων.

(.....)

στ'. — Όλοι οἱ Ἕλληνες ἔχουσι τὸ αὐτὸ δικαίωμα εἰς ὅλα τὰ ἀξιώματα καὶ τιμὰς, δοτὴρ δὲ τούτων εἶναι ἡ ἀξιώτης ἐκάστου.

ζ'. — Ἡ ἰδιοκτησία, τιμὴ καὶ ἀσφάλεια ἐκάστου τῶν συμπολιτῶν, μένει ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν νόμων.

η'. — Όλοι αἱ εἰσπραξίαι πρέπει νὰ διανέμονται δικαίως εἰς ὅλας τὰς τάξεις καὶ κλάσεις τῶν κατοίκων τῆς Νήσου· καμμία δὲ εἰσπραξὶς δὲν θέλει γίνεσθαι ἄνευ προσδιορισθέντος νόμου.

θ'. — Ὁ ἱερός τῆς Πατρίδος ἔρος θέλει εἶναι τὸ πρῶτον ἔργον κάθε πολίτου, καθὼς ἡ δικαιοσύνη, ἀγαθοεργία κτλ.

ι'. — Ἐκαστος συμπολίτης θέλει διατηρεῖ εὐλαβῶς τὸ προσωρινόν τούτου πολίτευμα, θέλει πείθεσθαι εἰς τοὺς νόμους, καὶ θέλει σέβεται τοὺς δικαίους.

ια'. — Ἐκαστος πολίτης εἶναι ὡσαύτως ὑπόχρεος νὰ λαμβάνῃ ἀνὰ χεῖρας τὰ ὅπλα πρὸς υπεράσπισιν τῆς Πατρίδος, ὡσάκως προσκαλεῖται παρὰ τῶν νόμων, καὶ ἐξ ἐναντίας εἶναι ὑπεύθυνος τῇ Πατρίδι, ὡσάκως ἐγκαταλείψῃ αὐτὴν ἄνευ τῆς ἐγγράφου συγκαταλεύσεως τῶν ἀνωτέρων του.

ΤΜΗΜΑ Γ'.

Περὶ Περιουχῆς τῆς Νήσου

ιβ'. — Ἡ περιουχὴ τῆς νήσου διαιρεῖται εἰς 24 ἐπαρχίας μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν Νήσων.

(.....)

ιγ'. — Αὗται δὲ αἱ ἐπαρχίαι ὑποδιαιροῦνται εἰς διαφόρους Κοινότητας.

(.....)

ΤΜΗΜΑ Δ'.

Περὶ Διοικήσεως

ιδ'. — Ὁ δάσμος σκοπὸς τῆς Διοικήσεως, εἶναι ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἔθνους, τὴν ὁποίαν μέλλει νὰ ἀπολαύσῃ διὰ τῆς ἰσονομίας.

ιστ'. — Ἡ Διοίκησις τῆς Νήσου δίδεται εἰς ἓνα Γενικόν Ἐπαρχον, ὅστις ψηφίζεται παρὰ τῆς Ὑπερτάτης Διοικήσεως.

ιζ'. — Ὁ ρηθείς Ἐπαρχος θέλει ἔχει μίαν Γενικὴν Καγκελλαρίαν, διαιρουμένην εἰς ἑξὶ κλάδους· α' — τὸν τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως. β' — τὸν τοῦ Γενικοῦ Φροντιστοῦ τῆς Οἰκονομίας. γ' — τὸν τοῦ Γενικοῦ Φροντιστοῦ

τῆς Ἀστυνομίας. δ' — τὸν τοῦ Γενικοῦ Φροντιστοῦ τοῦ Πολέμου. ε' — τὸν τοῦ Γενικοῦ Φροντιστοῦ τῆς Θαλάσσης. στ' — τὸν τοῦ Γενικοῦ Φροντιστοῦ τῆς Δικαιοσύνης.

ιη'. — Εἰς πᾶσαν πρωτεύουσαν πόλιν ἐκάστης ἐπαρχίας, θέλει προσδιορίζεται· α' — εἰς Ἐπαρχος, εἰς Φροντιστὴς τῆς Οἰκονομίας, εἰς Φροντιστὴς τῶν Ἀρμάτων, εἰς Λιμενάρχης, ἂν ἡ πόλις εἶναι παραθαλάσσιος.

θ'. — Εἰς πᾶσαν Κοινότητα θέλουσι συστηθῇ ἐφορίαι, συντεθεμέναι ἀπὸ πέντε μέλη· ἢτοι, ἓνα Ὑποέπαρχον, παριστάοντα τὴν Διοίκησιν εἰς τὴν Κοινότητα· ἓνα Ὑποφρονιστὴν τῆς Οἰκονομίας· ἓνα Ὑποφρονιστὴν τῆς Ἀστυνομίας· ἓνα Ὑποφρονιστὴν τῶν Ἀρμάτων· ἓνα Ὑπολιμενάρχην, ἂν ἡ πόλις ἢ τὸ χωρίον εἶναι παραθαλάσσιον.

κ'. — Εἰς πᾶσαν πρωτεύουσαν πόλιν τῶν Ἐπαρχιῶν θέλει συστηθῶσι πολιτικὰ κριτήρια, τῶν ὁποίων ὁ Πρόεδρος μέλλει νὰ συναγροκῆται μετὰ μόνον τὸν Γενικόν Φροντιστὴν τῆς Δικαιοσύνης· εἰς δὲ τὰς Κοινότητας θέλει προσδιορίζεται εἰς ἓκ τῶν πέντε Ὑποφρονιστῶν, Κριτὴς εἰρηνοποιῶς τῆς Κοινότητος, ὅστις νὰ κρίνῃ ὑποθέσεις ἄχρις 100 γροσίων, καὶ ἐν γένει νὰ φροντίζῃ περὶ ἐξετάσεως πάσης ἐμπιπτούσης διαφορᾶς, τὴν ὁποίαν, ὅταν δὲν δύνανται νὰ ἐξιᾶσθαι νὰ τὴν μεταπέμπῃ εἰς Ἀνώτερον Κριτήριον.

ΤΜΗΜΑ Ε'.

Ὅρισμός τῆς ἐκλογῆς τῶν μελῶν τῆς Διοικήσεως

κα'. — Εἰς πᾶσαν Κοινότητα, οἱ ἔροντες καὶ οἱ ἐν ὑπολήψει κάτοικοι, συναρχόμενοι νὰ ἐκλέγωσιν ἀριλοποσώπως τοὺς Ὑποφρονιστάς τῶν Κοινοτήτων. Ἐκάστη δὲ Κοινότης δὲν θέλει ἔχει περισσότερον ἀπὸ 500 οἰκογενείας, καὶ ὀλιγώτερον ἀπὸ 300.

κβ'. — Οἱ Ὑποφρονισταὶ τῶν Κοινοτήτων νὰ συνάζωνται εἰς τὴν Μητρόπολιν τῆς ἐπαρχίας των, ἥτις θέλει δίδει καὶ αὐτὴ ἐκ τῶν σεβασμιωτέρων συμπολιτῶν τῆς τοῦς Ἐκλεκτορας ἀναλόγως τῶν κατοίκων τῆς. Ἀπαντες λοιπὸν συνελθόντες, ἀφ' οὗ κάμωσιν ὅρκον ὅτι θέλει ἐκλέξωσιν τοὺς ἐναρετωτέρους καὶ εὖ φρονούντας, νὰ ἐκλέγωσιν ἄνευ προσωποληψίας τοὺς πέντε Φροντιστάς ἀπὸ ὅλην τὴν ἐπαρχίαν των, οἵτινες πρέπει νὰ ἔχωσι παιδείαν, φρόνησιν, χρηστοθήθειαν καὶ δικαιοσύνην· μετὰ δὲ τὴν ἐκλογὴν νὰ λαμβάνωσιν οἱ Φροντισταὶ παρὰ τῶν Ἐκλεκτόρων ἐνυπόγραφον γράμμα τοῦ ἐπαγγέλλματος των, δυνάμει τοῦ ὁποίου νὰ ἐνεργῶσι τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸ Ὑπόρρηγμα ἐκάστου, τὸ ὁποῖον θέλει προσδιορίζεται παρὰ τῶν ἰδίων Ἐκλεκτόρων. Οἱ δὲ Φροντισταὶ θέλουσι δίδει ἐγγράφον καὶ ἑνορκιον ὑπόσχεσιν, ἡ ὁποία νὰ φυλάττεται εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Γενικῆς Καγκελλαρίας, ὅτι δηλαδὴ θέλουσι εκπληροῦν τὰ χρεὶ τῶν μετὰ πίστιν καὶ προθυμίαν, ἀπαθῶς φερόμενοι πρὸς τοὺς συμπολίτας των. Ἀφ' οὗ δὲ ἐκλεχθῶσιν οἱ διαληφθέντες Ἐπαρχοι καὶ Φροντισταὶ ἐκάστης Ἐπαρχίας, οἱ ἐκλεκτορες πασῶν

τῶν Ἐπαρχιῶν συνεννοούμενοι, νά ἐκλέγωσι μέ γενικήν σύμπνοιαν τοὺς ἀξιωτέρους ἀπὸ τοὺς αὐτῶν συμπολίτας διὰ παραστατικά μέλη τῆς Γενικῆς Καγκελλαρίας του, δίδοντες εἰς αὐτοὺς ἐνυπόγραφον γράμμα τῆς ἰδίας τῶν πληρεξουσίουτος.

κγ'. — Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐκλέγονται καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι Παραστάται πρὸς τὴν Πανελλήνιον Βουλὴν πάντων δὲ τῶν ἐκλεγμένων ἡ διάρκεια θέλει εἶσθαι ἐνιαύσιος.

ΤΜΗΜΑ ΣΤ'.

Γενικά χρέη καὶ δικαιώματα
τῶν Διοικούντων

κδ'. — Ὁ Γενικός Ἐπαρχος εἶναι ἑρμῆς τῶν Φροντιστῶν ἀπάντων καὶ τῆς Τοπικῆς Διοικήσεως· πληροφορεῖ τακτικῶς τὴν Ὑπερτάτην Διοίκησιν, εἰς ὅσα ἀποβλέπουσι τὴν πολιτικὴν βελτίωσιν τῆς Νήσου, καὶ δι' ὅσα ἀνάγονται εἰς τὸ ἴδιόν των ἐπάγγελμα.

(.....)

κε'. — Ἐως ὅτου νά ἐκδοθῶσι νόμοι εἰς τὰ Πολιτικά καὶ Ἐγκληματικά Κριτήρια, θέλουσι εἶναι εἰς χρῆσιν οἱ νόμοι τῶν ἡμετέρων Ἀυτοκρατόρων.

λ'. — Οἱ Παραστάται τῆς Γενικῆς Καγκελλαρίας, καθὼς καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι πρὸς τὴν Πανελλήνιον Βουλὴν, νά ἔχουν ἡλικίαν πλήρη τῶν τριάκοντα ἐτῶν.

(.....)

Γενικὴ τάξις τῆς ἀλληλογραφίας

λε'. — Ὁ Γενικός Ἐπαρχος τῆς Νήσου θέλει ἀνταποκρίνεται μέ τοὺς Μνίστρους τῆς Ὑπερτάτης Διοικήσεως, καὶ θέλει διανέμει εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς Καγκελλαρίας του τὴν εἰς ἕκαστον αὐτῶν ἀναγομένην ὑπόθεσιν· οἱ Ἐπαρχοὶ ἀνταποκρίνονται μέ τὸν Γενικόν Ἐπαρχον· οἱ δὲ Ὑποέπαρχοι μέ τοὺς Ἐπάρχους.

(.....)

λδ'. — Ἡ Ἀστυνομία θέλει ἔχειν ἰδιαιτέραν τινὰ δύναμιν, ἥτις ἀναγκάσιως πρέπει νά ὑπόκειται εἰς μόνους τοὺς Φροντιστάς τῆς Ἀστυνομίας.

(.....)

λετ'. — Ἡ ἐθνικὴ σημαία θέλει εἶσθαι δίχρως, ἥτοι κυανὴ καὶ λευκὴ, κατὰ τὸ σχέδιον τῆς Ὑπερτάτης Διοικήσεως.

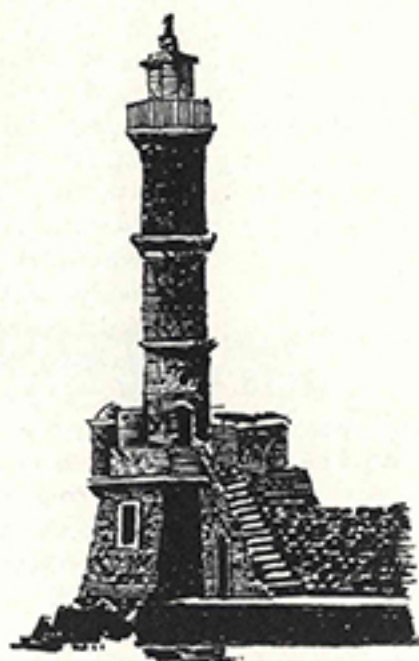
λζ'. — Ἡ σφραγὶς τῆς Γενικῆς Διοικήσεως τῆς Νήσου, θέλει φέρει τὴν Ἀθηνᾶν μέ τὰ αὐτῆς παράσημα, καὶ ἐπιγραφὴν Διοίκησις τῆς Νήσου Κρήτης.

λη'. — Ὅλαι αἱ σφραγίδες τῶν Ὑπαλλήλων Ὑπουργῶν θέλουσι φέρει τὸ αὐτὸ σύμβολον, καὶ διακρίνονται ἀπὸ μόνον τὴν ἐπιγραφὴν.

λθ'. — Οἱ Παραστάται τῆς Νήσου εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βουλὴν θέλουσι ἐκλέγονται κατ' ἀναλογίαν τῶν κατοίκων, δηλαδὴ εἰς εἰς τὰς 30 χιλιάδας.

μ'. — Ὁ παρὼν Ὁργανισμὸς Νόμος θέλει κινητοποιηθῇ εἰς ὅλην τὴν Νήσον· τὸ δὲ πρωτότυπον θέλει διατηρηθῇ εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Γενικῆς Καγκελλαρίας.

Ἐν Ἀρμένιοις τῇ 20 Μαΐου 1822
καὶ Β'. ἔτος τῆς Ἀνεξαρτησίας.

Οί μιναρέδες – Τά κυρίως Χανιά – 'Ο δημοτικός κήπος Τά δικαστήρια – 'Η ωραία Χαλέπα

Τοῦ Κ. Γ. ΚΑΡΥΩΤΑΚΗ*

Μιναρές στις Χιόνες – 16.5.54 (Δέν υπάρχει πιά)

Ἡ πόλις τῶν Χανίων, ἡ πρωτεύουσα τῆς ἡρωϊκῆς Κρήτης, παρέχει ἐντύπωσιν πόλεως καθαρῶς Τουρκικῆς· εἰς τοῦτο δέ κατὰ πολὺ συντελοῦσιν οἱ μιναρέδες τῶν πολυπληθῶν τζαμιῶν, οἵτινες, σοῦ φαίνεται, ὅτι ματαίως προσπαθοῦσι νά ψαύσωσι τὸν οὐρανὸν διὰ τῆς ἡμισελήνου των. Ἐκτός ὅμως τούτου καὶ ὁ ρυθμὸς τῶν κυρίως Χανίων δέν διαφέρει πολὺ τοῦ Τουρκικοῦ. Τόσον δέ

εἶνε στοιβαγμένοι ἐντὸς τῆς πόλεως αἱ οἰκίαι, ὥστε ὁ μακρόθεν παρατηρῶν νομίζει ὅτι ἡ μία οἰκία εἶνε κτισμένη ἐπὶ τῆς ἄλλης.

Αἱ ὁδοὶ εἶνε στεναὶ καὶ ἀκανόνιστοι, τόσον ὥστε οὐδεμία ἐξ αὐτῶν δύναται νά ὀνομασθῇ ἐπαξίως «ὁδός»· πλατεῖα ἀξία λόγου οὐδεμία· ὡς κεντρικὴ τοιαύτη χρησιμεύει ἡ τῶν Μαυροβουνίων, ἡ κοινῶς καλουμένη «Συντριβάνι», περι-

*Πρόκειται γιὰ κείμενο-ἀνταπόκριση τοῦ ποιητῆ Κώστα Καρυωτάκη, ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ περιοδικό «Ἑλλάς» τὸ 1912 (ἔτος Ε', ἀρ. 387, σ. 14). Ὅπως εἶναι γνωστὸ τὰ παιδικὰ κι ἐφηβικὰ του χρόνια ὁ ποιητὴς τὰ πέρασε στὰ Χανιά, ὁ πατέρας του ἦταν Νομομηχανικός τῆς Κρητικῆς Πολιτείας, ἀπ' ὅπου καὶ ἔκανε τίς πρώτες λογοτεχνικὲς του ἐξορμήσεις πρὸς τὰ περιοδικὰ τῆς Ἀθήνας.

στοιχιζομένη υπό διαφόρων καταστημάτων.

Ὁ λιμὴν δὲν εἶνε εὐρύχωρος καὶ ὡς ἐκ τούτου σπανίως εἰσέρχονται πλοῖα ἐν αὐτῷ. Ἡ παραλιακὴ ὁδὸς δὲν διαφέρει πολὺ τῶν ἄλλων.

Ἡ μὴ εὐρυχωρία τῆς πόλεως ἀποδίδεται εἰς τὰ ἐνετικά τείχη, τὰ ὁποῖα τὴν περιβάλλουσι καὶ δὲν τὴν ἀφίνουνι νά ἐπεκταθῇ.

Ἐξω τῶν τειχῶν ὑπάρχει ὁ δημοτικὸς κήπος, τὸ Ζάππειον τῶν Χανίων· εἶνε τὸ Κυριακάτικο κέντρον. Κατὰ Κυριακὴν παιανίζει ἐν τῇ μικρᾷ του πλατεῖᾳ ἡ Φιλαρμονικὴ τῆς Χωροφυλακῆς, ὁ δὲ κόσμος συρρέει ἀπὸ τὰς ἀπογευματινὰς ἀκόμῃ ὥρας καὶ εὐρίσκει ἄσυλον ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν ὑπερυψηλῶν δένδρων. Ἐν τῷ Κήπῳ λειτουργεῖ καθημερινῶς καὶ κινηματογράφος.

Ὡραίας ὁδοὺς δύνανται τις νά ἴδῃ ἐκτὸς τῶν τειχῶν, ὡς ἡ ὁδὸς τοῦ Κήπου, ἡ ὁδὸς Χαλέπας καὶ ἡ ὁδὸς Δικαστηρίων, ὀνομασθεῖσα οὕτω ἐκ τοῦ κολοσσαιοῦ δικαστικοῦ μεγάρου, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει ὄχι μόνον τὰ Δικαστήρια, ἀλλὰ καὶ πάντα σχεδὸν τὰ δημόσια γραφεῖα. Ἡ ὁδὸς Χα-

λέπας μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὸ ὁμώνυμον μαγευτικὸν προάστειον. Ἡ συνοικία αὕτη εἶνε ἀποκλειστικῶς Χριστιανικὴ· οὐδὲν τζαμίον, οὐδένα Τούρκον διακρίνεις ἐν αὐτῷ, ἐνῷ ἐν τοῖς κυρίως Χανίοις τὸ φέσι δὲν εἶνε καθόλου σπάνιον. Ἡ Χαλέπα εἶνε ἐκτισμένη ἀμφιθεατρικῶς πλησίον τῆς θαλάσσης καὶ κατέχει ἰκανὴν ἑκτασιν. Ἐν αὐτῇ εὐρίσκονται πάντα τὰ Προξενεῖα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν· ἐν αὐτῇ δὲ κεῖται καὶ τὸ ἀνάκτορον τοῦ Πρίγκηπος.

Τὴν συγκοινωνίαν Χανίων-Χαλέπας ἐκτελοῦσι τὰ καλούμενα «βιζαβί», ἐσχάτως δὲ προσετέθησαν καὶ τὰ αὐτοκίνητα.

Σήμερον τὰ Χανία δὲν ἔχουσι τι τὸ ἐξαιρετικῶς ὡραῖον, ὑπόσχονται ὅμως πρόοδον μεγάλην· ἔχουσι πολλὰς φυσικὰς καλλονὰς ἀχρησιμοποίητους, αἵτινες καλλιεργούμεναι δύνανται νά καταστήσωσιν αὐτὰ ἀνταξίαν πρωτεύουσας τῆς ὡραίας Κρήτης. Δὲν ἔχουσι παρὸν, ἔχουσιν ὅμως μέλλον.

Κ. Γ. ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ

*Καὶ τὰ Χανιά, στὴ θάλασσα τὴν ἀνεμοδαρμένη
σὰ γλῶσσα ἀπλώνουνε παχειά
τὸ κάστρο τους, περίπαιγμα, θαρρεῖς, στὴν τρικυμία
καὶ καταφρόνια στὰ στοιχειά.*

Κ. ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ

Παλιὰ Δημαρχία (Συντριβάνι) – 1929

Ο ΠΥΡΓΟΣ ΤΩΝ ΑΛΗΔΑΚΗΔΩΝ ΣΤΟΝ ΜΠΡΟΣΝΕΡΟ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ (1774)

ΣΤΥΛ. Γ. ΠΑΝΗΓΥΡΑΚΗ
Γεν. Έπιθεωρητή Μ.Ε.

Ο πυλώνας και ο θόλος του Πύργου
Ο θόλος κατέρρευσε στις βροχές της 29.1.1973

Όταν βρεθείς στον ήρωικό Μπρόσνερο, σχεδόν όρεινό χωριό του Άποκορώνου, τά βήματά σου θά σέ φέρουν προσκυνητή σέ τρία τουλάχιστο σημεία. Στο σπιτάκι του Μαυροθοδωρή, ξακουσμένου τυραννομάχου, όπου κατάπληκτος δέ θά μπορείς νά νιώσεις πώς ο γίγαντας αυτός έζησε εκεί μέσα. Στη μικρή σήμερα χαρουπιά, πολύ μεγάλη όμως τότε, πού στή σκιά της στίς 20.7.1866 συντάξανε οι μάρτυρες πρόγονοί μας ως «Γενική Συνέλευσις Κρητών» τή γνωστή προκήρυξη «αίρομεν τά όπλα άμυνόμενοι ύπέρ της ήμετέρας άσφαλείας». Καί τελικά στά έρείπια του Πύργου των Άληδάκηδων. Έδώ βέβαια δέ θά προσκυνήσεις τόν Πύργο-φυλακή των προγόνων μας. Θά όραματιστείς όμως τή σκληρή ζωή τους καί τά πάθη τους.

Σέ μία επιφάνεια λίγο μεγαλύτερη από δυό στρέμματα ήταν χτισμένος ο Πύργος μέ τά άλλα οίκοδομικά του συγκροτήματα. Στην κύρια είσοδο, προσανατολισμένη άπόλυτα στό βορρά, έφερναν δυό «κεκλιμένα επίπεδα» τεχνητά, σχηματισμένα μέ επιχωμάτωση, στρωμένα μέ καλντιρίμι λίγο πλατύτερο από τέσσερα μέτρα. Μπροστά στην κυρία πύλη – πυλώνα – καί κάτω από τό δρόμο πού έφερνε σ' αυτήν σχηματίζεται κάποιος θόλος, κατασκεύασμα πού δυναμώνει τήν άσφάλεια της είσόδου, γιατί δέν μπορούσαν νά συγκεντρωθούν μπροστά στην πόρτα πού βρισκόταν ψηλότερα πολλοί άνθρωποι, ώστε νά τήν εκβιάσουν. Ο πυλώνας αυτός, λαμπρής κατασκευής, είναι στολισμένος μέ περίτεχνα σκαλίσματα καί σώζονται άκόμα στή μία του πλευρά οι θυρεοί καί τά οικόσημα των Βενετών άρχόντων πού τόν έχτισαν. Αυτός (ο πυλώνας) καί τά αντίστοιχά του τοίχου της αύλης, πού ή επιφάνειά της βρίσκεται ψηλότερα από τό έδαφος στό όποιο ήταν χτισμένο τό κτίριο, είναι τά μόνα φανερά κατάλοιπα πού διατηρούνται από τό άρχικό βενετικό μέγαρο.

Όταν τό Σεπτέμβριο του 1645 τά Χανιά έπεσαν στά χέρια των Τούρκων, ή θύελλα του άγριου πολέμου ξεθεμέλιωσε από τήν ύπαιθρο καί τούς Βενετούς άρχοντες καί τά μέγαρά τους. Τό ίδιο έγινε καί στον Μπρόσνερο. Από τό πρώτο μεγαλόπρεπο οίκοδόμημα έμεινε μόνο ο επιβλητικός πυλώνας μέ τό θόλο

μπροστά του και χαμηλότερα. Τούρκος στρατιωτικός αξιωματούχος τό κατάλαβε, χρησιμοποίησε τά άφθονα οικοδομικά ύλικά πού ήταν εκεί και μέ άγγαρείες πάλι τών Χριστιανών έχτισε όχυρότατο πύργο από τόν όποιο σώζεται σήμερα μόνο ένα μέρος. Ή άνοικοδόμηση θέβαια έγινε από δύο-τρεις γενεές, γιατί διαφορετικής τέχνης και όχυρότητος είναι τά διάφορα μέρη του.

Σήμερα μπορούμε νά πούμε ότι διατηρείται θαυμάσια τό βορειοδυτικό μέρος του Τουρκικού Πύργου, πού αποτελείται από ένα τεράστιο θόλο, άψογης τεχνικής κατασκευής, μέ ώφέλιμο άνοιγμα 5X16 περίπου μέτρων και ύψος 6. Τό πάχος του τοίχου στη βάση του θόλου είναι 1,30 μ. Στην πλακοστρωμένη ταράτσα του οδηγούσε πέτρινη «έλικοειδής» σκάλα, τύπου μιναρέ, μέ τριάντα σκαλοπάτια. Ή μισή περίπου ταράτσα ήταν ήλιακωτό, προφυλαγμένο μέ τοίχους στό ύψος του ανθρώπου, δώδεκα περίπου μέτρα πάνω από την επιφάνεια του εδάφους. Ένα καγκελόφραχτο άνοιγμα στό θόρειο μέρος άφηνε τή δροσιά τής κρητικής έξοχης νά ζωογονεί τούς ένοικους. Στη βορειοδυτική γωνιά ήταν μικρός έξώστης – σήμερα σώζονται οί θαυμάσια σκαλισμένες λίθινες προεκβολές πού τόν στηρίζαν – όπου ό γιανίσαρος έβγαине γιά νά δώσει τίς διαταγές του στους ύποταχτικούς του και στους ανθρώπους πού άγγάρευε. Σύνθετες πολεμίστρες προφύλασσαν τούς ένοικους.

Τό άλλο τμήμα τής ταράτσας ήταν μικρό «χαρεμλίκι». Αποτελείται από στενόμακρο δωμάτιο χωρίς παράθυρο, μέ «λαίνοθέστρα» και χωριστό άφοδευτήριο. Από τό δωμάτιο αυτό έμπαινες σέ άλλο στενότερο μέ μικρό παράθυρο. Έδώ ήταν μικρός φούρνος, τζάκι γιά τίς ανάγκες του σπιτιού και τό κρύο του χειμώνα και μικρή δεξαμενή νερού, πού γέμιζε μέ τά βροχόνερα τής ταράτσας. Τό σύνολο ήταν τέτοιας κατασκευής πού 3 ή 4 άνδρες θά μπορούσαν νά τό υπερασπιστούν πολλές μέρες. Ή στέγη – δώμα – του κτιρίου έχει καταπέσει και τά χώματα έμειναν όπως ήταν όταν ό πύργος καταστράφηκε γιά δεύτερη φορά τό 1821 από τούς Τσακίρη, Βελεζίνη και Άναγνώστη Πρωτοπαπαδάκη και τούς άνδρες των.

Όταν κατά τό 1770 ό ήρωικός Δασκαλογιάννης επαναστατούσε τά Σφακιά και τή δυτική Κρήτη, κύριος του Πύργου ήταν ό άρχιγιανίσαρος Ίμπραήμ Άληδάκης. Σκληρός, γενναίος, πλουσιότατος. Μέ τό γνωστό τρόπο τής άρπαγής τών περιουσιών είχε γίνει μεγάλος φεουδάρχης, πού οί βοσκότοποι του άρχιζαν από τόν όρεινό Άποκόρωνα και έφταναν ως τά χωριά Άσκούφου και Καλλικράτη τών Σφακιών. Άκόμα στό Καλαμήτσι Άλεξάνδρου, χωριό του Άποκορώνου, σώζεται τό «πηγάδι του Άληδάκη», έξοχης τεχνικής κατασκευής. «Πηγάδι» επίσης «του Άληδάκη» ονομάζεται άκόμα τό μεγαλύτερο πηγάδι στό όροπέδιο τής Κράπης τών Σφακιών. Και τά δύο χρησιμοποιούνται και τώρα.

Ό λαϊκός «ριμαδόρος», ό «ποιητάρης», ποιητής δηλαδή του ιστορικού ποιήματος *Τό τραγούδι του Άληδάκη*, πού γράφτηκε τό 1774 και πού είναι «τό πρώτο έθνικό μνημείο τής Τουρκοκρατούμενης Κρήτης... μέ όμορφιά και αλήθεια συνδυασμένη», κατά τόν Ν. Τωμαδάκη, λέει χαρακτηριστικά γιά τό γιανίσαρο του Μπροσνέρου:

«Ήτο στόν Άποκόρωνα ακούνιστο χαράκι,
πούχε κοπάδια αλάλητα (λαλώ=όδηγώ στη βοσκή) και κόμπους και λειβάδια
και μητατοκαθίσματα μέ θρύσες και πηγάδια».

Ή νότια πλευρά του Πύργου
Φαίνονται άριστερά ό μεγαλύτερος και ισχυρότερος θόλος και δεξιά ό μικρότερος

«Μαλικιαναγὰς» (χωροδεσπότης) τῆς περιοχῆς, ἐκτός ἀπὸ τὰ ἀκίνητά του στὴν πόλη τῶν Χανίων, εἶχε, μὲ κέντρο τὸν Μπρόσνερο, θλέψεις νὰ γίνεи κύριος ὄχι μόνο τοῦ Ἀποκορώνου ἀλλὰ νὰ φτάσει ὡς τὸ Θέρισο καὶ τὴν «Κάτω γιαλιά» τῶν Σφακιῶν. Οἱ Χριστιανοὶ τῆς περιοχῆς ἦταν δουλοπάροικοί του. Ὅ,τι εἶχαν ἦταν «συμμισιακό» μὲ τὸν Ἀληδάκη, πού τοὺς καταταυραννοῦσε καὶ μὲ τίς πολυάριθμες καὶ ἐξαντλητικές ἀγγαρεῖες του.

Τὴν ἐγκατάσταση τοῦ Ἰμπραήμ στὸν Μπρόσνερο, ἀλλὰ περισσότερο τῇ συμπεριφορᾷ του καὶ τῇ δράσει του, δὲν μποροῦσαν νὰ ἀνεχτοῦν ὅσοι ἀπὸ τοὺς Σφακιανοὺς εἶχαν περιοσθεῖ ἀπὸ τὴ συμφορά τοῦ 1770 καὶ προσπαθοῦσαν νὰ ἐπιζήσουν στὶς ἀετοφωλιές τῶν Λευκῶν Ὀρέων. Ἀλλὰ εἶχαν χάσει τὰ πάντα μετὰ τὴν αὐτὴ ἐπανάσταση τοῦ Δασκαλογιάννη καὶ γιὰ νὰ ζήσουν συστηματοποίησαν, καὶ γιὰ ἐθνικούς ἀκόμα λόγους, τὴν ἀρπαγῇ.

«ἀποκρεμοῦντα(ν) χαμηλά, τ'ς ἀγάδες ἐτρυγοῦσα,
βούγια καὶ γιδοπρόβατα ἀπάνω κουβαλοῦσα,

στ. 135 ... βούγια καὶ γιδοπρόβατα ἐκάναν ἴσια πάνω

καὶ γιανιτσάρους δὲν ψηφοῦν, πασὰν οὐδέ Σουλτάνο»...

Ὁ Ἀληδάκης λοιπὸν εἶχε «ἀνοιχτοὺς λογαριασμούς» μὲ ὅλα τὰ ἀνυπόταχτα στοιχεῖα τῆς περιοχῆς καὶ προσπαθοῦσε νὰ τὰ ἐξοντώσει. Ἐκεῖνα συνεχῶς τὸν παρενοχλοῦσαν. Πρῶτοι λοιπὸν ἀπ' ὅλους ἦσαν οἱ ἡρωικοὶ Σφακιανοί, τοὺς ὁποίους ἀποκαλοῦσε «κακοὺς γειτόνους», γιατί ἀντιδροῦσαν στὰ ἀρπακτικά του σχέδια καὶ ἐφάρμοζαν τὸ «ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος».

Ὅταν ἀπέτυχε ἡ ἐπανάσταση τοῦ Δασκαλογιάννη καὶ ὁ τραγικός πρωταγωνιστὴς παραδόθηκε στοὺς Τούρκους τῆς Ἀνωπόλεως, πού τὸν ἔφεραν στὸ σερασκέρη των Κετχουντά πασᾶ, στὸ στρατηγεῖο του στὸ Φραγκοκάστελλο, ὁ ἡρωικός ἀρχηγὸς μεταφέρεται καὶ φυλακίζεται δεκαοχτὼ μέρες στὸν πύργο τοῦ Ἀληδάκη γιὰ λόγους ἀσφαλείας, ἐπεὶδὴ ἦταν πύργος-φρούριο. Ἐδῶ ὁ Δασκαλογιάννης ἀνακρίνεται ἐξαντλητικά μὲ ὅλη τὴν ἀνατολίτικη πονηρία, ἀλλὰ κρατᾷ κλειστὸ τὸ στόμα του καὶ γι' αὐτὸ μὲ ἰσχυρὴ συνοδεία καὶ φαινομενικὲς τιμές ὁδηγεῖται στὸ Μεγάλο Κάστρο, ὅπου θὰ πεθάνει σὰν μάρτυρας τὴν Παρασκευὴ 17.6.1771.

Τὴν ἀνοιχτὴ σύγκρουση Σφακιανῶν – Ἀληδάκη ὑποβοήθησε ἓνα συνηθισμένο γεγονὸς γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη πού ἐκμεταλλεύτηκαν καὶ οἱ δύο πλευρές. Στὸν Καλλικράτη εἶχε τὸ «πνευματικὸ του βασίλειο» ἀλλὰ καὶ ἦταν ἀρχοντας τῆς περιοχῆς κάποιος Παπᾶ-Σήφης. Κάποτε τὰ πρόβατά του ὁδηγήθηκαν ἀπὸ τοὺς βοσκούς του στὸν «Πόρο τοῦ Μαντύλη», περιοχὴ τοῦ Ἀληδάκη, πού συνόρευε μὲ τὸν Καλλικράτη. Ὅταν οἱ βοσκοὶ τοῦ Ἀληδάκη εἶδαν τὸ κατ' αὐτοὺς ἀνοσιούργημα, ἀρπάξαν τὰ πρόβατα καὶ τὰ ὁδήγησαν στὸν Μπρόσνερο. Ὁ Ἀληδάκης ὁμῶς πού γνώριζε τὸ χαρακτήρα τοῦ Παπᾶ-Σήφη, μόλις ἔμαθε τὸν ἰδιοκτήτη τῶν γιδοπροβάτων, διέταξε νὰ τὰ γυρίσουν πίσω. Ἀλλὰ ὁ Παπᾶ-Σήφης εἶχε πάρει φωτιά. Συγκεντρώνει τοὺς Καλλικρατιανοὺς, ἀνεβαίνει στὴ «Ροδαρέ», μαδάρες τοῦ Ἀληδάκη, διασκορπίζει καὶ σκοτώνει τοὺς βοσκούς καὶ τοὺς τυροκόμους τοῦ ἐχθροῦ του, ἀρπάζει τὰ ζῶα, «ἐγγαλα» καὶ «στεῖρα» καὶ παίρνει τὰ ἔτοιμα τυριά καὶ τὰ χάλκινα σκεύη τῶν μητάτων, πού τὰ μοιράζει στὸ μικρὸ στρατὸ του. Καὶ ἀφοῦ ἔγινε ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνοιχτῆς συγκρούσεως, καταπατεῖ μὲ τοὺς ἀδελφούς του καὶ τοὺς κατοίκους τοῦ Καλλικράτη τοὺς γειτονικούς βοσκότοπους τοῦ Ἀληδάκη (Μαδάρες). Σὲ λίγο τὸ παράδειγμά των ἀκολούθησαν καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Ἀσκούφου. Ὁ ἡρωικός Παπᾶ-Σήφης ἐτοιμαζόταν νὰ χτυπήσει τὸν τύραννο τοῦ Μπροσνέρου. Τὸν πρόλαβε ὁμῶς ἡ ἐπανάσταση τοῦ Δασκαλογιάννη, κατὰ τὴν ὁποία διακρίθηκε, ἀλλὰ αἰχμαλωτίστηκε κοντὰ στὸν Καλλικράτη καὶ κατακρεουργήθηκε.

Ὅλα αὐτὰ ὁ Ἀληδάκης τὰ θυμόταν, ἀλλὰ νόμιζε ὅτι ὁ καιρὸς δὲν ἦταν κατάλληλος γιὰ ἀνοιχτὲς συγκρούσεις. Ἡ ἐπανάσταση ὁμῶς τοῦ Δασκαλογιάννη καὶ ἡ καταστροφὴ τῶν Σφακιῶν πίστεψε πῶς ἦταν εὐκαιρία. Στὸ μεταξὺ εἶχε καταφύγει στὴν τουρκικὴ δικαιοσύνη στὸ Ἡράκλειο. Ὁ Πασᾶς τῆς Κρήτης δὲ θέλησε νὰ δώσει λύση καὶ γιατί φοβόταν τοὺς Σφακιανοὺς καὶ γιατί γνώριζε τὴν ἀρπακτικότητα τοῦ Ἀληδάκη, πού ἀποφασίζει «νὰ θρεῖ τὸ δίκιο του» μόνος του καὶ γι' αὐτὸ συγκεντρώνει ἑκατοντάδες μισθοφόρους στὸν Πύργο του καὶ πολλὰ ἐφόδια πολέμου.

Οἱ Σφακιανοὶ πληροφοροῦνται τίς ἐτοιμασίες τοῦ Ἀληδάκη καὶ θέλουν νὰ τὸν προλάβουν ἀντιδρώντας δυναμικά.

στ. 189... «Ζημιὸ (=ἀμέσως) ποφάσισα κι αὐτοὶ νὰ τον-ε-φοβερίσου
νὰ κατεβοῦ στὸν Πρόσνερο νὰ τὸν-ε-ξεφυτίσου».

Ἀρχηγὸς στὴν ὅλη κίνηση εἶναι ὁ Μανούσακας, ἓνας ἀπὸ τοὺς λίγους συναθλητὲς τοῦ Δασκαλογιάννη πού ἐπέζησαν. Τὸν Πύργο τοῦ Μπροσνέρου τὸν βλέπουν σὰν τὴ φυλακὴ τοῦ μάρτυρα ἀρχηγοῦ. Θέλουν λοιπὸν νὰ τὸν ξεθεμελιώσουν καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο. Μὲ πεζοδρόμους καλοῦν συγκεντρώση στὴ θέσῃ Ἀρχοντικά τοῦ Ἀσκούφου. Ὅλοι ἀκουσαν μὲ χαρὰ τοὺς τὸ κάλεσμα τῆς πατρίδος. Συνέρρευσαν λοιπὸν ἀρχοντες καὶ λαός. Καπετάνιοι, ἀσπρομάλληδες γέροι γιὰ «βουλή», νιοὶ γιὰ τ' ἄρματα, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες πού

Τό σπίτι τοῦ ἥρωα Μαυροθοδωρή ἢ Ξενοθοδωρή (Ξενάκη)
Ἐδρασε κατά τή μεγάλη ἐπανάσταση

θά πολεμοῦσαν δίπλα στούς δικούς των. Ὅλοι «στρατιῶτες ἀντρειωμένοι» κατά τόν ποιητή. Ὀμηρική ἡ περιγραφή.

στ. 201... «Καί μπογαράδες καί λιγνοί, μέ τσί μακρές χεροῦκλες,
καί μέ τά στήθια τάνοιχτά καί μέ τσί ποδαροῦκλες.
Μέ τά μακρέ ντωνε σκουλιά, μέ τσί πισωκαυκάλες,
τά μπέθια τω τά μαλλιαρά καί τσ' ἀνοιχτές κουτάλες.
Καί μιά τουφέκα γαργερή βαστοῦσαν εἰς τή χέρα,
στή μέση ἓνα μπίστηλο καί μιά σκουρομαχαίρα...

στ. 209... Ἄλλοι ναι καλοκαιρινοί κι ἄλλοι ναι γαμπαδάτοι
κι ἄλλοι μέ τσί ρασόκαρτσες κι ἄλλοι ποκαμισάτοι.
Κ' ἡ φορεσιά καί τάρματα λιγάκι καπνισμένα
καί μέ λουριά ἐπά κ' ἐκεῖ ραμμένα καί δεμένα.
Ἐσηκωθῆκα καί πολλές γυναῖκες κι ἀκλουθοῦσι
κι ἀνέ καί γίνει πόλεμος κι αὐτένες νά βοηθοῦσι...

Βῆμα ἦταν ἡ σκιά ἐνός γιγαντιαίου πρίνου, γύρω ἀπό τόν ὁποῖο μαζεύτηκαν «καλόσειροι» καί «κακόσειροι».

στ. 223... «γυναῖκες, γέροντες καί νιοί, οὔλοι μικροί μεγάλοι». Ὅσοι μπόρεσαν κάθησαν γύρω ἀπό τόν πρίνο. Ἄλλοι εἶναι ὄρθιοι, ἄλλοι ἀκουμπισμένοι στούς χαλασμένους τοίχους. Στή συγκέντρωση μιλοῦν πολλοί αὐτοσχέδιοι ρήτορες.

στ. 227... «Καί λέ ὁ ἓνας τό μακρύ καί ὁ ἄλλος τό κοντό του
κι ὁ πᾶσα εἰς τή γνώμη του, ὡς φτάνει τό μυαλό του».

Ὁ Μανούσας, «μέ τή ζωνάρα τήν πλατέ καί τή χοντρή φωνάρα» μιλεῖ μέ τήν πείρα τοῦ πολεμιστή.

στ. 235... «Μωρέ παιδιά, γροικήσατε καί μένα τή βουλή μου
ἀπού σέ τέθια θάσανα ἀσπρίσε ἡ κεφαλὴ μου».

Συνιστᾷ νά χτυπήσουν τόν Ἀληδάκη, πρὶν κινηθεῖ ἐκεῖνος. Ἐνας Παπά-Σήφης πάλι λέει πῶς ὄνειρεύτηκε τόν Ἅγιο Νικήτα.

στ. 266... «καί μοῦλεγε στὸν Πρόσνερο νά πᾶμε μέ τή νύχτα»
καί καταλήγει μέ τό ἀθάνατο, ἀλλά αἰώνια ἐλληνικό:

στ. 277... «Μιά φορά θ' ἀποθάνουμε καί τές (=τότε) ξεκουρασιά ναι,
μ' ἀπού τή ζήση τήν κακὴ ὁ θάνατος καλλιὰ ναι».

Μίλησαν ἀκόμα πολλοί. Ἀλλά καί γυναῖκες. Ἡ Πατσουροζαμπιά, ἡ Νικολέτα, ἡ Χρουσῆ, ἡ Ἀρχοντούλα, ἡ Λουπασοκατεργιά κι ἡ Παπαδο-Σοφούλα. Οἱ ἄνδρες θέλουν νά τίς στείλουν στά σπίτια των. Ἐκεῖνες ἀντιτείνουν. Πρῶτος ὁ Βολουδόπωλος προτείνει νά ἀκολουθήσουν καί ἡ Συνέλευση τό δέχεται.

Ξεκινούν βαθιά μεσάνυχτα. «Παπάδες δεκατέσσερις» διάβασαν παράκληση δακρυσμένοι και μετέχουν στην έκστρατεια. Οι λαϊκοί σταυροκοπιούνται και παρακαλούν την Παναγία. Φιλούν τό σταυρό. «Οι γεροντάδες τσοί θλογού κι απόκειας ξεκινούσι». Τά «γλυκοχαράματα» κυκλώνουν τόν Μπρόσνερο. Διαλέγουν τούς δυό καλύτερους σκοπευτές, τόν Καραβάνο και τόν Μπουζή, και τούς στέλνουν στόν Πύργο μέ τήν έντολή νά κρυφτούν και μόλις τό πρωί ό 'Αγάς θγει στόν έξώστη γιά νά δώσει τίς διαταγές του «σσοί δουλε-τάδες και σσοί βοσκούς» νά πυροβολήσουν μαζί, «νά του μονοφυλίσου» νά τόν σκοτώσουν, ένώ ταυτόχρονα αύτοί θά πολιορκούσαν τόν Πύργο. 'Η ύγρασία όμως τής νύχτας είχε τή δυσμενή επίδρασή της στό μπαρούτι. Τά όπλα ήταν μέ τσακμακόπετρα και έπαθαν άφλογιστία. 'Ακούστηκε όμως τό χαρακτηριστικό χτύπημα από τούς επικρουστήρες πού έπεσαν.

Ό 'Αληδάκης κατάλαθε τήν παγίδα και θρίζει τούς πολιορκητές. 'Εκείνοι άπαντούν μέ «πυκνά» πυρά. Οι μισθοφόροι του πολεμούν άπελπισμένα. Ό άρχηγός των είναι και άξιος πολεμικός ήγέτης και παλικάρι. 'Αλλά και οι πολιορκητές και ικανοί και γενναίοι και πεισματάρηδες. Οι Τούρκοι από τά περίχωρα και ό τακτικός στρατός πού φύλασσε τούς Κουλέδες, δέ βοηθούν τόν πολιορκούμενο. Τόν μισούν και τόν έκδικούνται μέ τήν άπραξία των οι πρώτοι. Οι δεύτεροι δέ βοήθησαν γιατί δέν είχαν διαταγή του Πασά. Οι πολιορκούμενοι προσπαθούν νά διασπάσουν τόν κλοιό των πολιορκητών, αλλά σκοτώνονται πολλοί. Μερικοί κατορθώνουν νά φύγουν. Οι άλλοι, άφου ύποχώρησαν, άγωνίζονται από τόν όχυρό Πύργο. Όσοι από τούς Τούρκους του Μπροσνέρου μπόρεσαν, κατάφυγαν στά γειτονικά χωριά. Τόση όμως είναι ή μανία και ή όρμη των πολιορκητών, ώστε γρήγορα έξουδετερώνουν τήν αντίσταση και κυριεύουν τόν Πύργο «ώς τό κολατσιόκι» (στ. 375) όταν ό 'Αληδάκης ήταν πιά νεκρός, άφου προηγουμένως είχε άνατιναχτεί μέρος του Πύργου μέ λαγούμι πού άνοιξαν οι πολιορκητές.

στ. 389... «κι αύτόνος ό Μπραΐμ 'Αγάς έχασε τή ζωή του,
μόνο πεντέξε μπαλωτές έφασε τό κορμί του».

'Ακολουθεί άγρια λεηλασία και καταστροφή του Πύργου και των τούρκικων σπιτιών. Οι νικητές, κουρασμένοι και πεινασμένοι, τρώγουν και συνεχίζουν τό έργο τής λαφυραγωγίας. Ζώα γιά τή μεταφορά δέν ύπήρχαν. Κινητοποιούνται λοιπόν όλοι, άκόμα και τά γυναικόπαιδα και μεταφέρουν στους ώμους των ό,τι ήταν κινητό. 'Η ζέστη των καλοκαιρινών ήμερών και τό νυχτερινό σκοτάδι, δέν τούς έμποδίζουν. 'Επί δυό μερόνυχτα συνέχεια άνεβαίνουν φορτωμένοι στό 'Ασκούφου και κατεβαίνουν πάλι γρήγορα γιά νά συνεχίσουν τό έργο τους. Στο δρόμο τής έποχής, καλντιρίμι ή μονοπάτια, είχαν σχηματιστεί δυό μαύρα κορδόνια. Τό ένα άνέβαινε φορτωμένο, άγομαχώντας. Τό άλλο κατέβαινε μέ πηδήματα, τρέχοντας σχεδόν. 'Ηταν οι νικητές πού θά σήκωναν και θά μετάφεραν στά Σφακιά και τόν Πύργο άν μπορούσαν.

στ. 407... «Ούλοι, γυναίκες και παιδιά όμάδι κατεβήκαν
κι έγθύσασι τόν Πρόσνερο και πρόμα δέν άφηκα...»
«κι ούλημερίς κι ούληνυχτίς άνεθοκατεβαίνα,
ώσάν τό κάνου οι μέρμηγκες, όντες εις τή φωλιά των
τό καλοκαίρι κουβαλού θροφή γιά τή χρονιά των...»

Πιθάρια, βαρέλια, λάδι, κρασί, κριθάρι, σκεύη τής κουζίνας και τά ευτελέστερα, μπαρούτια, μολύβια, όπλα, ζώα αλλά και τά πορτοπαράθυρα, τά σήκωσαν και τά πήραν. Κατά τήν παράδοση τά λάδια και τά κρασιά μετά τήν άλωση του Πύργου, έχύθηκαν στους δρόμους γιατί οι νικητές έσπασαν και πιθάρια και βαρέλια. Τόσο άφθονα ήταν τά συσσωρευμένα μέ τό αίμα και τόν ιδρώτα των δούλων προγόνων μας άγαθά. 'Η σκηνή μάς θυμίζει τήν άνάλογη διαρπαγή των Σεραγιών τής Τριπόλεως όταν έπεσε στά χέρια των 'Ελλήνων στις 23.9.1821 και τό διήγημα 'Ο Κερκέζος του Κονδυλάκη. Στή μεταφορά προεξάρχει ό άρχηγός Μανούσας, σάν όμηνικός βασιλιάς. Σήκωσε στους ώμους του και μετάφερε στό 'Ασκούφου μικρά και μεγάλα καζάνια. Τό πράγμα φαινόταν άπίστευτο. Τά ζύγισαν λοιπόν και θγήκαν 80 όκάδες. Τά λάφυρα μεταφέρονται στην περιοχή «Λιβάδι» του 'Ασκούφου. Οι άρχηγοί τά μοιράζουν άκριβοδίκαια. Όσοι πήραν μέρος στην πολιορκία και στη μεταφορά παίρνουν ένα μερίδιο. Οι άρχηγοί «γιά ψηφίν», τιμής ένεκα δηλαδή, δυό. Καμιά παρεξήγηση. Καμιά άδικία.

Ό 'Αληδάκης λοιπόν σκοτώθηκε. Οι άνδρες του έπαθαν πανωλεθρία. Φαίνεται όμως ότι ένας γιός του γλίτωσε. Τό μαρτυρεί και ή ιστορία και τό ποίημα. Στο τελευταίο ή χανούμισσα μητέρα του θρηνεί γιά τό χαμό του άνδρός της και συμβουλεύει τό γιό της νά μή συνο(ε)ρίζεται τούς Σφακιανούς γιά νά μήν πάθει ό,τι και ό πατέρας του.

στ. 449... «κι άς τρώσι θούγια και σφαχτά, μαυτά δέν άποκάνου».

'Αλλά κι οι Σφακιανοί θρήνησαν τό χαμό πολλών γενναίων. Του Μπουζο-Θόδωρου, του Σταβιανού, του Πατερο-Γιάννη, του μοναχογιού Κανακο-Γερώνυμου, του 'Αντρούλη Σκορδίλη, των παπάδων Βαρδή και Νιώτη, του Σπαντιδο-Κωνσταντή, του Μαλαντρο-Νικόλα και άλλων. Και οι γυναίκες όμως είχαν τό μερίδιό τους στην προσφορά γιά τήν πατρίδα. Τήν κοπελούδα Μπουρμπαχο-Κατσουλή μέ τίς μακριές και ώραιές πλεξούδες, πού πολέμησε σάν άνδρας, και τή Σγουραφελλία,

στ. 467... «πούκανε τά λαγούμια κι έκανε τά παιδιά 'ρφανά, χηράδες τά χανούμια»,
πού πολεμώντας στο δώμα του Πύργου σκοτώθηκε από τά έχθρικά πυρά καί ανατινάχτηκε από τήν έκρηξη
της πυρίτιδας.

στ. 470... «Καί παίρνει ή μπόρμπερη φωτιά καί τηνε κάνει λιώμα».

Γρήγορα επίσης θά θρηνήσουν γιά τούς βαριά τραυματισμένους των. Τόν Ζαμπετο-Γιώργη, τόν Μιχα-
λιουδόπωλο, τόν Βαρδο-Κοκόλη καί τόν Μπουνατο-Μιχελή. 'Η θυσία των, μέ τή θυσία όλων των κατά και-
ρούς πεσόντων, πότισε τό δένδρο της έλευθερίας καί τό 'καμε μεγάλο καί παχύσκιο γιά νά αναπαυόμαστε
σήμερα έμεις οί απόγονοί των.

'Η ζωή όμως έχει τίς απαιτήσεις της. 'Αμέσως μετά τή δίκαιη διανομή των λαφύρων στο Λιβάδι του
'Ασκούφου τό «στρώνουν» γιά καλά. 'Εσφαξαν θόδια καί γιδοπρόβατα.

στ. 479... «έψησα θούγια καί σφαχτά, κριγιάργια σουβλισμένα,
νά φάσι νά ξεκουραστού τά πολυκουρασμένα» (κορμιά).

Χαροκόπησαν, ήπιαν, τραγούδησαν. Θυμήθηκαν όμως καί τούς νεκρούς των:

στ. 484... «Καί κείνους πού σκοτώθηκαν τσοί συχνομακαρίσα».

'Ετσι λοιπόν πλήρωσε ό 'Αληδάκης:

στ. 527... «'Εφας τό κεφάλι του, πᾶσιν οὔλοι του οί κόποι.

Τών ακριβῶ τά πράματα τά τρών οί Χαροκόποι».

'Αποφθεγματική ή σοφία καί ή λογική του λαού μας. Κατά τό ποίημα, μόνοι οί Σφακιανοί ξέκαμαν τόν
'Αληδάκη. Δέν μπορεί όμως νά δεχτεί κανείς ότι οί Μπροσνερίτες καί οί κάτοικοι των περιχώρων δέ βοή-
θησαν, γενεές τυραννομάχων, πού έδωσαν κατά καιρούς τόσοις έθνικούς αγωνιστές.

Μετά τό αίματηρό δράμα του 1774, τί μένει από τούς 'Αληδάκηδες καί τόν Πύργο τους; 'Ερείπια πού
χρησιμοποιούνται καί κατοικούνται μέχρι σήμερα. Τό 1821 ό Πύργος βρισκόταν πάλι στά χέρια 'Αληδάκη-
δων, δηλαδή των Τούρκων. Οί δικοί μας τόν πολιορκήσαν καί μετάφεραν μάλιστα καί ένα κανόνι-λάφυρο
από τόν τουρκικό Πύργο του 'Αλμυρού πού είχαν κυριεύσει καί τό χρησιμοποίησαν. Τό κανονάκι αυτό
έμεινε στόν Μπρόσνερο, του οποίου οί κάτοικοι τό γέμιζαν καί τό πυροδοτούσαν στίς χαρές των, ώπου
κάποτε διεργάγη (έσκασε). Κομμάτια του βρίσκονται ακόμα στήν πλατεία του χωριού, πρέπει όμως ή νά
διαφυλαχτούν σέ ειδικό χώρο, μουσείο άς πούμε, ή νά παραδοθούν στο Ιστορικό 'Αρχείο Κρήτης (των
Χανιών) γιά νά περισωθούν. Τό 1822 φιλοξενεί τό Γενικό 'Επαρχο 'Αφεντούλη.

'Ο Πύργος, οί θόλοι του δηλαδή, χρησιμοποιήθηκαν στή συνέχεια. Τό 1896 ή Μεταπολιτευτική 'Επιτροπή
τόν χρησιμοποιεί σάν κατάλυμα καί αποθήκη έφοδίων. Πρίν από μερικές δεκαετίες χρησιμοποιήθηκε από
τή Χωροφυλακή, πού σήμερα στεγάζεται στο Ιδιόκτητο οίκημά της, χτισμένο στήν αύλή του. Μετά τό τέλος
της γερμανικής κατοχής, κατά τίς ανωμαλίες της περιόδου εκείνης, ανατινάχτηκε ό μικρός θόλος κοντά
στον όποιό είναι χτισμένο σπίτι πού κατοικείται. Στήν αύλή του φαίνονται λείψανα έλαιωτριβείου (μυλόπε-
τρες) καί στέρνα (δεξαμενή όμβρίων ύδάτων) πού μπορεί νά χρησιμοποιηθεί καί σήμερα. Τό στόμιό της
μάλιστα, τό «μποτσάλι», μαρμάρينو καί φαγωμένο από τά σκoiνιά πού σέρνονταν επάνω του αιώνες όλό-
κληρους, φανερώνει τά μεγαλεία καί τήν οικονομική άνεση των διαφόρων οικητόρων του.

Σήμερα από τό μεγαλοπρεπή πυλώνα, τή θολοσκέπαστη συνέχειά του, τά «κεκλιμένα» έπίπεδα πού όδη-
γοῦσαν σ' αυτόν καί τό θόλο πού ήταν από κάτω, όπως ήταν δηλαδή όταν τόν είδε ό Πάσλεϋ τό 1834, δέ
σώζονται οί δύο θόλοι. 'Ο θόλος πού ήταν συνέχεια του πυλώνα καί ό θόλος πού ήταν μπροστά καί χαμη-
λότερα από αυτόν. 'Ο τελευταίος κατέρρευσε κατά τίς καταρρακτώδεις βροχές της 29.1.1973. Καί όμως ό
Πύργος έχει κηρυχθεί διατηρητέο μνημείο. Φαίνεται όμως ότι βρίσκεται πολύ μακριά, ώστε νά τόν δούν καί
νά τόν αναστηλώσουν. Κάποτε γι' αυτό τό λόγο είχα κάμει σχετική πρόταση στήν 'Ιστορική καί 'Αρχαιολο-
γική 'Εταιρεία Δ. Κρήτης, στο Διοικητικό Συμβούλιο της όποιας μετείχα. Δέν μπόρεσε όμως νά γίνει τίποτα
διότι δέν υπήρχαν χρήματα. 'Ο μοναδικός στήν όμορφιά του πυλώνας του Πύργου είναι έτοιμόρροπος. Δέν
μπορεί νά άντέξει επί πολύ στήν καταλυτική δύναμη του χρόνου. Είναι στα τελευταία του. Θά σωθεί;
Μπορεί καί επιβάλλεται.

Καί διά νά τελειώνω. 'Η άρίθμηση των στίχων του *Τραγουδιού του 'Αληδάκη* είναι σύμφωνη μέ εκείνη
της *Συλλογής 'Ηρωϊκών Κρητικών 'Ασμάτων* του Παύλου Φαφουτάκη, πού εκδόθηκε στήν 'Αθήνα τό 1889.
Οί στίχοι είναι 530. Άλλοι τούς βρίσκουν 528. Τόν ποιητή του τραγουδιού δέν τόν γνωρίζω. Γνωρίζω
όμως τόν αντιγραφέα του. «Γειοργείς Πάτερος». (Κόπεια σεικομένη εκ τει πρώτει κόπεια του ρειμαδόρο).
'Από εύλάβεια διατηρήσαμε τήν όρθογραφία του. Τί θά είμεθα καί τί θά γνωρίζαμε γιά τά έθνικά μας πάθη
αν έλειπαν μερικοί άνθρωποι σαν τόν Γιώργη τόν Πάτερο, τόν αντιγραφέα του τραγουδιού μας καί τό
μπάρμπα Μπαντζελιό μέ τόν 'Αναγνώστη Σήφη, γιό του παπά Σκορδίλη, πού στιχούργησαν, έγραψαν ή
αντέγραψαν καί περιέσωσαν Ιστορικά μας τραγούδια;

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΚΟΝΤΑΞΑΚΗ

'Η παραγμένη ζωή μιᾶς Χανιώτισσας τοῦ περασμένου αἰώνα

Τοῦ κ. ΕΥΣΤΡ. ΠΑΠΑΜΑΝΟΥΣΑΚΗ

Δέν εἶναι σπάνιες οἱ γυναικεῖς μορφές πού πήραν τή θέση τους μέσα στίς σελίδες τῆς κρητικῆς ἱστορίας. Γιατί στήν Κρήτη ἡ γυναίκα πάλεψε πάντα πλάι στόν ἄνδρα, μέ πίστη καί ἀφοσίωση γιά τή λευτεριά καί τήν κατάκτηση τοῦ μέλλοντος.

Στή μινωική ἐποχή θρίσκομε ἀφθονα μητριαρχικά στοιχεῖα¹. Οἱ ἐπιβιώσεις τους φτάνουν στά χρόνια τῶν Δωριέων καί κάποτε μέχρι τίς μέρες μας. Ὁ μύθος τῆς Ἀριάδνης, τό ποίημα τῆς Ἀρετούσας, ὁ θρύλος τῆς Χρυσομαλλοῦσας, παρουσιάζουν τή γυναίκα τῆς Κρήτης στό κύλισμα τοῦ χρόνου, στίς ὥρες τῆς ὁμορφιάς, τῆς γνώσης καί τῆς δύναμης. Ἀπ' τήν τραγική Σοφία Δαμουλίν, τή ρεθυμνιώτισσα σουλτάνα Εὐγενία Βεργίτση, τήν ἡρωική ἐπαναστάτρια Χαρίκλεια Δασκαλάκη, ὡς τίς γυναῖκες τῆς κατοχῆς καί τῆς ἀντίστασης καί τῆς σύγχρονης ζωῆς, οἱ Κρητικοπούλες ξεχωρίζουν.

Πόθοι κι ὁράματα, ζυμωμένα μέσα στό διάφανο τοπίο καί στή γαλάζια θάλασσα τοῦ νησιοῦ, θρίσκουν τήν ἐκφρασή τους στήν περήφανη ματιά τῆς γυναίκας τῆς Κρήτης. Ἐκεῖ τρεμοπαίζει ὁ ἔρωτας κι ὁ θάνατος, ἡ ἀγωνία τῆς ὑπαρξης, ὁ πόθος γιά τό ξεπέρασμα.

Ἀπ' αὐτή τή σειρά τῶν γυναικῶν τῆς Κρήτης παίρνομε ἕνα ὄνομα, πού σημάδεψε μιά ὁλόκληρη ἐποχή: Τήν Ἐλισάβετ Κονταξάκη.

Προσωπικότητα αἰνιγματική καί ἀμφιλεγόμενη², γοητεύει ἀκόμα καί σήμερα, μέ τόν πέπλο τῆς ἀντιφατικότητας καί τοῦ μυστηρίου, πού σκεπάζει τή ζωή της. Δέν ἀνήκει στίς ἡρωικές πατριωτικές μορφές. Εἶναι μάλλον ἡ ἐξαίρεση τοῦ κανόνα. Μά ἡ σκιαγραφία τῆς ζωντανεῦει μιά μεγάλη περίοδο τῆς ἱστορίας μας. Μέ πλάισιο λοιπόν αὐτή τήν ἐποχή, ὡς μεταφέρομε ἐδῶ κάτι ἀπ' τοῦς ἐσωτερικούς κραδασμούς μιᾶς γυναίκας, πού ἀκολούθησε τόν τραγικό δρόμο τῆς δυνατῆς τῆς προσωπικότητας.

Ἡ ζωή τῆς Ἐλισάβετ ξετυλίγεται ἀνάμεσα στά χρόνια πού μεσολαβοῦν ἀπό τήν Ἑλληνική Ἐπανάσταση τοῦ 1821 μέχρι τήν αὐτονόμηση τῆς Κρήτης.

Εἶναι ἡ πιό ἡρωική καί δραματική περίοδος τῆς κρητικῆς ἱστορίας. Ὁ λαός μας, δέσμιος στήν ξένη καταδυνάστευση καί στόν κοινωνικό σκοταδισμό, χτυπιέται ματωμένος μέ τήν ἀντίδραση. Μέσα ἀπό τοῦς καπνοῦς τῆς Ἐπανάστασης ζητᾷ διέξοδο πρὸς τήν ἐθνική ἀπο-

κατάσταση καί τήν πρόοδο. Τά ξένα συμφέροντα, μέ τή βοήθεια καί τοῦ ντόπιου κατεστημένου, τόν ἐμποδίζουν. Καί ἡ πάλη γιά τήν Ἐλευθερία ἢ τό Θάνατο συνεχίζεται ἀσταμάτητα.

Ἡ οἰκογένεια Κονταξάκη κατάγεται ἀπ' τόν Ἀλικιανό τῆς Κυδωνίας, λίγο ἐξω ἀπ' τήν πόλη τῶν Χανίων. Πότε

Ἰωάννης Ἑρρίκος Χίλλ (1791-1882) – Ἀμερικανός φιλέλληνας, θεολόγος καί φιλόλογος. Σπούδασε στό Πανεπιστήμιο τοῦ Χάρβαρντ. Ἐγκαταστάθηκε στήν Ἑλλάδα καί ἱδρυσε τό πρῶτο Παρθενάγωγείο στήν Ἀθήνα. Στή Σχολή αὐτή σπούδασε ἡ Ἐλισάβετ.

1. Εὐστρ. Παπαμανουσάκης: *Τό Κράτος τοῦ Μίνωα*. Ἀφιέρωμα Συλλ. Κρητῶν Μόντρεαλ, 1972-73, σελ. 32.

2. Ὁ Ἰ. Μουρέλλος γράφει: «...ὁ ἀμερόληπτος μελετητής θγάζει σταθερά συμπεράσματα γιά τό πατριωτικό της ἐνδιαφέρον καί αἰσθάνεται τήν ἀνάγκη νά καθαρῇ τή μνήμη της ἀπό τό ρύπο τοῦ φυλοτουρκισμού», στό *Ἱστορία τῆς Κρήτης*, τόμ. Β', σελ. 138.

καί ποῦ ἀκριβῶς γεννήθηκε ἡ Ἑλισάβετ, δὲν τὸ ξέρομε³. Μά φαίνεται πὼς ἦταν κόρη τοῦ βασιλῆ Κονταξάκη ἢ Βασιλακάκη κι ἦταν γνωστὴ καὶ σὰν Βασιλακοπούλα. Ζοῦσε ἀκόμα ἡ μητέρα της γύρω στὰ 1860. Κι ὁ ἀδελφός της Νικόλαος, ἀφησε χήρα, νέα ἀκόμα τῇ γυναίκα του Ἀργυρώ, ποῦ οἱ παλιότεροι θυμοῦνται πρὶν ἀπ' τὸν πόλεμο τοῦ 1940. Μά σήμερα κανεὶς ἀπόγονος αὐτῆς τῆς οἰκογένειας δὲν ὑπάρχει⁴. Καὶ μόνο ἡ Ἑλισάβετ, μέσα στὸ θρόλο καὶ στὴν ἱστορία, συνεχίζει τὴ γενιά της.

Καμιὰ πληροφορία δὲν ἔφτασε σέ μᾶς γιὰ τὰ παιδικὰ της χρόνια. Εἶναι ὅμως βέβαιον πὼς σπουδᾶσε στὴν «Εὐαγγελικὴ Σχολή» τῶν Ἀθηνῶν, τὸ πρῶτο ἑλληνικὸ παρθενγωγεῖο, μὲ δάσκαλό της τὸν αἰδεσιμώτατο Χίλλ. Καὶ δὲ μᾶς εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβουμε πὼς θρέθηκε στὴν Ἀθήνα. Μαζί μὲ τ' ἄλλα γυναικόπαιδα, ἡ οἰκογένειά της θὰ ῥθε ἀπὸ τὴν Κρήτη στὴν Ἑλλάδα, στὰ χρόνια τῆς Ἐπανάστασης τοῦ '21, παίρνοντας τὸ δρόμο τῆς προσφυγιάς γιὰ νὰ γλιτώσει τὸ μαχαίρι τοῦ Τούρκου. Εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ χάθηκε ὁ πατέρας της στὴν ἐπανάσταση καὶ μαζί μ' αὐτόν καὶ ἡ παρουσία του στὸν Ἀλικιανό. Ὁ θάνατος, ἡ φωτιά, ἡ λεηλασία, ἔβαλαν τέρμα σὲ μιὰ συγκροτημένη οἰκογενειακὴ ζωή.

Ἡ Ἑλισάβετ γνώριζε ἔτσι, μωρό ἀκόμα, τὸν κατατρεγμό, τὴ φτώχεια, τὴν ταπείνωση τῆς ξενιτιάς. Μά ἡ μοῖρα τῆς χαμογέλασε δειλὰ στὸ πρόσωπο τοῦ πάστορα Ἰωάννη Χίλλ, τοῦ ἀμερικανοῦ φιλέλληνα θεολόγου καὶ φιλόλογου, εἰσηγητῆ τῆς γυναικείας ἐκπαίδευσης στὴν Ἑλλάδα.

Ἡ ξένη φυλανθρωπία θὰ τὴν ἔφερνε στὴ σχολή του. Κι ἐκεῖ ἡ Ἑλισάβετ μεγάλωνε κάθε μέρα καὶ διακρινόταν γιὰ τὴ μάθηση καὶ τὴν εὐφυΐα της. Μά πέρα ἀπ' τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, ἡ φύση τὴν προίκισε καὶ μὲ μιὰ ἐκπληκτικὴ ὠραιότητα.

Ἡ μικρὴ Κρητικοπούλα προσαρμοζόταν μέσα στὸ ξένο περιβάλλον. Ἦταν ἓνα μπουμπουκάκι, κομμένο ξαφνικά ἀπ' τίς κρητικὲς του ρίζες, ποῦ μεταφυτεύτηκε μέσα στὸ ψυχρὸ κλίμα τῆς ἀγγλικῆς παροικίας τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ παίρνοντας δύναμη ἀπ' τὸ δυνατό πόθο τῆς ζωῆς, ἀνοιξε τὰ κλειστά του πέταλα καὶ σκόρπισε τὴν εὐωδιά του γύρω.

Ἡ γνώση τῆς γλώσσας, τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἀγγλίας, ποῦ τὰ ἀπτά του δείγματα ἔβλεπε ἡ Ἑλισάβετ, δὲν μπορούσε φυσικά νὰ τὴν ἀφήσει ἀνεπηρέαστη. Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά ἡ μίζερια τῆς Ἑλλάδας τῆς γεννοῦσε μέσα στὸ περιβάλλον της αἰσθήματα περιφρόνησης⁵. Κι ἡ ψυχὴ της κομματιάστηκε.

Ἀπὸ τὴν «Εὐαγγελικὴ Σχολή» γνωρίζεται καὶ μὲ τὴν

οἰκογένεια τοῦ ἀγγλοῦ προξένου στὴν Ἀθήνα Ἐντμοντ Λάιονς. Ἐκεῖνος, ἐκτιμώντας τίς ἱκανότητες καὶ θαυμάζοντας τὴν ὁμορφιά της, τὴν παίρνει στὴν ὑπηρεσία του⁶. Καὶ μέσα στὴν πρεσβεία, ἡ Ἑλισάβετ μυεῖται στὰ μυστήρια τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας.

Ὁ βρετανικὸς ἱμπεριαλισμὸς ἀπλωνόταν σὰν ἓνα τεράστιο χταπόδι στὴν Ἀνατολή. Ἡ ἀστική τάξη, ἀφοῦ ἔσπασε τὰ δεσμὰ τῆς φεουδαρχίας, ριχνόταν μὲ ὁρμὴ στὴ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση. Ὁ καπιταλισμὸς ἀναπτυσσόταν γοργά. Ἡ ἀποικιοκρατικὴ πολιτικὴ, ἡ ἀνάπτυξη τοῦ χρηματιστηριακοῦ κεφαλαίου, ὁ μιλιταρισμός, θρῖσκονταν στὴν κορύφωσή τους. Τὸ Ἀνατολικὸ Ζήτημα σὲ δέυνεση.

Ἡ θέση τῆς Κρήτης στὸ κέντρο τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου τὴ συνδέει στενά μὲ τίς διεθνεῖς ἐξελιξεις. Τὸ νηοὶ εἶναι γέφυρα ἀνάμεσα στὴν Εὐρώπη, τὴν Ἀσία καὶ τὴν Ἀφρική, ναυτικός σταθμός καὶ κέντρο διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου, βάση γιὰ τὸν ἔλεγχο τοῦ Αἰγαίου, τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ τοῦ Σουέζ. Τὸ ἀγγλικὸ ναυαρχεῖο ἐνδιαφερόταν ἄμεσα γιὰ τὴν Κρήτη.

Στὴν ἐπανάσταση τοῦ '21 τὸ Φόρεϊν Ὁφίς πρόβαλε τὴν ἀρχὴ τῆς «ἀκεραιότητος» τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Καὶ πέτυχε τελικά νὰ παραμείνει ἡ Κρήτη κάτω ἀπ' τὸν τουρκικὸ ζυγὸ, σχεδιάζοντας τὴν προτεκτορατοποίησή της. Στὰ χρόνια ὕστερα ἀπ' τὸ 1830 ἡ ἀγγλικὴ προπαγάνδα δούλευε ἐντατικά. Οἱ Ἄγγλοι προσεγγίζουν στὴν Ἀθήνα τοὺς πιὸ σπουδαίους Κρητικούς καὶ τοὺς ὑποβάλλουν τὴν ἰδέα τῆς ἀγγλικῆς προστασίας γιὰ τὸ νηοὶ τους. Ὁ ἴδιος ὁ Λάιονς ἔλεγε ἀπροκάλυπτα: «Ἑλλάδα πραγματικὰ ἀνεξάρτητη εἶναι κάτι παράλογο. Ἡ Ἑλλάδα εἶναι ἡ ρωσικὴ ἢ ἀγγλικὴ καὶ ἐπειδὴ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ρωσικὴ, πρέπει νὰ εἶναι ἀγγλική...»⁷.

Μιὰ νέα ἐπανάσταση, τοῦ Χαιρέτη, ἐτοιμάζεται στὰ 1841, μὲ τὸ σύνθημα τῆς «αὐτονομίας»⁸. Ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἐρχόταν τὸ μήνυμα πὼς «...ἡ ἐλευθερία ἔφθανε πιά στὴν Κρήτη μὲ ἀγγλικὸ πλοῖο...»⁹.

Ὅμως οἱ ξενοκρατικὲς ἐνέργειες δὲν μπορούσαν νὰ ξεγελάσουν τοὺς Κρητικούς. Τὸ πρόγραμμα τῆς ἐπανάστασης μεταβάλλεται σὲ ἐνωτικὸ. Οἱ Ἄγγλοι ἐγκαταλείπουν τοὺς ἐπαναστάτες στὴ διάθεση τῶν Τούρκων καὶ ἡ κίνησις σθῆναι.

Ἡ Ἑλισάβετ ζεῖ ἀπὸ κοντὰ ὅλα τὰ γεγονότα. Καὶ εἶναι μᾶλλον βέβαιον πὼς ὁ Γεώργιος Κονταξάκης, ὀπλαρχηγὸς καὶ πληρεξούσιος Κυδωνίας, ποῦ παίρνει μέρος στὴν ἐπανάσταση, εἶναι συγγενῆς της¹⁰.

Ἡ νέα ἐμπειρία ἀφήνει βαθιὰ τὰ σημάδια της στὴν Ἑλισάβετ. Μά πέρα ἀπὸ τὸ δράμα τῆς δύστυχης πα-

3. Ἀπ' τὸ 1935 ὁ Ν. Τωμαδάκης ἔχει ἐτοιμάσει πλατιά βιογραφία τῆς Ἑλισάβετ μὲ στοιχεῖα ποῦ μάζεψε ὁ ἴδιος. Μά ὡς σήμερα δὲν τὴν ἔχει δημοσιεύσει. (Ν. Τωμαδάκης, *Κρητικὰ Ἐγγράφα. Β'*, Ἀλληλογραφία Ἑλισάβετ Κονταξάκη. Νεοελληνικὸν Ἀρχεῖον, τόμ. Α', 1935, σελ. 256).

4. Ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ συμβολαιογράφος Ἀλικιανοῦ Νικ. Κατζουρός.

5. Τωμαδάκης, σελ. 257.

6. Στυλ. Παπαδόκης: *Κρητικὰ Σελίδες*, Ἀθήνησι 1911, σελ. 60.

7. Π. Καραλίδης: *Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους*, Ἀθήνησι 1959, τόμ. Β', σελ. 387.

8. Ἱ. Μουρέλλος: *Ἱστορία τῆς Κρήτης*, Ἡράκλειον 1950, τόμ. Β', σελ. 815.

9. Μουρέλλος, τόμ. Β', σελ. 899.

10. *Ἐγγράφα ἐπαναστατῶν 5.4.1841 καὶ 17.5.1841*, Μουρέλλος, τόμ. Β', σελ. 913, 929.

τρίδας, ή 'Ελισάβετ περνά αυτή την εποχή τις πρώτες έντονες στιγμές της αισθηματικής της ζωής. 'Η θέση της στην πρεσβεία τή φέρνει σ' έπαφή με τό γιό του άγγλου πρεσβευτή. Ποιές τάχα νά 'ταν οι προσωπικές τους σχέσεις; Γοητεύτηκε ό νεαρός άγγλος άριστοκράτης από την όμορφιά της Κρητικοπούλας, τόν αγάπησε εκείνη μ' όλη τή μεσογειακή της θερμή, γεννήθηκε άραγε ένας μεγάλος έρωτας στις καρδιές των δυό νέων; 'Η μήπως έμειναν άνεκδήλωτα τά συναισθήματα κι ή περηφάνια κι ή εύπρέπεια τούς κράτησε σέ απόσταση στο στάδιο τής φιλίας και τής άλληλοεκτίμησης;¹¹

Όπως και νά 'ναι οι δρόμοι τους γρήγορα χωρίζουν. 'Εκείνος άρχίζει τή διπλωματική του καριέρα και εκείνη φεύγει στην πατρίδα της, στην Κρήτη, και κατοικεί μόνιμα με τή μητέρα και τόν άδελφό της, στά Χανιά.

'Η 'Ελισάβετ είναι πιά μιά μικρή κυρία. 'Η όμορφιά της, ή μόρφωση, οι εύρωπαϊκοί της τρόποι, ή γλωσσολογία της, έντυπωσιάζουν τή μικρή κοινωνία των Χανίων τής εποχής εκείνης. Καί με τις συστάσεις τής άγγλικής πρεσβείας των 'Αθηνών γίνεται δεκτή άμέσως στα σαλόνια των προξένων των Μεγάλων Δυνάμεων, στους κύκλους τής Διοίκησης, και των ντόπιων μεγάλων οικογενειών. 'Η 'Ελισάβετ γνωρίζει έτσι άμέσως πρόσωπα και πράγματα, άνακατεύεται στα διπλωματικά παρασκήνια, αποκτά έμπιστοσύνη και δύναμη.

Τό σπίτι της δίπλα στην έκκλησία των 'Αγίων 'Αναργύρων, όπου βρίσκεται και ή 'Επισκοπή, γίνεται ένα πολιτικό κέντρο. Τό πολυτελές σαλόνι της σφύζει από κοσμικότητα.

Οι Εύρωπαίοι πού περνούν άπ' την Κρήτη την επισκέπτονται. 'Η 'Ελισάβετ οργανώνει δεξιώσεις και περιηγήσεις. Στα έξοχικά μοναστήρια και στα χωριά βλέπουν συχνά τή συντροφιά τής 'Ελισάβετ. Σέ μιά τέτοια έξόρμηση φαίνεται θά χάραξε και τό όνομά της με τή χρονολογία 1845, πού θρέθηκε σ' ένα θράχο στη σηλή του Γουβερνέτου στο 'Ακρωτήρι¹².

'Η 'Ελισάβετ άρχίζει νά παίζει ένα σοβαρό ρόλο στα κοινοτικά, στα διοικητικά και στα έκκλησιαστικά ζητήματα. Με τή μεσολάβησή της στους τούρκους διοικητές και στους χριστιανούς παράγοντες, πολλά ζητήματα λύνονται. 'Η φήμη της μεγαλώνει.

Ταυτόχρονα μπλέκει σέ μακροχρόνιους δικαστικούς άγώνες για τά καταπατημένα οικογενειακά της κτήματα στον 'Αλικιανό. Είναι πιθανό νά χρειάστηκε νά πάει στην Κωνσταντινούπολη για τό λόγο αυτό¹³. Μά φαίνεται πώς στο τέλος πέτυχε νά ξανακερδίσει τήν περιουσία της, για νά μπορεί νά ζει με τόση πολυτέλεια.

Όσοσο έκτός από τις γενικές αυτές πληροφορίες, τίποτ' άλλο δέ φωτίζει τή ζωή τής 'Ελισάβετ αυτή την εποχή. Γέμιζαν οι μέρες της μέσα στην κοσμικότητα και στα πολιτικά παρασκήνια, ή θούλιαζαν τά όνειρά της στην έσωτερική μοναξιά; Πόση δύναμη χρειάζεται για νά μπουν τά φλογερά ιδανικά μέσα στα καλούπια του έγωκεντρισμού και τής συντήρησης...

Σέρ 'Εντμοντ Λάιονς (1790-1858) - Άγγλος πρεσβευτής στην 'Αθήνα. Υπηρέτησε στο ναυτικό και έγινε άρχηγός του στόλου μετά τόν Κριμαϊκό Πόλεμο. 'Η 'Ελισάβετ είχε στενές σχέσεις μαζί του.

Στό μεταξύ, στα 1856, ό Σουλτάνος εκδίδει τό «Χάττι-Χουμαγιούν» πού διακηρύσσει τήν άστική, θρησκευτική και στρατιωτική ισότητα, σ' όλους τούς ύπηκόους του. Τή Γενική Διοίκηση Κρήτης παίρνει ό Βελής πασάς, πού με τήν εύρωπαϊκή του μόρφωση, σκέπαζε τήν άσιατική βαρβαρότητα. 'Ο νέος πασάς, εύνοούμενος του άγγλου προξένου στα Χανιά 'Ογκλεϋ, δημιουργεί γύρω του μιά φιλοκυβερνητική παράταξη Χριστιανών. Σ' αυτήν ανήκει και ή 'Ελισάβετ, ακολουθώντας φυσικά τήν άγγλική γραμμή. Κι ό πασάς είναι θαυμαστής της¹⁴.

Τά σκάνδαλα όμως τής ιδιωτικής ζωής του Βελή και οι καταχρήσεις του σέ βάρος των Χριστιανών, δημιουργούν αντίδρασεις. Στό άμεσο περιβάλλον του, ή 'Ελισάβετ συγκρούεται με τό γραμματέα του Μάξιμο Δασκαλάκη, με άφορμή τις κτηματικές της διαφορές στον 'Αλικιανό. 'Ο Δασκαλάκης πέφτει στη δυσμένεια του πασά. Οι συνωμοσίες στους κύκλους των Χανίων όργιάζουν.

Σέ λίγο καιρό ένα νέο επεισόδιο ταραίζει τήν 'Ελισάβετ. 'Ο άλλοτε προστάτης της πρεσβευτής Λάιονς, τώρα ναύαρχος του άγγλικού στόλου, φθάνει στη

11. Παπαδάκης, σελ. 60.

12. Κ. Γ. Φουρνάρης: 'Ελισάβετ Κονταξάκη ή Βασιλακοπούλα. Περιοδ. Κρητικά, τόμ. Α', Χανιά 1930, σελ. 42.

13. Μάξιμος Δασκαλάκης: Συμβολή εις τήν Κρητικήν 'Ιστορίαν, 'Αθήναι 1902, σελ. 6.

14. Βασίλ. Ψιλλάκης: 'Ιστορία τής Κρήτης, 'Εν Χανίοις 1909, τόμ. Γ', σελ. 820.

Σούδα με τα πλοία του και δημιουργεί διπλωματικό επεισόδιο σέ θάρος του Βελή¹⁵.

Ύστερα ξεσπά στην Κρήτη η επανάσταση του 1858, που πετυχαίνει σημαντικά προνόμια για τους Χριστιανούς¹⁶. Ο Βελή ανακαλείται στην Πόλη. Τόν διαδέχεται ο Σαμή πασάς που τόν επόμενο χρόνο τόν αντικαθιστά ο Χουσεϊν Χουσνή πασάς. Στά 1860 έρχεται ο Ίσμαήλ Ραχμή πασάς και τέλος ο Χακήμ Ίσμαήλ πασάς.

Σ' όλες αυτές τις πολιτικές ανωμαλίες η Έλισάβετ συνεχίζει τη δράση της. Τό πολιτικό της πιστεύω παραμένει αμετάβλητο. Είναι πάντα με τους «μουζεβίρηδες», τους κυβερνητικούς. Βλέπει με δυσπιστία και αποκρούει κάθε επαναστατική ενέργεια, σάν πρόξενο συμφορών για την Κρήτη.

Η Έλισάβετ με τόν Όγκλεϋ, τό Μητροπολίτη Ίωαννίκιο και τόν υπάλληλο της Διοικήσεως Φωτιάδη σχημάτιζαν τό χριστιανικό κύκλο του Βελή. Όπως γράφει η ίδια, «...ή ένταύθα Έλληνική μερίς φθονήσασα τήν καθ' όλου επιρροήν μας καθώς και τήν απαραδειγματίστον εις τά πολιτικά σύμπνοιαν, ήτις ύπήρχε μεταξύ Βελή Π(ασσά), Κ(υρίου) Φ(ωτιάδου), Μητροπολίτου και έμού μετ' άλλων δύο ως πρός τήν πρόοδον του τόπου και τήν ανάπτυξιν των κατοίκων έναντίον αυτής των της συνειδήσεως έβλήθησαν νά μās κατατρέχωσι»¹⁷.

Η αποχώρηση του Βελή και λίγο αργότερα του Όγκλεϋ, αποτελεί ένα δυνατό πλήγμα γι' αυτήν¹⁸. Φαίνεται μάλιστα πώς για λίγο καιρό έφυγε από την Κρήτη¹⁹.

Στό γυρισμό της ξανασυνδέεται με τήν τουρκική εξουσία. Δημιουργεί άμέσως σχέσεις με τόν Σαμή²⁰ και με τόν Χουσνή²¹. Μά φαίνεται πώς είναι ειλικρινής μόνο με τόν πρώτο, ενώ τό δεύτερο τόν κατηγορεί και γράφει «...Κρίνω άηδές και περιττόν έν ταυτώ νά περιγράψω πλέον τās μωρολογίας του Χουσνή Πασσά και νά άπασχολήσω τόν πολύτιμον καιρόν σας εις ανάγνωσιν αυτών, άπορώ όμως πώς ή Σεβαστή Κυβέρνησίς μας άπεφάσισε νά έμπιστευθί τās συμφέροντά της έν τη Νήσω μας εις άνθρωπον όστις δέν έχει τόν αναγκαίον νούν. Έκείνους όπου πρέπει νά ύβρίζει χαϊδεύει και αυτούς όπου πρέπει νά περιποιηται ύβρίζει. Άνοστότερον και άνοητότερον υπάλληλον ώσάν αυτόν δέν έχει ή Όθ. Κυβέρνησις...»²²

Άλλά και με τούς άγγλους προξένους διαφωνεί στην πολιτική γραμμή. Και τις δικές της άπόψεις εκθέτει κατευθείαν στον άγγλο πρεσβευτή στην Άθήνα Γουάιζ. Δέ διατάζει νά γράψει, «Εύχης έργον (θά) ήτο εάν ό νέηλνς Άγγλος Πρόξενος Κύριος Barbar είχε καλυτέρας άρχάς και πλειότεραν σύνεσιν, όπως έν τη περιπτώσει ταύτη δειχθή όντως άξιος άντιπρόσωπος του έθνους του. Θά παραξενευθήτε ίσως διά τās παρατηρήσεις μου ταύτας, αλλά έχω και άλλους πολλούς, όστινες συμμερίζονται τās ιδέας μου και λυπούνται διά τās παρεκτροπές του Κυρίου τούτου! όστις ούκ οίδεν σιγάν ή λέγειν τά καιρία...»²³

Στενές σχέσεις έχει ή Έλισάβετ και με τόν Χακήμ Ίσμαήλ και μάλιστα αναλαμβάνει τή μόρφωση των κοριτσιών του. Άλλωστε τά άγγλικά σχέδια πρόβλεπαν τότε τήν αυτόνομήση της Κρήτης, με συνέχιση της εξουσίας του τούρκου διοικητή, που θά μεταβαλλόταν έτσι, προσωρινά θέβαια, σέ ισόβιο ήγεμόνα.

Τό γενικότερο άγγλικό σχέδιο προβλέπει τή δημιουργία ενός δευτέρου έλληνικού κρατιδίου στα Ίόνια, όπου θά ένσωματωνόταν ή Ήπειρος, ή Θεσσαλία και ή Κρήτη, που ή Πύλη θά παραχωρούσε με χρηματική άποζημίωση. Τό στέμμα του νέου βασιλείου προοριζόταν για τόν πρίγκιπα Άλφρέδο, δευτερότοκο γιό της βασίλισσας της Άγγλίας Βικτωρίας.

Οι άγγλόφιλοι λοιπόν κατεβαίνουν στο νησί και παρουσιάζουν στο λαό έτοιμα ψηφίσματα για τήν αναγόρευση του Άλφρέδου σέ βασιλιά της Κρήτης²⁴. Η Έλισάβετ πίστευε ειλικρινά πώς τό συμφέρον της Κρήτης θριακόταν στην Άγγλία και πώς με τήν προστασία της θά γινόταν τό κέντρο των διάφορων έλληνικών νησιών του Αιγαίου και του Ιονίου. Στην προσπάθειά της για τήν επιτυχία αυτού του σκοπού, είχε μυήσει πολλούς φίλους της²⁵.

Μά όλη αυτή ή κίνηση καταλήγει σέ φιάσκο. Γιατί οι Κρητικοί, «...Δέν έπεθύμουν νά εϋγουν από τήν μίαν λάσπη, εις τήν όποιαν είναι έως τά γόνατα ή και μόνον έως τούς άστραγάλους, διά νά πέσουν εις άλλην έως τόν λαιμόν και νά μη έλπίζουν έκτοτε ότι θά ξελασπωθούν...»²⁶

Από τις έπιστολές της Έλισάβετ, αυτής της εποχής, που διασώζονται στο Ιστορικό Άρχείο Κρήτης²⁷, φαί-

15. Μουρέλλος, τόμ. Β', σελ. 966.

16. Μουρέλλος, τόμ. Β', σελ. 969.

17. Έπιστολή της Έλισάβετ προς Όγκλεϋ. Τωμαδάκης, σελ. 263.

18. Αυτόγραφο άπ' τό Ήμερολόγιο της Έλισάβετ, 21 Ιουλίου 1858. Τωμαδάκης, σελ. 266.

19. Δασκαλάκης, σελ. 11.

20. Έπιστολή της Έλισάβετ προς Σαμή πασά, 5 Ιουνίου 1859. Φουρνάρης, σελ. 43.

21. Έπιστολή της Έλισάβετ προς Χουσνή πασά, 4 Νοεμβρίου 1859. Τωμαδάκης, σελ. 274.

22. Έπιστολή προς Σαμή.

23. Έπιστολή της Έλισάβετ προς Sir Thomas Wyse, 11 Αύγουστου 1859. Τωμαδάκης, σελ. 268.

24. Μουρέλλος, τόμ. Β', σελ. 999.

25. Παπαδάκης, σελ. 60.

26. Έπιστολή Κρητών 28.5.1860. Μουρέλλος, τόμ. Β', σελ. 999.

27. ΙΑΚ. Άλληλογραφία Άντεπαναστατών.

νεται όλη ή όξύνοια, ή πολιτικότητα και ή διπλωματικότητά της. Μέσα σ' ένα πυκνό δίκτυο ραδιουργιών και συνωμοσιών, άνάμεσα στίς συγκρούσεις μεγάλων συμφερόντων και μεγάλων παθών, ή 'Ελισάβετ κινιόταν άνετα και μέ έπιτυχία. Κατόρθωνε σχεδόν πάντα νά πετυχαίνει στά σχέδιά της, νά άποκρούει και νά έξουδετερώνει τούς αντίπαλους της, νά προωθεί τούς σκοπούς της. Είχε μεταμορφωθεί πιά σ' έναν έπιδέξιο διπλωμάτη.

Όμως ή καρδιά της είναι όλότελα παγωμένη, καμία πατριωτική σκέψη, κανείς ζωντανός πόθος δέν τήν φλογίζει. Είναι ένα άφροσωμένο όργανο τής άγγλικής πολιτικής, φιλότουρκη και άντεπαναστάτρια, βολεμένη μέσα στό σαλόνι της, άδιαφορώντας γιά τίς μεταβολές πού συντελούνται γύρω της, καθώς οί σκλάβοι άδελφοί της πασχίζουν νά σπάσουν τά δεσμά τους.

Λίγο άργότερα μεσολαβεί ένα μικρό ίντερμέδιο στη ζωή τής 'Ελισάβετ. Στο περιθώριο τής πολιτικής της δράσης συνδέεται μέ τό λόγιο νέο Χριστόφορο 'Αργυράκη από τό 'Ηράκλειο και τόν άρραβωνιάζεται. Ήταν τότε μία ώριμη γυναίκα, πού διατηρούσε όλη τή γοητεία της και μέ τήν πείρα τής ζωής μπορούσε νά έμπνεύσει μεγάλα πάθη σ' έναν άνδρα. Μά ό δεσμός αυτός δέν είχε εύτυχισμένη κατάληξη. Ή 'Ελισάβετ γνώριζε τόν Χριστόφορο από τήν έποχή του Μητροπολίτη 'Ιωαννίκιου, όποτε άνηκε στό περιβάλλον του. 'Αλλά άργότερα, μέ τή δημιουργία του Μοναστηριακού Ζητήματος, στά 1865, ό Χριστόφορος φυλακίστηκε και έξορίστηκε στην 'Ελλάδα γιά τή στάση του, από τόν 'Ισραήλ.

Οί δρόμοι τους χώρισαν. Ή συμπάθεια πού τούς ένωνε, αντί νά μεταμορφωθεί σέ άγάπη, έσθησε. Καί ή 'Ελισάβετ δέν έγινε ποτέ γυναίκα του²⁸.

Στό μεταξύ ή Κρήτη συγκλονιζόταν από τίς δυνάμεις πού ζητούσαν μία διέξοδο στη δομή τής ξένης φεουδαρχίας. Ό πόθος τής έθνικής άνεξαρτησίας και τό άγροτικό ζήτημα, μέ τήν ανάπτυξη τής άστικής συνείδησης, όδηγούσαν αναπόφευκτα στη Μεγάλη 'Επανάσταση του 1866.

Οί Κρητικοί παλεύουν μέ ήρωισμό και αυτοθυσία γιά τή λευτεριά τους. Μάταια ό σουλτάνος στέλνει τ' άσκέρια του και άλλάζει τούς διοικητές τους στην Κρήτη. Τό όλοκαύτωμα του 'Αρκαδίου δείχνει σ' όλο τόν κόσμο πώς οί λαοί κατακτούν τά δικαιώματά

τους²⁹. Μά ό κρητικός λαός δέν είχε νά πολεμήσει μόνο τούς Τούρκους. 'Επρεπε ν' αντιμετώπισει και τ' άλλα πρόσωπα τής ξενοκρατίας, πού παραμόνευαν ύπουλα νά εφαρμόσουν τίς κατακτητικές τους βλέψεις. Ή 'Αγγλία παράμενε προσανατολισμένη στην άυτονομία του νησιού, πού έξυπηρετούσε τά δικά της σχέδια. Ή Κρήτη άποκτούσε τώρα ιδιαίτερη σημασία, σάν προμαχώνας στην 'Ανατολική Μεσόγειο, γιά τήν προστασία των επικοινωνιών της μέ τίς 'Ινδίες και τήν έξουδετέρωση τής γαλλικής παρουσίας στην 'Ανατολή.

Ή άγγλική προπαγάνδα, πού κατόρθωνε πάντα νά διοικεί τούς λαούς μέ τούς λαούς, ύποστηρίζει τή δημιουργία μιάς μερίδας «άυτονομιστών» πού θά προωθήσουν τήν πολιτική γραμμή των 'Αγγλων. Τά επιχειρήματα των δυσκολιών τής 'Ενωσης, τής άνάγκης άυτονομίας, σάν μεταβατικού σταδίου γιά τήν 'Ενωση, τής ωφέλειας από τήν άγγλική προστασία, μπορούσαν νά έπηρεάσουν. Όλα αυτά θέβαια άπορρίπτονται από τούς πατριώτες Κρητικούς, μά ξανάρχονται στην επιφάνεια από τίς δυσμενείς εξελίξεις τής επανάστασης.

Στό μεταξύ ή Πύλη, άφού άπότυχε μέ τίς πολεμικές ενέργειες του Μουσταφά, του γνωστού Γκιριτλή πασά, νά καταπνίξει τήν αντίσταση τής Κρήτης, στέλνει τόν Σερβέρ πασά γιά νά χρησιμοποιήσει πολιτικά μέσα.

Πρώτη δουλιά λοιπόν του Σερβέρ ήταν νά σχηματίσει ένα «άντιπροσωπευτικό» σώμα από Χριστιανούς και Τούρκους Κρητικούς, πού τούς έστειλε μέ τή βία σχεδόν στην Πόλη, νά «γνωμοδοτήσουν» γιά τό νέο πολίτευμα του νησιού. 'Ανάμεσα σ' αυτούς ήταν κι ό άδελφός τής 'Ελισάβετ Νικόλαος Κονταξάκης, σάν άντιπρόσωπος τής Κυδωνίας³⁰. Καί μία σύμπτωση φέρνει στην Κωνσταντινούπολη, τήν ίδια έποχή, πρεσβευτή τής 'Αγγλίας, τό φίλο τής 'Ελισάβετ Λάιονς.

Ό νέος διοικητής τής Κρήτης Όμέρ πασάς, τό Σεπτέμβριο του 1867, προκηρύσσει γενική άμνηστία. Οί Τούρκοι έλπίζουν μέ τά μέτρα αυτά νά άποδυναμώσουν τούς επαναστάτες. Ή 'Ελισάβετ είναι βοηθός τους. 'Επικοινωνεί μέ τούς άρχηγούς τής επανάστασης και θάζει όλη της τή διπλωματικότητα νά τούς παρασύρει³¹.

Γράφει λοιπόν στον 'Αναγνώστη Γογονή³², στον Χατζή Μιχάλη Γιάνναρη³³, στον Κωσταρό Βολουδάκη³⁴, στον 'Αναγνώστη Μάντακα³⁵, στον 'Εμμανουήλ Μαυρογένη³⁶, στους Π. Λιθιάκη και Ν. Τραχαλάκη³⁷, στον

28. Μουρέλλος, τόμ. Β, σελ. 1014, 1080 – Παπαδάκης, σελ. 60 – Τωμαδάκης, σελ. 259.

29. Τιμόθεος Βενέρης: *Τό 'Αρκάδι διά των αίωνων*, 'Αθήναι 1938.

30. 'Επιστολή 'Ελισάβετ πρós Παρθένιο Περιδη, 18 Σεπτεμβρίου 1867, στό, Κ.Γ. Φουρνάρης: *Διοίκησις και Δικαιοσύνη επί Τουρκοκρατίας έν Κρήτη*, έν Χανίοις, 1929, σελ. 106 και έφημ. Χανίων «Παρατηρητής» 19.1.1928.

31. Νικ. Τωμαδάκης: *Ή Κρητική 'Επανάστασις 1866-69*. Β' Διεθν. Κρητολογ. Συνέδρ. Φιλ. Συλ. «Χρυσόστομος», Χανιά 1966, σελ. 13.

32. 'Επιστολή 9 Σεπτεμβρίου 1867. Τωμαδάκης, 'Αλληλογραφία, σελ. 275.

33. 'Επιστολή 10 Σεπτεμβρίου 1867. 'Εφημ. «Νόμος» 30.9.1867, 'Εφημ. Χανίων «'Ελεύθερη Γνώμη» 30.3.1931 και Π. Κριάρης: *Ίστορία τής Κρήτης*, 1902, σελ. 485.

34. 'Επιστολή 10 Σεπτεμβρίου 1867. 'Εφημ. «Αίών» 25.9.1867 και Ν. Τσιριντάνης: *Ή πολιτική και διπλωματική Ίστορία τής έν Κρήτη έθνικής επαναστάσεως 1866-1868*. 'Αθήναι 1950, τόμ. Β', σελ. 545.

35. 'Επιστολή 11 Σεπτεμβρίου 1867, ό.π., σμμ. 33.

36. 'Επιστολή 17 Σεπτεμβρίου 1867, ό.π., σμμ. 33.

37. 'Επιστολή 18 Σεπτεμβρίου 1867. Τσιριντάνης, σελ. 548.

Χανιά Τηλὶ
1858.
Ημερολόγιον

Τηλὶ 21- Τὴν ἡμέραν μετὰ τῆς ἀνα-
χώρου τοῦ ταχυδρομικοῦ ἀντι-
κινήτου ἦλθεν πρὸς ἐπιστολήν μου
Οἱ Κύριοι Longworth and his friends
οἱ Κύριοι οἱ τοὶ μὲν ἔλυσαν πηλὰ
καὶ ἐγὼ τοὺς ἀσπείδην εἰς ὅλα.
ἔλαβον δὲ καὶ συμπύκνους τῶν γε-
γομένων μου - καὶ αἱ μεν' αὐτῶν
συντάξεις μου διέκρινον ἄρ. 3.
ἔξιστάμενοι δὲ εἰς ὅσα ἐγὼ, ὅ
ἀδελφοί μου καὶ κηρύττω μου.
ἐνταμεν. καὶ σὺ εἶπες ὅτι δὲ αὐ-
τοὺς δύνανται δια' τοῦ ἔχους καὶ συ-
δὲν τὴν ἀντιδικίαν μας ἐρ' αὐτὴν καὶ συ-

Παρθένιο Περίδη³⁸, καθώς και σ' άλλα πρόσωπα με δύναμη και επιρροή³⁹.

Καί δέν παραλείπει στά γράμματά της, πού τά στέλνει μέ ειδικούς απεσταλμένους, νά διακηρύσσει τήν αγαθότητα καί τήν ειλικρίνεια τοῦ σουλτάνου, τήν ἀνάγκη τῆς εἰρήνης καί τοῦ τερματισμοῦ τῆς αἱματοχυσίας, τό ἀπραγματοποίητο τῶν σκοπῶν τῆς ἐπανόστασης, κι ἀκόμα ὑπόσχεται «διευκολύνσεις τῶν οικονομικῶν ὑποθέσεων» τῶν ἐπαναστατῶν.

Γράφει στόν Κωσταρό: «...Ἀπό ἀξιόπιστον ἄνθρωπον ἔμαθον ὅτι εὐρίσκεισθε συλλογισμένοι εἰς τήν περίστασιν ταύτην τί νά πράξετε. Διά τοῦτο ἐγώ σᾶς συμβουλεύω σήμερον, νά μήν ἀφήσετε τήν εὐκαιρίαν ταύτην νά παρέλθῃ. Ἰσοῦ καιρός, ὅπως ἐξέλθῃ ἐντίμως ἀπό τήν παγίδα εἰς τήν ὁποίαν οἱ φίλοι σᾶς ἐσπρωξαν. Παύσατε δι' ἀγάπην Θεοῦ, ἀπό τοῦ νά δανειζήτε ἑαυτούς εἰς τās ματαίας τῶν τυχοδιωκτῶν ὑποσχέσεις, διά νά μή γίνεσθε παραίτιοι περισσοτέρας αἱματοχυσίας. Ἐπειδή δέ τά πράγματα δέν μεταβάλλονται, καί πιστεύσατε ἀδιστάκτως, ὅτι ἡ μεγαλοψυχία τοῦ φιλολάου Βασιλέως μας, ὡς πρός τήν ὑπόθεσιν τῆς Κρήτης, ἡὐχαρίστησε κατά πολλά τās ὑποστηριζούσας τήν Τουρκίαν Δυνάμεις, καί ἀπεθάρρυνε τούς ἐχθρούς αὐτῆς.

«Διατί λοιπόν, ἀδελφέ ὁμόθηρσε καί συμπατριῶτα μου, Καπετάν Κωσταρέ, νά κοπανίζετε περισσότερο τόν ἀνεμον; Καί εἰς τήν ἐποχὴν τοῦ Μαυρογένους, ἐγώ καί τότε ὠμίλησα διά τό καλόν σας ὅπου ἔπρεπε καί εἰς τήν περίστασιν ταύτην δι' ὅλους σας, ἐκεῖ ὅπου πρέπει, καί ὡς εἶναι πρός γνῶσιν σας, ὅτι τό αὐτό ἐπραξε καί ὁ ἀδελφός μου εἰς Κωνσταντινούπολιν.

«Μή ἐμποδίζετε λοιπόν τούς φιλησυχούς ἀπό τά εἰρηνικά ἔργα των. Μή διάζετε αὐτούς νά ἀπομακρύνωσι τά τέκνα των ἀπό τήν πατρίδα των, ἐπειδή αἱ οἰκογένειαι, αἱ ὁποῖαι τώρα εὐρίσκονται εἰς τήν ξενιτεῖαν σᾶς καταναθεματίζουν, σᾶς καταρώνται, καί συλλογισθῇτε καί σεις, ὅτι μίαν ἡμέραν θά δώσετε λόγον εἰς τόν Θεόν. Ἄν ἐγώ ἐγνώριζα, ὅτι ἠθέλατε ἐπιτύχει, ἡ πρώτη ὅπου ἠθελεν ἀναχωρήσει ἐκ τοῦ τόπου ἠθελεν ἡμῶν ἐγώ. Καί γνωρίζετε ὅτι ἡξεύρω καλά τήν πολιτικήν τῆς Εὐρώπης.

«Σᾶς εἶπον ἀρκετά διά νά σᾶς δείξω, πῶς θέλω τό καλόν σας καθώς καί ὅλων τῶν συμπατριωτῶν σας, καί εἶμαι εἰς θέσιν νά σᾶς γίνω ὠφέλιμος εἰς τήν παρούσαν περίστασιν...»⁴⁰

Καί στόν Μαυρογένη: «...Προσέτι λαμβάνω τήν εὐχαρίστησιν νά σᾶς εἴπω ὅτι ἐν τῇ καλοκαγαθίᾳ Αὐτοῦ ὁ Βασιλεὺς μας ὑπόσχεται διά τοῦ ἀντιπροσώπου του ἐνταῦθα τοῦ ὑψηλοτάτου Ὁμέρ Πασσά καί τήν ἐξομάλυνσιν καί διευκόλυνσιν τῶν οικονομικῶν ὑποθέσεων ὅλων ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἠθελον γίνεαι οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ καλοῦ καί οἱ πρωταῖτιοι τῆς ἐπανόδου τῆς εἰρήνης καί τῆς αγαθῆς μεταξύ τοῦ λαοῦ καί τῆς Σ. Κυβερνήσεως πίστεως... Θά παραξενευθῇτε θέβαια, ὅταν ἴδῃτε ὅτι ὁ

ὑψηλότατος μοί ἐνεπιστεύθη τήν ὑπόθεσιν ταύτην. Δέν εἶναι ὅμως πρώτη φορά ὅπου ἐγώ λαμβάνω μέρος εἰς τās κρίσεις τῆς πατρίδος μου περιστάσεις, καί ὁ κομιστὴς τῆς παρούσης μου θέλει διά ζώσης φωνῆς σᾶς διαφωτίσει περὶ τοῦτου. Ὁ ἀδελφός μου ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡγόρευσε πολλά ὑπὲρ τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἀνταρσίας ἐν γένει. Τό σύστημά μας εἶναι νά λαλῶμεν τήν ἀλήθειαν, νά μή δανειζώμεν τά αὐτιά μας εἰς τās εἰσηγήσεις τῆς καταχθονίου κακοβουλίας καί νά μή συνεριζώμεθα καί εἰς τās ἐλλείψεις τῶν ὁμογενῶν μας· θέλω δέ καί εἰς τήν περίστασιν ταύτην νομίσει ἑαυτὴν εὐτυχὴ ἐάν δυνηθῇ νά γίνω τό ὄργανον τῆς συμφιλίωσης μεταξύ ὑμῶν τε καί τῆς Σ. Κυβερνήσεως καί ὁ συνήγορος τῆς εἰς τό μετὰ ταῦτα προαγωγῆς σας...»⁴¹

Καί στόν Περίδη: «...Ὑστερα λοιπόν ἀφ' ὅσον παρέστησα ἐνταῦθα ὑμῖν, Κύριοι, νομίζω περιττά καί ἀσυνεπῇ μέ τόν ὀρθόν λόγον νά ἐπιμείνητε ὑμεῖς οἱ ἐν τοῖς ὄρεσι νά διαδραματίζετε τās Ὀμηρικὰς σκηνὰς νομίζοντες ὅτι διά τῆς ἐπιμονῆς ὑμῶν θέλετε ἐν τέλει ἐπιτύχει τόν σκοπόν ὑμῶν ἢ ὅτι οὕτω ποιούντες ὑπηρετεῖτε συμφέροντα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Παύσατε πρός Θεοῦ, ἀδελφοὶ Χριστιανοί, ἀπό τοῦ νά ἐνεργήτε τό ἀνομα καί ἰδίως ὑμεῖς, Κύριε Παρθένιε, οὐτινος ἡ ὑψίστη κλήσις εἶναι νά κηρύττετε τήν Εἰρήνην (ὅτι μακάριοι οἱ Εἰρηνοποιοὶ) ὡς νά τελεῖτε ἀναιμάκτως ἐν τῷ Ναῷ θυσίας. Καί πιστεύετε ὅτι "ἄλλαι μὲν θνητῶν θουλαί, ἄλλα δέ θεός κελεύει". Μέ γνωρίζεις δέ καί ἐξ ἄλλων σοβαρῶν περιστάσεων καί ἐλπίζω ὅτι ὅλοι ὑμεῖς θέλετε ἡδὴ ὀρθολογήσει πῶς οὐδέποτε ἠπατήθη τις ὑπ' ἐμοῦ, ὅτι ἀείποτε προθυμοποιούμαι νά γίνωμαι ὠφέλιμος τῶν ὁμογενῶν τό κατὰ δύναμιν διαφωτίζουσα αὐτούς ἐπὶ τῶν ἀληθῶν ὄντως συμφερόντων τῆς φίλης ἡμῶν Πατρίδος. "Πειθαρχία γάρ ἐστὶ τῆς εὐπραξίας μήτηρ". Καί πιστεύσατε ἀδιστάκτως ὅτι οἱ ἐν τοῖς πράγμασι ἐπέμβασίς μου αὕτη προέρχεται ὅπως ἐξ ἀγνοῦ πατριωτισμοῦ μέ τήν ἐπιθυμίαν, ἣν ἔχω ἵνα ἐπενέγκω τās ἀσθενεῖς ἐκδουλεύσεις μου ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ὅλα τά ἄλλα εἶδη τοῦ πατριωτισμοῦ δέν δύνανται νά σᾶς χρησιμεύσωσι...»⁴²

Καί δέν ἀρκεῖται στά δικά της γράμματα, μόνο, ἀλλὰ συντάσσει γιά τούς Τούρκους ἐπιστολές σέ γνωστούς τους Χριστιανούς⁴³.

Ἡ στάση αὕτη τῆς Ἐλισάβετ, πού γίνεται γνωστὴ ἀπό δημοσιεύσεις τῶν ἐπιστολῶν της στόν ἑλληνικό τύπο, δημιουργεῖ πολὺ ἀσχημὴ ἐντύπωση. Ἡ δασκάλα τῆς Φραγκίσκη Μ. Χίλλ, τῆς γράφει: «Δέν δύναμαι νά ἐκφράσω ὅποσον ὀδυνηρὰ ὑπῆρξεν ἡ ἐντύπωσις ἣν ἐνεποίησέ μοι ἡ ἀνάγνωσις τῆς πρὸς τόν Καπετάν Κωσταρόν Βολουδάκην ὑμετέρας ἐπιστολῆς...

«Αἱ μεταξύ ἡμῶν ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη ὑπάρξασαι στεναὶ καί προσφιλεῖς σχέσεις, ἀστίνες, ὅσον τό ἐπ' ἐμοὶ δέν δύναται πάροδος χρόνου νά ἐξασθενήσῃ, ἐξώθησάν με νά ἐπιστείλω ὑμῖν ὀλίγας λέξεις ἐκφραστικὰς τῆς ἀπο-

38. Ἐπιστολὴ 18 Σεπτεμβρίου 1867, ὁ.π., σμ. 30

39. Ἐπιστολὴ Παπᾶ Νικόλαου πρὸς τὴ Γενικὴ Συνέλευση 2.9.1867, στό, Τωμαδάκης, Ἀλληλογραφία, σελ. 279.

40. ὁ.π., σμ. 34.

41. ὁ.π., σμ. 36.

42. ὁ.π., σμ. 38.

43. Ἐπιστολὴ Μουσταφᾶ Σεραϊλάκη, 9 Σεπτεμβρίου 1867, στό, Τωμαδάκης, Ἀλληλογραφία, σελ. 277.

ρίας μου διά την διαγωγήν ὑμῶν, ἥτις φαίνεται ἡμῖν ἀλλόκοτος καὶ πλέον ἢ ἀλλόκοτος. Δὲν θέλει σὰς φανῇ θαυμαστόν, ὅτι ὅταν ἀναλογίζωμαι τὰς προτέρας ὑμῶν συμπαθείας εἰς τὰ κινήματα τῶν ὁμοπίστων ὑμῶν χριστιανῶν ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως, γενομένης κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τῶν τελευταίων εἴκοσι ἐτῶν, καὶ ἐν τῇ νήσῳ ὑμῶν Κρήτῃ, καὶ ἐν ταῖς μεθορίσις τῆς Βορείου Ἑλλάδος ἐπαρχίαις, ἀνερμηνευτος τῷ ὄντι γίνεταί μοι ἡ τοιαύτη τῶν αἰσθημάτων σου ἀλλοίωσις...»⁴⁴

Φυσικὰ οἱ ἐπιστολὲς τῆς Ἐλισάβετ στοὺς ἀρχηγούς τῶν ἐπαναστατῶν δὲν μποροῦν νὰ τοὺς ἐπηρεάσουν⁴⁵. Ἀρκοῦνται νὰ τῆς ἀπαντήσουν λακωνικά:

«Εἰς ἀπάντησιν τῶν ἐπιστολῶν σας εἶπατε εἰς τὸν ἐντολέα σας ὅτι ὁ κρητικὸς λαὸς οὔτε ἐξηπατήθη, οὔτε ἀπατάται, ἀλλ' ὁ θαρὺς τῆς τυραννίας ζυγὸς τὸν ἠνάγκασε νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, τὸ δὲ σύμβολον αὐτοῦ εἶναι ἡ μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἔνωσις ἢ θάνατος. Ὡς ἐντολεῖς λοιπὸν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ καὶ εἰς τὸν ἱερὸν καὶ ἁγίον μας ὄρκον μέχρι θανάτου ἀπορρίπτομεν τοῦ Κυριάρχου σας τὰ ἄδωρα δῶρα».⁴⁶

Ἀλλὰ οἱ ἐνέργειες τῆς Ἐλισάβετ δημιουργοῦν κινδύνους στὰ χωριά γύρω ἀπὸ τὰ Χανιά, ὅπου πηγαίνει προσωπικά. Ἡ ἐπιτροπὴ τῆς εἶναι καταλυτικὴ. Καὶ ὁ ἀρχηγὸς Κυδωνίας Χατζὴ Μιχαὴλ Γιάνναρης ζητᾷ ἐπανελημμένα ἀπὸ τὴν Προσωρινὴ Κυβέρνηση τῆς Κρήτης νὰ πάρει τὰ κατάλληλα μέτρα γιὰ τὴν ἀντιμετώπισή τῆς⁴⁷. Οἱ ἐνέργειες τοῦ Χατζὴ Μιχαὴλ ἐξουδετερώνουν τὶς ραδιουργίαις τῆς⁴⁸.

Στὸ μεταξὺ φτάνει στὰ Χανιά ὁ Μέγας Βεζίρης Ἀαλὴ πασᾶς, φέρνοντας τὶς μεταρρυθμίσεις τοῦ «Ὁργανικοῦ Νόμου». Ὅπως γράφει ὁ Ἕλληνας πρόξενος στὰ Χανιά Ν. Σακόπουλος, «...Ὁρῶνα πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν τῆς ἡ ἐξουσία μεταχειρίζεται τοὺς ὑπὸ τοῦ Σερβέρ Ἐφένδου ἄλλοτε ἐκλεχθέντας καὶ μὴπω δραπετεύσαντας ἀντιπροσώπους, οἵτινες δὲν εὐρίσκουσι λόγους πρὸς ἑκφρασιν τῶν ἀγαθῶν ὑπὲρ τῶν Κρητῶν προαιρέσεων τοῦ Σουλτάνου καὶ πρὸς παράστασιν τῶν ἐπωφελῶν μεταρρυθμίσεων καὶ προνομίων ἅτινα θέλουσι χορηγηθῇ. Ἐκτὸς τούτων μεταχειρίζεται προσέτι καὶ εὐάριθμὰ τινα καὶ ἥκιστα ἐντίμα πρόσωπα ἀπ' ἀρχῆς προσκεκολλημένα εἰς αὐτήν. Μεταξὺ τῶν τελευταίων τούτων, ἐν οἷς τὸ πρῶτον μέρος ἔχουσι κάποιοι Πετρίδης καὶ Ζανῆς Ρενιέρης, διακρίνεται καὶ γυνὴ τις, Ἐλισάβετ Κονταξάκη καλουμένη, διδάσκαλος ἄλλοτε καὶ ἀδελφὴ ἀντιπροσώπου τινός, ἥτις καὶ πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἀαλὴ πασᾶ ἀπεπειράθη δι' ἐπιστολῶν

τῆς νὰ παραπείσῃ καὶ ἀποπλανήσῃ τινὰς τῶν καλυτέρων ὁπλαρχηγῶν, οἵτινες ὁμῶς οὐχὶ μόνον περιφρονητικῶς ἀπέρριψαν τὰς δολίαις προτάσεις τῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ τύπου ἐδημοσίευσαν τὰς ἐπιστολὰς αὐτῆς. Εὐτυχῶς τὰ εἰρημένα πρόσωπα, μακρὰν τοῦ νὰ ἐξασκῶσιν ἐπὶ ἡρεσίαν τινα εἰς τὰ πνεύματα, ἀπ' ἐναντίας διὰ τὰ γνωστὰ τοῖς πᾶσιν αἰσθημάτων τῶν ἐμπνεύουσιν ἀποστροφὴν...»⁴⁹

Μὰ ἡ Ἐλισάβετ δὲ σταματᾷ τὶς προσπάθειές τῆς. Γράφει πάλι πρὸς τοὺς ὁπλαρχηγούς, ξεκάθαρα:

«... Λαμβάνω καὶ ἤδη τὴν τὸλμην νὰ εἶπω ὑμῖν ὅτι, δὲν κάμνετε καλὰ «νὰ λακτίζετε πρὸς κέντρα». Σὰς συμβουλεύω δὲ καὶ ἤδη, κύριοι, νὰ σκεφθῆτε ὠρίμως καὶ ἐν τάχει. Ἡ γνώμη τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως ἐσχηματίσθη καθ' ὑμῶν. Καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, ὡς γνωρίζετε, ἀν' ἡ Ἀγγλία εἶνε τί! Αὐτὴ θὰ εἶναι κάθε τί!! Καὶ μὴ πρὸς Θεοῦ ἀπατάσθε τόσο ἐυκόλως.

«Τὸ σύνθημά σας, ὡς λέγετε, εἶναι «ἔνωσις ἢ θάνατος» ἔστω. Τὸ πρῶτον, ἡ ἔνωσις, εἶναι, ἔστε βέβαιοι, ἀδύνατον νὰ κατορθωθῇ. Τὸ δεῦτερον ὁμῶς τὸ εὐρίσκετε ὅτι ὦραν θέλετε.

«Καὶ ἄλλοτε εἰς δεινὰς περιστάσεις ἐπίσης ἤκουσα πολλοὺς ἐξ ὑμῶν νὰ λέγωσι τὰ παλλικαρίστικα ταῦτα λόγια, ἀλλ' ἔπειτα κατηρώντο ἐκείνους οἵτινες, λέγουν, τοὺς ἠπάτησαν. Φοβοῦμαι δὲ μὴπως καὶ ὑμεῖς, κύριοι, ἐντὸς ὀλίγου εὐρεθῆτε ἠναγκασμένοι νὰ εἴπητε τὰ αὐτὰ ὡς ἐκεῖνοι λόγια.

«Γνωρίζω τοὺς πολιτικούς φίλους σας, λυποῦμαι διότι καὶ πάλιν ἐπαγιδεύθητε. Δύναμαι δὲ νὰ σας θεβαιώσω ὅτι ὅσα καὶ ἀν' οὐδ' ὑπόσχονται αὐτοὶ ὅτι θέλουσι κάμει πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἰδεῶν σας, αὐτὰ ὅλα εἶναι μάταια. Καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, ἐάν ἡ χρεῖα τὸ καλέσῃ, δύνασθε νὰ μὲ θεωρῆτε πάντοτε ἐτοίμην νὰ σὰς γίνωμαι χρήσιμος, τὸ κατὰ δύναμιν, καὶ δύνασθε ἐλευθέρως νὰ μοὶ γράφητε ὅτι θέλετε, καὶ ἔστε βέβαιοι ὅτι αἱ ἀσθενεῖς μου, ἀλλ' εἰλικρινεῖς προσπάθειαι μου ἔσονται ὑπὲρ ὑμῶν»⁵⁰.

Ὁ Ἀαλὴ πασᾶς μεταφέρει ἀμέσως στὸν Ἀλικιανό, τὸ χωριὸ τῆς Ἐλισάβετ, ὅπου ἐλπίζει νὰ βρεῖ ὁπαδούς, τρία τάγματα στρατοῦ⁵¹. Στὴ συνέχεια στέλνει χριστιανούς ἀντιπροσώπους στὰ διάφορα μέρη τοῦ νησιοῦ. Στὰ Σφακιά, στέλνει κάποιον Σολάτη, ποὺ τὸν ἀποφυλακίζει μὲ σύσταση τῆς Ἐλισάβετ γιὰ νὰ προπαγανδίσῃ τὴν ὑποταγή⁵².

Ἡ Ἐλισάβετ μεταχειρίζεται καὶ μιὰ ἄλλη πανουργία. Μὲ ἀναφορὰς πρὸς τὸ Σουλτάνο, ποὺ συντάσσει ἡ ἴδια σὰν προερχόμενες δῆθεν ἀπὸ Κρητικούς, ἐκφράζει

44. Ἐπιστολὴ 26 Σεπτεμβρίου 1867, στὸ, Τσιριντάνης, τόμ. Β', σελ. 548.

45. Ἐπιστολὴ Κωσταροῦ πρὸς Ἐλισάβετ, 15 Σεπτεμβρίου 1867, στὸ, Τσιριντάνης, τόμ. Β', σελ. 546.

46. Ἐπιστολὴ 17 Σεπτεμβρίου 1867, Ἐφημ. «Νόμος» 30.9.1867, Ἐφημ. Χανίων «Ἐλευθέρη Γνώμη» 30.3.1931, καὶ Φουρνάρης, Διοικήσεις, σελ. 104.

47. Ἐγγραφὰ πρὸς Προσωρινὴν Κυβέρνησιν, 18.10.1867 καὶ 23.10.1867, στὸ, Τωμαδάκης, Ἀλληλογραφία, σελ. 278, 279.

48. Ἐγγραφὸ πρὸς Προσ. Κυβέρν. 2.11.1867 στὸ, Τωμαδάκης, Ἀλληλογραφία, σελ. 280.

49. Ἐκθεσὴ πρὸς Ὑπ. Ἐξωτερικῶν 1.10.1867, στὸ, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν: Ἡ Κρητικὴ Ἐπανάστασις 1866-1869. Ἐν Ἀθήναις 1970, τόμ. Β', σελ. 48.

50. Ἐπιστολὴ 23.9.1867, στὸ, Τσιριντάνης, τόμ. Β', σελ. 549.

51. Ἐκθεσὴ Σακόπουλου πρὸς Ὑπ. Ἐξωτερικῶν 29.10.1867, στὸ, Ἀκαδ. Ἀθην. τόμ. Β', σελ. 68.

52. Ἐκθεσὴ Σακόπουλου πρὸς Ὑπ. Ἐξωτερικῶν 20.11.1867, στὸ, Ἀκαδ. Ἀθην. τόμ. Β', σελ. 68.

τὴν πίστη τους πρὸς αὐτόν καὶ ζητᾶ πλοῖα γιὰ τὴ μεταφορά τῶν οἰκογενειῶν πού ἔχουν καταφύγει στὴν Ἑλλάδα καὶ ἐπιθυμοῦν τάχα νὰ γυρίσουν στὴν Κρήτη. Σὲ συνεργασία μὲ τοὺς Τούρκους ἡ Ἐλισάβετ θάζει στὶς ἀναφορές ὅ,τι ὀνόματα ξέρει, χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρεται ἂν ὑπάρχουν ἢ ἂν θέλουν. Ἐτσι παρουσίασε ἀργότερα στὸν ἐπίσκοπο Κυθωνίας μιὰν ἀναφορά μὲ πάνω ἀπὸ 500 ὀνόματα καὶ τοῦ ζητήσε νὰ ἐπικυρώσει τὴν ἐγκυρότητα τῶν ὑπογραφῶν της. Μὰ ὁ δεσπότης, δικαιολογημένα, ζητήσε νὰ παρουσιαστοῦν οἱ ὑπογεγραμμένοι γιὰ νὰ βεβαιωθεῖ. Κι ἔτσι τὸ σχέδιο ἀπότυχε⁵³.

Ἡ συμπεριφορά τῆς Ἐλισάβετ εἶχε γίνει σκανδαλιστική. Ὅπως διηγεῖται ἓνας Κρητικός:

«...Ξεραῖνομαι στὰ γέλια σὰ θυμηθῶ μιὰ μέρα στοῦ γιαιλοῦ τὴν Πόρτα πὼς εἶδα τὸν Τζανάρη μὲ τὸ νισάνι, τὸν Πετριδῆ μὲ τὸν μεντζιτιγιέ καὶ τὴ Βασιλακοπούλα νὰ τς' ἀκολουθᾷ ἓνας χαντούμης ποπῖσω (σάν εἰς τὸ βασιλικὸ χαρέμι) καὶ νὰ βαστᾷ τὸ ντιθίτι καὶ μιὰ χάρτα, κι ὁποῖος ἤθελε τῶν ἀπαντήξει νὰ τονε καλημερίζουνε καὶ νὰ τοῦ λένε νὰ ὑπογράψῃ στὸ χαρτί τοῦ χαντούμης γιὰ τὸ καλὸ τοῦ τόπου καὶ τοῖ χρισθιανισίνης, γιατί ἄλλως ὁ μητροπολίτ-ἐφέντης μας θὰ θγάλη ἀφορεστικό καὶ φταπάπαδο γιὰ κείνους πού δὲν ὑπογράφουνε ἀπὸ τοῖ ἐπαρχίες κι' ἀπὸ τὰ χωριά... ὡς μοῦ δίδουνε τὸ χαρτί νὰ ὑπογράψω, διαβάζω ὁ κακομοῖρης κι' εἶντα θωρῶ: ὑπογραφές ἀποθαμένω καὶ ξενητεμένω ἀπὸ τὸν περασμένο χρόνον, ὑπογραφές γυναικίστικες, ὑπογραφές κοπελλίστικες ἀπὸ τὸ χωριὸ μας πού δὲν ἔχομε οἱ κακορρίζικοι μουδ' ἀναγνώστη γιὰ τὸ ψαλιτῆρι!...»⁵⁴

Στὸ τέλος τοῦ 1867 ἡ Γενικὴ Συνέλευση τῶν ἐπαναστατῶν βρίσκεται διαιρεμένη ἀνάμεσα στοὺς ἐνωτικούς καὶ στοὺς «αὐτονομιστές». Ὁ Βολουδάκης, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν ἀγγλο πρεσβευτὴ στὴν Ἀθήνα Ἑρσκιν, προσπαθεῖ νὰ πείσει καὶ τοὺς ἄλλους ὀπλαρχηγούς νὰ ζητήσουν τὴν αὐτονομία. Ἀρχές Ἀπριλίου 1868 φτάνει στὰ Χανιά ὁ γραμματέας τοῦ Ἑρσκιν Τζόνστον καὶ συνεργάζεται μὲ τὸν ἀγγλο πρόξενο Δίξων. Ἡ Ἐλισάβετ βρίσκεται πάλι στὸ κέντρο τῆς συνωμοσίας. Ὁ ἀδελφός της μάλιστα ἐκλέγεται δημογέροντας⁵⁵.

Οἱ Ἀγγλοὶ μεταφέρουν μὲ τίς κανονισφόρους τοὺς πράκτορες τους στὰ διάφορα σημεῖα τοῦ νησιοῦ μὲ ἔγγραφα γιὰ τὴν αὐτονομία. Οἱ κυβερνήτες τῶν ἀγγλικῶν πολεμικῶν «Trinculo» καὶ «Wizard», πλοίαρχοι Σάντερ καὶ Μούρραϊν, πηγαίνουν στὸν Ἀλικιανὸ καὶ στοὺς Λάκκους⁵⁶.

Τὰ ἀγγλικά σχέδια φαίνονται πρὸς στιγμὴν νὰ πετυχαίνουν. Ὁ Βολουδάκης γράφει στὸν Δίξων ὅτι οἱ Κρητικοὶ ἀποφάσισαν νὰ ζητήσουν τὴν προστασία τῆς Ἀγγλίας καὶ νὰ ἀναθέσουν τὴν τύχη τους στὰ χέρια της.

Ἀλλὰ παρόλα αὐτὰ οἱ «αὐτονομιστές» δὲν εἶχαν κατορθώσει νὰ πείσουν τοὺς Κρητικούς. Ἡ Γενικὴ Συνέλευση ἀρνεῖται νὰ συμπράξει. Ὁλόκληρο τὸ καλοκαίρι τοῦ 1868 οἱ προσπάθειες τῶν Ἀγγλῶν συνεχίζονται μὰ χωρὶς οὐσιαστικὸ ἀποτέλεσμα.

Παρόλες τίς ραδιουργίες, τὴ βία, τὴν πειθῶ, τὸ χρήμα, καὶ ὅλα τὰ μέσα τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας, ἡ «Μεγάλῃ Βρετανία» δὲν μπόρεσε οὔτε καὶ τώρα νὰ κατακτήσει τὴν Κρήτη.

Μὰ ὁ «Μεγάλος Σηκωμός», μπροστὰ στὴν ὕλική βία τῶν τούρκικων ὁρδῶν καὶ στὰ συμφέροντα τῶν ἰσχυρῶν θάδιζε πρὸς τὸ τέλος του.

Ἡ Κρήτη ἀποκτοῦσε μὲ τὸν «Ὀργανικὸ Νόμο» ἓνα καθεστῶς ὑποτυπώδους ἡμιαυτονομίας, πού δὲ θὰ ἐφαρμοζόταν ποτέ ἀπὸ τοὺς Τούρκους⁵⁷. Οἱ Κρητικοὶ σταματοῦσαν προσωρινά, γιὰ νὰ προετοιμάσουν τὴν ἐπόμενη ἐπανάσταση.

Ἡ Ἐλισάβετ εἶχε φτάσει πιά στὸ ἀπόγειο τῆς δράσης της⁵⁸. Καὶ ἀπὸ δῶ καὶ μπρός θὰ ὄρχιζε νὰ πέφτει. Τὸ ὄνομά της δὲν ξανακούγεται πιά στὶς ἐξελιξίσεις τοῦ Κρητικοῦ Ζητήματος. Τὰ σχέδιά της, μολονότι δὲν εἶχαν ναυαγήσει ὀριστικά ἀκόμα, δὲν ἐπρόκειτο νὰ ἐφαρμοστοῦν ποτέ. Ἡ Κρήτη δὲ θὰ γινόταν ἀγγλικὸ προτεκτοράτο, δὲ θὰ δοκίμαζε ποτέ τὸν «πολιτισμό» τῆς Ἀγγλίας πού τόσο θαύμαζε ἡ Ἐλισάβετ.

Ὡστόσο οἱ ἀλλαγές πρὸς τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Κρήτης συντελοῦνταν ἀργά. Στὰ 1878, μὲ τὴ Σύμβαση τῆς Χαλέπας, οἱ Κρητικοὶ ἔκαναν ἓνα ἀκόμα βήμα πρὸς τὴν ἀποκατάστασιν⁵⁹.

Ἡ Ἐλισάβετ, ἰσχυρὴ καὶ πλούσια ἀκόμα, θάδιζε σιγὰ πρὸς τὴ δύση της. Τὸ βάρος τῆς πολυτάραχης ζωῆς της, θάραινε στὸ πεπρωμένο της. Τῆς ἔμενε μιὰ τελευταία ἀντίδραση ἀκόμα, ἐναντία στὴ μοῖρα, πού τὴν ἐμπόδιζε σ' ὅλη της τὴ ζωὴ νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ ὄνειρά της. Καὶ παρασύρθηκε θεληματικά στὸ στραβίλισμα τοῦ ἀνικανοποίητου πάθους, στὸ ὄραμα τῶν νεανικῶν χρόνων, στὴ μεγάλη περιπέτεια.

Ὁ σφουγγαράς Φάχρης ἦταν ἓνας τυχοδιώκτης πού ἀράζε στὰ Χανιά, ὁ τελευταῖος μοιραῖος ἄνδρας πού πήρε στὰ χέρια του τὴ ζωὴ αὐτῆς τῆς γερασμένης ἀριστοκρατίας. Ἡ Ἐλισάβετ ἤθελε νὰ σῇσει μέσα στὸ πέλαγος τῆς μεγαλοσύνης, νὰ βρεῖ ἓνα τέλος γεμάτο ἀπὸ τίς ἐλπίδες καὶ τίς προσδοκίες τῆς ταραγμένης ζωῆς της.

Λεπτομέρειες γιὰ τὰ χρόνια αὐτὰ δὲν ἔχομε. Μὰ τί θὰ μπορούσαν νὰ προσθέσουν οἱ πληροφορίες τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ τὰ μικρά περιστατικά, στὴ δραματικὴ ἀγωνία, στοὺς δισταγμούς καὶ στὶς παλινδρομήσεις, πού τίς ὑποψιζόμαστε στὶς τελευταῖες ὥρες τῆς Ἐλισάβετ;

Ὁ Φάχρης, σπρωγμένος ἀπὸ τὸ ἐπιχειρηματικὸ του

53. Ἐκθεση Σακόπουλου πρὸς Ὑπ. Ἐξωτ. 20.5.1868, στὸ, Ἀκαδ. Ἀθην. τόμ. Β', σελ. 205.

54. Συλλογὴ Κρητικῶν Ἐπιστολῶν εἰς τὴν ἐγχώριον διάλεκτον ὑπὸ ** (Ἐμ. Βαρδιδίου), Ἐν Ἀθήναις 1878, σελ. 5, καὶ Τωμαδάκης, Ἀλληλογραφία, σελ. 281.

55. Ἐκθεση Σακόπουλου πρὸς Ὑπ. Ἐξωτ. 22.4.1868, στὸ, Ἀκαδ. Ἀθην. σελ. 188.

56. Ἐκθεση Σακόπουλου πρὸς Ὑπ. Ἐξωτ. 8.4.1868, καὶ 14.4.1868, στὸ, Ἀκαδ. Ἀθην., σελ. 178, 184.

57. Γ. Δ. Δασκαλάκης: Ὁ ὀργανικὸς νόμος τῆς Κρήτης τοῦ 1867, Περιοδ. «Νέα Ἑστία», τόμ. Π', σελ. 1519.

58. Μ. Ἀναστασάκης: Ἱστορία τῆς Κισσάμου ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Χανιά 1938, σελ. 136 – Π. Πρεβελάκης: Παντέρμη Κρήτη, σελ. 252 – Κ. Καλλιτάκης: Ἀγγλία καὶ Κρήτη 1868. Περιοδ. «Κρητικὰ Χρονικά» 1973, σελ. 237.

59. Ἐλευθ. Πρεβελάκης: Τὸ καθεστῶς τῆς Χαλέπας καὶ τὸ φερμάνι τοῦ 1889. Περιοδ. «Κρητικὰ Χρονικά» 1963, σελ. 163.

ΑΤΛΑΣ

τῆς

μεγαλοπόλεως

ΚΡΗΤΗΣ,

συλλογῆς

ὑπὸ τοῦ ἐν Μόσχᾳ Φιλίππου Κ. Πετρίου.

Ἐν τῷ

Ἐμπροσθίῳ Καταγραφίῳ

Δ. Α.

1887.

ΠΕΤΡΩΦ ΙΩΑΝΝΗΣ

Ρώσος φιλέλληνας πού γεννήθηκε στή Μόσχα τό 1849. Πέθανε τό 1923 καί ἦταν γαμπρός τοῦ ἀγωνιστῆ καί δημοσιογράφου Ἑμμ. Βυβιλάκη (1804-1880). Σπούδασε στρατιωτικά καί προήχθη σέ ἀξιωματικό τοῦ ρωσικοῦ πυροβολικοῦ. Παραιτήθηκε γιά νά ἐπιδοθεῖ στή δημοσιογραφία, ἐκδίδοντας τό περιοδικό «Ἀνατολή» στό ὁποῖο ὑποστήριξε τίς ἐλληνικές ἀξιώσεις στά Βαλκάνια. Κατά τόν Ἑλληνοτουρκικό Πόλεμο τοῦ 1885-86, κατέθηκε οἰκογενειακῶς στήν Ἑλλάδα καί ἀσχολήθηκε μέ τή συγγραφή ἔργων γι' αὐτήν. Τό 1887 ἐξέδωσε στή Λειψία «Ἄτλαντα τοῦ ὑπέρ τῆς Ἀνεξαρτησίας ἱεροῦ τῶν Ἑλλήνων Ἀγῶνος 1821-1828», τή «Μακεδονία» σέ 4 τόμους, τόν «Ἄτλαντα τῆς Μεγαλονήσου Κρήτης» καί ἄλλες φιλελληνικές διατριβές.

[illegible]

ΕΦΑΚΙΑ

Χάρτης της Επείρου
Εκδόσεις: 1950

ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΕΠΕΙΡΟΥ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ: 1950

Χάρτης της Επείρου
Εκδόσεις: 1950

ΚΥΔΩΝΙΑ

ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΑΡΧΕΙΟ
ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΤΕΙ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗΝ

ΑΝ ΕΙΣΤΕ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗΝ ΤΗΣ
ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΤΕΙ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗΝ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗΝ ΤΗΣ
ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΤΕΙ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗΝ

ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΑΡΧΕΙΟ
ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΤΕΙ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗΝ

ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΤΕΙ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗΝ

ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΤΕΙ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗΝ

ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΤΕΙ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗΝ

ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΑΡΧΕΙΟ
ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΤΕΙ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗΝ

ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΤΕΙ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗΝ

ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΤΕΙ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗΝ

ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΣΤΕΙ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗΝ

ΑΠΟΚΟΡΩΝΑΣ

Μολώντες ἅμα καὶ ἀποθανόντες ἅμα
 ἔχουσιν ἀποκορῶναι ποταμὸν ἀσπρῶν.

1898. Α. ΜΑΡΤΙΝΟΣ

Ἐπειδὴ ἡ ἀσπὰς ἐστὶν ἡ ἀσπὰς ἡ ἀσπὰς
 ἡ ἀσπὰς ἡ ἀσπὰς ἡ ἀσπὰς ἡ ἀσπὰς

1898. Α. ΜΑΡΤΙΝΟΣ

Ὅταν γὰρ ἡ ἀσπὰς ἡ ἀσπὰς ἡ ἀσπὰς
 ἡ ἀσπὰς ἡ ἀσπὰς ἡ ἀσπὰς ἡ ἀσπὰς

1898. Α. ΜΑΡΤΙΝΟΣ

Ἐπειδὴ ἡ ἀσπὰς ἐστὶν ἡ ἀσπὰς ἡ ἀσπὰς
 ἡ ἀσπὰς ἡ ἀσπὰς ἡ ἀσπὰς ἡ ἀσπὰς

1898. Α. ΜΑΡΤΙΝΟΣ

ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΕΛΕΤ' ΕΝΔΟΣΟΝ ΤΗΝ ΘΑΛΑΣΣΑΝ ΟΡΑΙΣΤΕ ΑΠΟ ΤΟΡΟΙΜΑΙ Κ' ΕΝΔΟΣΟΝ ΘΡΙΑΜΒΟΝ Θ' ΑΠΟΚΤΗΤΕ

Εκδόσεις Α. ΜΑΡΤΙΝΟΣ

πάθος και στηριγμένος στην έγγυση της 'Ελισάβετ, ξανοίγεται για τό μεγάλο κέρδος. Τά όμολογα μέ την υπογραφή της 'Ελισάβετ πολλαπλασιάζονται και ή χρεωκοπία τινάζει στον άέρα την περιουσία της. 'Η 'Ελισάβετ χάνει τά ύλικά και ταυτόχρονα τά ήθικά στηρίγματά της. Δέν της μένει παρά ή φυγή.

'Από την Κωνσταντινούπολη, όπου πηγαίνει, δέ σταματά ν' αγωνίζεται για νά ξανακερδίσει τά χαμένα. Κινητοποιεί τίς γνωριμίες και τίς φιλίες των παλιών καλών ήμερών. Μέ τη μεσολάβηση των ξένων προξένων στά Χανιά προσπαθεί νά ξαναπάρει στά χέρια τά κτήματα του 'Αλκιανού. 'Αλλά μάταια. Κανείς δέν μπορεί πιά νά τή βοηθήσει⁶⁰.

'Η 'Ελισάβετ άργοσθηνει στην Πόλη, ή ύγεία της κλονίζεται. 'Η φυματίωση μαραίνει τίς τελευταίες μέρες της άλλοτε έξαίσιας καλλονής.

'Εκεί στις άκτές του Βοσπόρου, κάποια μελαγχολική μέρα του 18..., ή γυναίκα που τόσο έπηρέασε τή μοίρα του τόπου της, τελειώνει για πάντα τή ζωή της. Μακριά άπ' την πατρίδα της, ξεχασμένη, φτωχή και άρρωστη, μισητή, μέ τό στίγμα της προδοσίας άνεξίτηλο στη μνήμη της.

«...άπέθανεν εκεί έν μαγειρείω τινί!»⁶¹

'Η ζωή της σάν άστραπή χάραξε τόν ούρανό κι' ύστερα πάλι τό σκοτάδι της νύχτας σκέπασε τό φώς της. 'Η 'Ελισάβετ πέρασε άπό την πληγωμένη ζήση στο βασίλειο της γαλήνης και της λησμονιάς.

ΕΥΣΤΡ. ΠΑΠΑΜΑΝΟΥΣΑΚΗΣ
Δικηγόρος - Χανιά

60. Στά άρχεία του 'Υποθηκοφυλακίου 'Αλκιανού βρήκαμε καταχωρημένο (τόμ. 3, άρ. 235) πρόγραμμα πλειστηριασμού των άκινήτων του άδελφού της, μέ ήμερομηνία 6/4/1883. 'Αφορά δυό σπείτια και δυό περβόλια μέ 300 δένδρα στον 'Αλκιανό, που είχαν κατασχεθεί άπό κάποιον Π. Μπουρνέλο, ύστερα άπό την 311/1882 άπόφαση του Πρωτοδικείου Χανίων, επικυρωμένη άπό την 286/1882 άπόφαση του 'Εφετείου Κρήτης. Τά άκίνητα αυτά κατακυρώθηκαν στον πλειστηριασμό στον Μ. 'Ησυχάκη. Δυστυχώς άπό τά δικαστικά άρχεία των Χανίων της έποχής, άλλα χαμένα κι άλλα άπρόσιτα, δέ βρήκαμε κανένα άλλο σχετικό στοιχείο.

61. Ψιλλάκης, τόμ. Γ', σελ. 820.

ΑΛΚΥΑΔΕΥΣ

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΛΑΚΚΙΩΤΩΝ ΣΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΑΓΩΝΑ 1903-1908

«Αξίζει νά στεφανωθῇ ὁ Ἐθνικός ἐκεῖνος ἀγών ὁ ὁποῖος ἐσθυσε τὴν ντροπὴν τοῦ 1897, διότι μὲ τὸ παράδειγμα τῶν ἡρώϊκων πολεμιστῶν ἐξύπνησεν καὶ ἐνεθαρρύνθη ὁλόκληρον τὸ ἀποθαρρημένον ἔθνος».

Ἐλευθέριος Βενιζέλος

Παρόλο πού ἔχουν περάσει ἐβδομήντα ἐξὶ χρόνια ἀπὸ τὴν ἑναρξὴ τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα 1903-1908, ἡ ἱστορία του καὶ οἱ πρωταγωνιστές του κινδυνεύουν ὄχι μόνο νά καλυφθοῦν ἀπὸ τὸ πέπλο τῆς λήθης, ἀλλὰ ἐπιχειρεῖται μεθοδικά νά ὑπερτιμηθεῖ ἡ δράση μερικῶν ἡρώων καὶ νά ὑποτιμηθεῖ ἡ δράση ἄλλων. Οἱ Κρήτες πού εἶδαν τὴν ὑπόθεση τῆς Μακεδονίας σάν δική τους ὑπόθεση, μὲ τοὺς ἴδιους πόθους καὶ τίς ἴδιες πληγές, ἐγκαταλείψανε τὰ σπιτία τους καὶ τὴ σιγουριά τους καὶ ξεκινοῦν γιὰ τὴ Μακεδονία, γιὰ νά γράψουν πάνω κεῖ στὰ θουνά καὶ στίς χαράδρες τῆς καὶ κάτω ἀπὸ τὸ βλέμμα τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἐνδοξα ἀλλὰ καὶ πιὸ ἰδιότυπα ἔπη τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸ Μακεδονικὸ Ἔπος. Δέ ζητοῦν ἐξηγήσεις, δὲ θέλουν τίποτα, δὲν ἀποθλέπουν σὲ τίποτα. Θέλουν μόνο νά πολεμήσουν στὴ Μακεδονία γιὰ τὴ σωτηρία τῶν Μακεδόνων ἀδελφῶν τους. Τοῦτο εἶναι πάνω ἀπὸ κάθε ἡρωϊσμό, πάνω ἀπὸ κάθε γενναιότητα.

Τρεῖς χιλιάδες ἦταν οἱ Κρήτες πού ἔπιασαν τὰ μακεδονικὰ θουνά καὶ ἑφτακόσιοι οἱ νεκροὶ τῆς: Ἀπ' αὐτοὺς ἐβδομήντα πέντε οἱ Λακκιῶτες πού ἔλαβαν μέρος στὸ Μακεδονικὸ Ἀγῶνα καὶ δέκα ἐξὶ αὐτοὶ πού ἔπεσαν στὰ πεδία τῶν μαχῶν, καὶ ἀπὸ τοὺς τριάντα ὀχτῶ Κρήτες Καπετάνιους πού ἔλαβαν μέρος στὸν Ἀγῶνα 1903-1908, οἱ παρακάτω ὀχτῶ ἦταν Λακκιῶτες:

1)	Γεώργιος	Βολάνης	μέ	ἀριθμὸ	ἀνδρῶν	175
2)	Ἐμμανουήλ	Νικολοῦδης	μέ	ἀριθμὸ	ἀνδρῶν	120
3)	Θεόδωρος	Κουκουλάκης	μέ	ἀριθμὸ	ἀνδρῶν	108
4)	Νικόλαος	Ἀνδριανάκης	μέ	ἀριθμὸ	ἀνδρῶν	82
5)	Εὐάγγελος	Νικολοῦδης	μέ	ἀριθμὸ	ἀνδρῶν	45
6)	Στρατῆς	Βολάνης	μέ	ἀριθμὸ	ἀνδρῶν	20
7)	Ἰωάννης	Μαυρογένης	μέ	ἀριθμὸ	ἀνδρῶν	18
8)	Ἰωάννης	Καλογεράκης	μέ	ἀριθμὸ	ἀνδρῶν	14

*Μακεδονικὸ Σῶμα Λακκιωτῶν ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸ Γεώργιο Βολάνη
Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ ἀρχηγοῦ οἱ ὀπλαρχεῖς Ἰωάννης Βολάνης καὶ Ἰωάννης Μαυρογένης*

Ο Λακκιώτης καπετάνιος του Μακεδονικού Αγώνα Γ. Βολάνης
 με το σύντροφό του Γιάννη Καραβίτη

Άλλά ας δούμε πώς δημιουργήθηκε ο Μακεδονικός Αγώνας.

Η Ρωσία από την εποχή του Μεγάλου Πέτρου προσπαθούσε να υποκαταστήσει την Τουρκία στα ευρωπαϊκά εδάφη και να εξασφαλίσει διέξοδο προς τη Μεσόγειο και γιαυτό έπρεπε να κατέχει τα ενδιάμεσα εδάφη προς τη Μακεδονία. Με το Ρωσοτουρκικό Πόλεμο του 1828 ανακάλυψε ότι οι Βούλγαροι ήταν εκείνοι που θα μπορούσαν να εξυπηρετήσουν την πολιτική της. Τό 1845 ιδρύεται στη Μόσχα κομιτάτο που ανέλαβε τη διεύθυνση της Μακεδονικής Προπαγάνδας στη Μακεδονία διαθέτοντας τεράστια ποσά και άλλα μέσα.

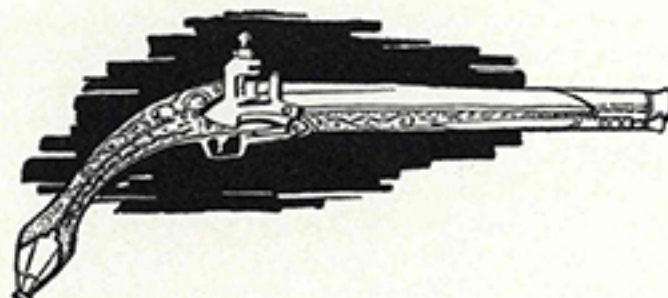
Προπαγανδιστές Ρώσοι, μεταμφιεσμένοι σε καλόγερους, εμπόρους, τεχνίτες, γύριζαν την Ανατολική Ρωμυλία και τη Μακεδονία και οργάνωναν δίκτυα πληροφοριών. Τό 1867 η Ρωσία συγκαλεί στη Μόσχα τό Πανσλαβικό Συνέδριο που τελείωσε με την ανάκρουση «Εθνικού Ασματος» που προφήτευε την επικράτηση του Σλαβισμού. Από κει και πέρα άρχισε ανοιχτή βοήθεια των Ρώσων προς τούς Βουλγάρους με χρήματα και άλλα μέσα. Ίδρύθηκαν βουλγαρικά σχολεία όπου φοιτούσαν δωρεάν οι Έλληνες που με τρομοκρατικά μέσα αναγκάζονταν να στέλνουν σ' αυτά τά παιδιά τους με συνέπεια τόν εκβουλγαρισμό των. Η άριστοτεχνική προπαγάνδα των Βουλγάρων είχε απλώσει παντού τά δίχτυα της. Εν όνόματι της θρησκείας τέθηκαν σ' ενέργεια ή συκοφαντία και ή διαφθορά συνειδήσεων. Με απειλές και τρομοκρατία προσπαθούσαν οι πράκτορες να πείσουν τούς πάντας να άσπασθούν τη Βουλγαρική Έξαρχία. Σ' αυτή την προσπάθεια τό Οικουμενικό Πατριαρχείο αντιδρά δυναμικά. Ο Αγώνας παίρνει τώρα μορφή θρησκευτικού πολέμου.

Τό 1890 ή Βουλγαρία ιδρύει επισκοπές στην 'Αχρίδα, στά Σκόπια, στά Βελεσά, στή Δίβρη καί στό Νευροκόπι. Οί Βουλγαρικές αυτές επισκοπές έγιναν άντρα καί καταφύγια του κάθε τρομοκράτη. Σ' αυτές έθρισκαν περίθαλψη καί τροφοδοσία οί Βούλγαροι άντάρτες καί έπαιρναν πληροφορίες γιά τίς κινήσεις των Έλλήνων καί γιά τά πρόσωπα πού αντιδρούσαν στή βουλγαρική προπαγάνδα καί έπρεπε γιαυτό νά έξοντωθούν. Έτσι οί κομιτατζήδες άρχισαν νά άφανίζουσιν τό ελληνικό στοιχείο. Σ' αυτή τήν κρίσιμη κατάσταση καί ιδιαίτερα στην κρίσιμη περίοδο πρό του 1903, οί Έλληνες τής Μακεδονίας δέν έμειναν άδιάφοροι. Ο Βαγγέλης Στρεμπενιώτης, ό Νταλίπης, ό Κώττας καί άλλοι διακριθήκανε γιά τό άπαράμιλλο θάρρος καί τήν άνδρεία των. Καί έν τώ μεταξύ ή σλαβική προπαγάνδα έπαιρνε παγκόσμιο χαρακτήρα. Άρχισε νά διακηρύσσεται ότι ή Μακεδονία άνήκει στους Μακεδόνες. Η έλκυστική αυτή διακήρυξη έπεισε ακόμη καί Έλληνες πατριώτες νά έρθουν πρόσ στιγμή σέ συνεργασία μέ τους Βουλγάρους, πού δέν κράτησε όμως πολύ γιατί γρήγορα διαπίστωσαν τά σκοτεινά σχέδιά των. Η προσπάθεια γιά τήν έξαφάνιση του Έλληνισμού τής Μακεδονίας ήταν σύντομη καί μεθοδική. Η δράση των κομιτατζήδων έναντίον των Έλλήνων τής Μακεδονίας ήταν θάρβαρη, άπάνθρωπη καί χωρίς δισταγμό προκειμένου νά επιβάλουν τά σχέδιά των. Οί θηριωδίες καί ή τρομοκρατική δράση δημιούργησαν τό Μακεδονικό Άγώνα του 1903-1908. Ο Άγώνας αυτός στάθηκε όρόσημο γιά τή σωτηρία καί τήν επιβίωση του Έλληνισμού τής Μακεδονίας. Η ίδρυση του Μακεδονικού Κομιτάτου άπό τους Καλαποθάκη, Κολοκοτρώνη, Παπούλα, Μελά, Κοντούλη καί Ζυμβρακάκη έδωσε νέο περιεχόμενο καί νόημα στή Μακεδονική υπόθεση καί έβαλε τίς βάσεις του οργανωμένου άγώνα κατά των κομιτατζήδων. Σκοπός του κομιτάτου ήταν νά οργανώσει έθελοντικά σώματα πού θά σταλούν στή Μακεδονία γιά νά αντιμετωπίσουν τους κομιτατζήδες καί νά σώσουν τόν Έλληνισμό.

Στήν πρόσκληση του κομιτάτου έτρεξαν άπ' όλη τήν Ελλάδα άντρες άποφασισμένοι νά αντιμετωπίσουν τους κομιτατζήδες. Στό κάλεσμα αυτό όπως πάντα οί Κρήτες, καί μεταξύ αυτών καί Λακκιώτες, άπάντησαν άπό τους πρώτους άν καί ή Κρήτη ήταν κάτω άπό τουρκική κυριαρχία. Οί σταυραετοί αυτοί Μακεδονομάχοι έκαναν άγώνα σκληρό καί δύσκολο μέσα στην τουρκική αυτοκρατορία σέ μέρη άγνωστα καί δύσβατα καί τά άγρια στοιχεία τής φύσεως αποτελούσαν έναν πρόσθετο αντίπαλο.

Άξίζει γιαυτό κάθε τιμή καί σεβασμός στους θρυλικούς εκείνους ήρωες πού κράτησαν τίς ελληνικές ψυχές όρθές καί τό ελληνικό φρόνημα άκμαίο, προετοιμάζοντας τό θαύμα τής δημιουργίας τής Μεγάλης Ελλάδος.

B.I.B.

Ἡ λαϊκὴ μούσα καὶ ὁ Μακεδονικὸς Ἀγῶνας

Τό πόσο ἀξιόλογη στάθηκε ἡ συμβολὴ τῶν Κρητικῶν στό Μακεδονικὸ Ἀγῶνα φαίνεται καί ἀπὸ τό παρακάτω δημοτικὸ τραγούδι, ποὺ οἱ σλαβόφωνοι Μακεδόνες ἐφτιαξαν. Τό τραγούδι αὐτό, ποὺ ἀναφέρεται σ' ἓνα περιστατικὸ τῆς σημαντικῆς δράσης τοῦ Λακκιώτη ὀπλαρχηγοῦ Γεωργίου Βολάνη, κατὰγραψε στὴ Φλώρινα καὶ δημοσίεψε στό περιοδικό «Μακεδονικά» (τόμος 5/1961-63 σ. 464) ὁ Γ. Πάλλας, ἀπ' ὅπου καὶ τό ἀναδημοσιεύουμε μαζί μέ τὴν κατατοπιστικὴ σημείωση.

ᾠσμα τῆς περιοχῆς Φλωρίνης. Ἀπὸ τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα

Μπάμπο ἰ Ἀγά

Ζάισσο κέ τέ πύταμ μπάμπο
πράδο κέ μοί κάζει
νέ κέ μέ ἰζλάζης.

2

Πράδο κέ τή κάζα ἄγα
νέ κέ τέ ἰζλάζα.

3

Κόη δοηδόντη μπέα
ονόστη νά θετσέρα
ἄλη ντέντο Κόλο μπέσιε
ἄλη ντέντο Κῶτσο.

4

Νήτου ντέντο Κόλο μπέσιε
νήτου ντέντο Κῶτσο
Τούκον ονόστη μπέα ἄγα
γκροκίτε ἀντάροι.

5

γκροκίτε ἀντάροι ἄγα
μάτσονι ζαιθορνίτσι.

6

Γλάδαταρ μον μπέσιε ἄγα
Γκέωργκ Βολάνη.

7

Κνήγα ναπισάγια ἄγα
νά Παῦλο καριντάν
Πούσκοι ντά μου πούτσι
γκάροσκοι μαλινχέροι.

Γραῖα καὶ Ἀγάς

Γιά ὅ,τι σέ ρωτήσω, γιαγιά,
ἀλήθεια θά μου πῆς,
νά μή μέ ἐξαπατήσης.

Τὴν ἀλήθεια θά σοῦ πῶ, ἀγᾶ μου,
δέν θά σέ γελάσω.

Ποιοὶ βοεβόδαι ἦσαν (στό σπίτι της)
ἀπόψε εἰς δεῖπνον
μήπως ὁ γέρο-Νικόλας ἦτο,
μήπως ὁ γέρο-Κῶτσος; (ἀμφότεροι κομιτατζήδες)

Οὔτε ὁ γέρο-Νικόλας ἦτο
οὔτε ὁ γέρο-Κῶτσος,
ἀλλὰ ἀπόψε ἦσαν ἀγᾶ μου
οἱ Ἑλλήνες ἀντάρται.

Οἱ Ἑλλήνες ἀντάρται, ἀγᾶ μου, οἱ βασανισμένοι
εἰς τὴν φυλακὴν.

Ἀρχηγὸς τῶν ἦτο, ἀγᾶ μου,
ὁ Γιώργος Βολάνης.

Γράμμα ἔγραψαν, ἀγᾶ μου,
στόν Παῦλο Καπετάνιο (Παῦλο Ρακοβίτη),
ὅπλα νά τοὺς στείλῃ,
ἐλληνικά μαλινχέρια.

Ὁ ὀπλαρχηγὸς Γεώργιος Βολάνης μὲ 30 ἀντάρτας κατῴρθωσε νὰ δραπετεύσῃ ἀπὸ τὰς φυλακὰς Μοναστηρίου, ὅπου ἐκρατεῖτο, μέσῳ ὑπονόμων (ὡς ὁ Γιάννης Ἀγιάννης τοῦ Οὐγκῶ), ἀφοῦ ἡ Ἑλληνικὴ Ὀργάνωσις ἐξηγόρασε τοὺς Τούρκους φρουροὺς. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἀνευ στολῆς καὶ ὁπλοῦ κατέφυγαν εἰς γειτονικὸν χωρίον τοῦ Μοναστηρίου, ὅπου διενυκτέρευσαν, ἐλούσθησαν, ἐξωπλίσθησαν καὶ ἀνῆλθον πάλιν εἰς τὰ ὄρη.

Τὸ ὄσμα ἀκριβῶς ἀναφέρεται εἰς τὸ ὡς ἄνω περιστατικόν, ὅπου ὁ ἐπικεφαλῆς τῶν τουρκικῶν περιπόλων ἐρευνῶν ἐπληροφόρηθη τὴν οἰκίαν, εἰς τὴν ὁποίαν διενυκτέρευσαν καὶ ἠρώτησε παραπειστικῶς τὴν γραιῖαν ποῖοι βοεβόδαι ἐδείκνησαν παρ' αὐτῇ, ἀναφέρων γνωστὰ ἐν τῇ περιφερείᾳ ὀνόματα Βουλγάρων κομιτατζήδων.

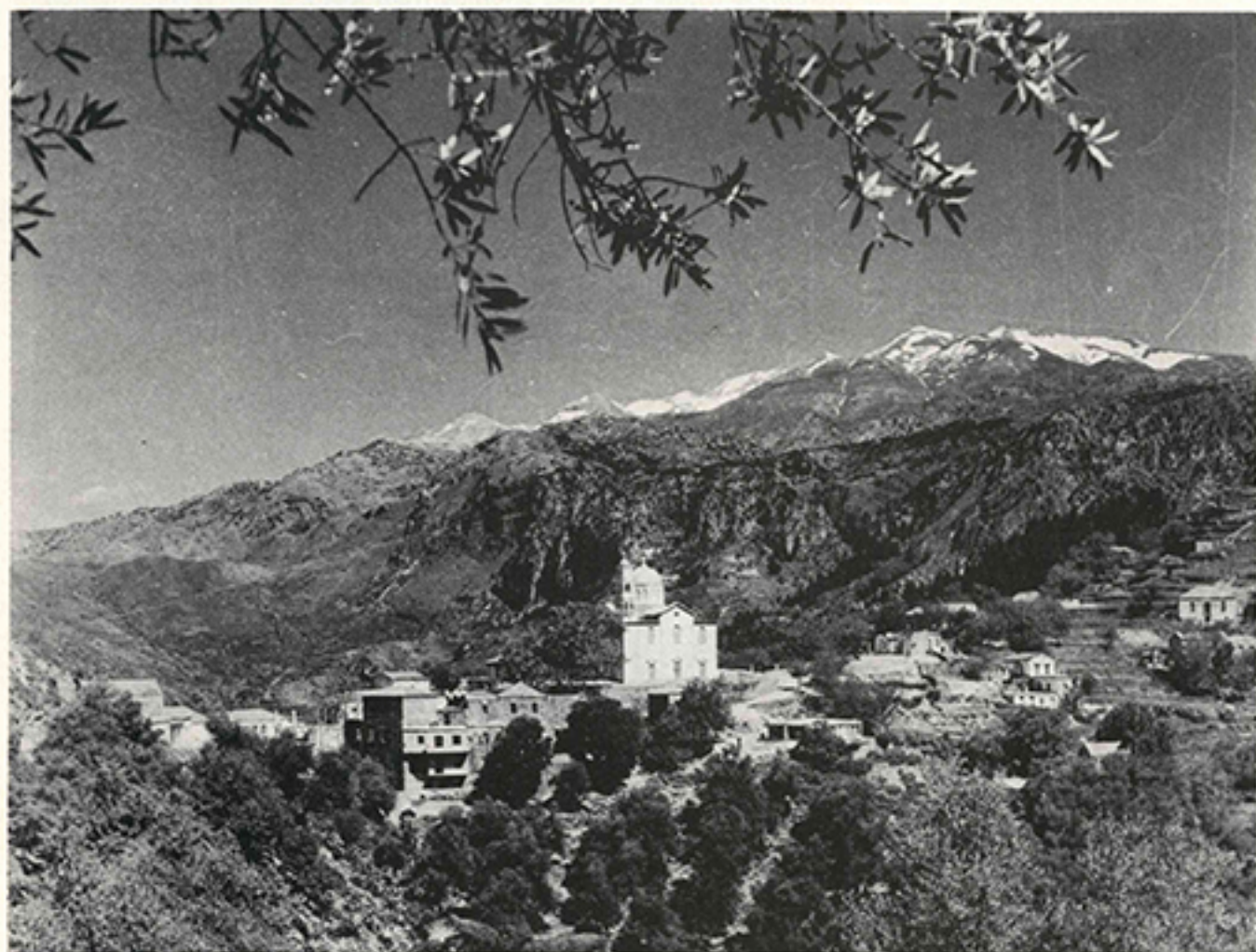
Ἡ «θάβω», θιγείσα ἐκ τοῦ ὑπαινιγμοῦ τοῦ ἀγᾶ, ἀποκαλύπτει μὲ ἐπαρεὶν τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ἐφίλοξένησεν Ἕλληνας ἀντάρτας.

Τὸ γεγονός, ὅτι φυγάδες καὶ καταζητούμενοι, ὁ Βολάνης καὶ οἱ συμπολεμισταὶ του, ἐφίλοξενήθησαν ἐπὶ ἡμέρας ἐν ἀσφαλείᾳ εἰς τὴν χωρικὴν οἰκίαν, ἐτυχον περιποιήσεων δαψιλῶν καὶ ἀποκαλοῦνται ὑπὸ τῆς «θάβω» «θασανισμένοι τῆς φυλακῆς» καὶ οὐχὶ ἄλλως πως, χαρακτηρίζει τὰ ἑλληνικὰ αἰσθήματά της.

Τὰ «Μακεδονικά» προλογίζουν ὡς ἐξῆς τῇ δημοσίευσιν:

[Ὁ ἐπιθεωρητὴς τῶν δημοτικῶν σχολείων Ἐδέσσης Γεώργιος Πάλλας εἶχε τὴν ἐμπνευσιν νὰ περισυλλέξῃ ὄσματα, ᾄδόμενα μέχρι σήμερον εἰς τὴν περιοχὴν Ἐδέσσης καὶ Φλωρίνης, ἀναφερόμενα δὲ εἰς τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα. Τὰ ὄσματα ταῦτα εὐχαρίστως δημοσιεύομεν, διότι εἶναι ἐνδεικτικὰ τῶν ἑλληνικωτάτων αἰσθημάτων τῶν οὐλοφῶνων κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην περίοδον, ὅποτε πολλοὺς κινδύνους διέτρεχον ἐκ μέρους τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων. Τὰ ὄσματα δημοσιεύομεν ὡς κατεγράφησαν μὲ ἑλληνικὰ γράμματα. Ἡ μετάφρασις ὀφείλεται εἰς τὸν συλλογέα.]

Στ. Π. Κ.

Τὸ χωριὸ Λάκκοι Κυθωνίας

«ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΥΝΗΓΙΟΥ»

ΣΤΑΜ. Α. ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗ
Διδασκάλου

Τό κυνήγι γενικά: Μιά ωραία άπασχόληση, καί στόν τόπο μας, είναι τό κυνήγι. Από τό καλοκαίρι ό κυνηγός έτοιμάζει τό όπλο καί τήν πλούσια συλλογή φυσιγγίων του, μέ διαφορετικά είδη μπαρουτιού (άκαπνο, νόμπελ, μπεκάτσας, κ.ά.) καί μέ διάφορα νούμερα σκαγιών καί γομώσεων.

Μέ χάρη έτοιμάζει καί ή νοικοκυρά του τό σακούλι μέ τά χρωματιστά ράσινα βαστάγια καί ξόμπλια καθώς καί τό πολύχρωμο εξάκλωνο γαϊτάνι στίς δυό ραφές του.

Του 'Αγίου Εύτυχίου (24 Αύγουστου) όλα είναι έτοιμα γιατί τήν επόμενη μέρα «σπά ή άδεια» καί τό πανηγύρι στά πλάγια καί τίς ρεματιές τής περιοχής, θά 'ναι τρικούβεργο.

Στόν τόπο μας τό πιό συνηθισμένο κυνήγι είναι ό λαγός καί ή πέρδικα, όχι πλούσια μάλιστα. Επίσης τά διαβατάρικα στούς καιρούς των, τά τρυγόνια, οί τσίχλες, κ.λπ. Στά ρυάκια καί στά σύρρυακα πάντα ό πονηρός κοτσυφός σφυρίζει. Άλλο κυνήγι έδώ δέν υπάρχει. Πολλές φορές – κατά λάθος – σκοτώνουν καί κανένα περιστέρι καί γίνονται φασαρίες στά χωριά. Δράστες θέβαια οί πρωτόπειροι νέοι άτzaamήδες κυνηγοί. Ή τό πιό σπάνιο, γιά νά ξεσπάσει κυνηγός πού όλη μέρα είχε μεγάλη «άτσιποδιά», δηλαδή δέν έχτύπησε τίποτε.

Μεγάλη είναι ή καζούρα τών κυνηγών πού δέν έχουν τίποτε στό σακούλι τό γυρισμό καί περνούν από τά καφενεία. Έτσι πολλές φορές λοξοδρομούν καί φροντίζουν νά μή συναντήσουν χωριανούς των γιατί διάλογο, σάν αυτό, δέν τόν άποφεύγουν:

- Έ! πώς έπήγε τό κυνήγι σύντεκνε;
- Διάλε τό δώρος πού μ' άπάντηξε!
- Έ, μά άπού άτzaamή κυνηγό, ίντα περιμένεις κι όλας σύντεκνε.

Καί ό διάλογος συνεχίζεται μέχρι νά φύγει ό κυνηγός.

Όταν όμως πετύχει τίποτε, έ, τότε καμαρωτός περνάει από τόν κεντρικό δρόμο του χωριού, κοντοστένεται όπως συζητά μέ κάποιο περαστικό καί δίνει έτσι χρόνο νά δουν, στό προσεχτικά τακτοποιημένο γιά νά φαίνεται σακούλι του, τά πόδια ή τό κεφάλι του λαγού, τήν πέρδικα ή ό,τι άλλο έπιασε. Τό «ψιλό» κυνήγι είναι κρεμασμένο σέ ειδικά τοποθετημένες θηλιές, γύρω στή ζώνη του κυνηγού.

Οί διηγήσεις του μέ τή ζωντάνια καί παραστατικότητα πού τίς διακρίνει, συναρπάζουν όλους πού άκούν καί θυμούνται κι αυτοί κυνηγετικές δικές των επιτυχίες ή ψέματα, όπως λένε γι' αυτούς οί κακές γλώσσες. Γιατί καί πάλι κάποιος άποφασίζει νά «μειώσει» τήν ιστορία πού μόλις τέλειωσε ό χαρούμενος κυνηγός, μέ τήν κουθέντα:

- Έ, ό Θεός κατέει πόσες έπαιξεις ώστε νά τότε ρίξεις καί τουτονά.
- Έπήγαινες δυό μήνες (λέει άλλος) ώστε νά τότε θρείς νά τόν αγοράσεις. Άλήθεια άπού ποιό τόν έπήρες;

Κι άλλος τό λέει τραγουδιστά:

«Α, θές νά φέρνεις πέρδικα, νά σέ παινούνε όλοι,
όντεν τόν παίρνεις τόν τσιφτέ, παίρνε καί πορτοφόλι.»

ή μέ βαρύτερα ύπονοούμενα:

«Οί πέρδικες είναι πολλές, μά πούναι τό ντουφέκι,
ή κάνη του έσκούργιανε, κι ό πετεινός δέ στέκει.»

Μέσα κυνηγιού: Γιά τό κυνήγι στόν τόπο μας, χρησιμοποιούμε σήμερα τά δίκανα καί τά μονόκανα «πισωγεμή» όπλα. Σπάνια συναντά κανείς παλιά «μπροσγεμή» τουφέκια, λαζαρίνες, κ.λπ. Συνηθισμένα πολύ είναι τά μεταποιημένα πολεμικά όπλα, ιγγλέζικα, γερμανικά ή ιταλικά, πού έμειναν από τόν πόλεμο του '40 καί τή γερμανική κατοχή. Ό λαός θέλει νά βλέπει, νά καμαρώνει, νά θυμάται τόν παλιό του σύντροφο καί τό μεταποίησε σέ πρόχειρο «ψιλό» κυνηγετικό όπλο, γιά τό ψιλό κυνήγι, όπως χαρακτηριστικά λένε οί κυνηγοί.

Ύστερα ο σκύλος: Έξυπνος, ακριβός, στολίδι και συνεργάτης του κυνηγού, πρώτος τρώει από το φαγητό του σπιτιού. Το όνομά του, ολόκληρη ιστορία: Καψάλης, Χίτλερ, Σπίθα, Καρτσώνης, Μούργος, Λουλού, Ασιλάνης, Λεβέντης, Λίζα, Ίρμα, Άράρης, κ.ά. Για καιρό ο κυνηγός θυμάται το παλιό σκυλί του, λέει τα χαρίσματά του, διηγείται τα κατορθώματα και τις επιδεξιότητες που είχε στο κυνήγι, μ' ένα λόγο, δέν το ξεχνά.

Τό διαλέγει συνήθως στο καφέ χρώμα, τό μαύρο ή τό μπαλωμένο, μέ ούρά κοντή, μέ μύτη μακριά:

«Μακρομύτη τονέ θέλω

άπού νά λαγωνεύει, σύντεκνε»

παραγγέλνει του συντέκνου του όταν του βρεί κανένα κουταβάκι από κυνηγάρισσα σκύλα κανενός φίλου.

Ή τέχνη του κυνηγιού: Καί τό κυνήγι άρχίζει. Οί ντουφεκιές δίνουν και παίρνουν. Ό σκύλος θά θγάλει λαγούς και πέρδικες που έχει ή περιοχή. Ό κυνηγός θά σημαδέψει και... ύστερα θά κυνηγήσει και μ' άλλους τρόπους:

α) **Στήν καθιά:** Πολλοί κυνηγοί γνωρίζουν τις θέσεις που κάθονται οί λαγοί και πότε. Πηγαίνουν και τούς ρίχνουν μέ όπλο ή τούς «καπακώνουν» στή στιγμή.

β) **Στή μπροσκάδα:** Παραφυλάει ο κυνηγός σέ θέσεις που περνά ο λαγός, από κάποιο σχετικά ύψος, δένδρο, θάλασο, κ.λπ. και μέ τό ήλιοθασίλεμα βλέπει τό λαγό νά κατεβαίνει στον κάμπο γιά τροφή και του ρίχνει. Ή τό πρωί σ' άνάσερμα που γυρίζει ο λαγός πίσω στο βουνό.

γ) **Στό χιόνι:** Δέ χρειάζονται περιγραφή έδώ τά ίχνη του λαγού στο χιόνι, κι άς προσπαθεί ο καημένος νά μάς μπερδέψει μέ τά τελευταία θήματα και πηδήματά του.

δ) **Μέ τό αυτοκίνητο:** Δέν είναι κυνηγοί αυτοί που θαμπώνουν μέ τό έκτυφλωτικό φώς των φανών του αυτοκινήτου τους τό λαγό, και του ρίχνουν ή τον πιάνουν. Ό κυνηγός είναι λεβέντης, μ' όλη τή σημασία της λέξεως, και δέν καταδέχεται τέτοιους τρόπους.

ε) **Μέ τις βροχάδες:** Είναι θηλιές μέ σύρμα που προσδένουν σέ θάμνο κάποιου «πωριού» και σέ άνάλογο ύψος, τό σούρουπο. Τό πρωί μαζεύουν τό... κυνήγι τους, οί γνωστοί σέ κάθε χωριό «συρματολόοι».

Ή πλάκα περιμένει...

Μά όλοι οί παραπάνω τρόποι διώκονται και εύχης έργο θά ήταν μιά εύρύτερη διαφώτιση και μιά πιό σωστή καλλιέργεια συνείδησης κυνηγού, νά μπορεί νά νιώθει εύχαρίστηση μέ τόν όρθόδοξο τρόπο κυνηγιού και τύψη γιά τή συμμετοχή του στήν καταστροφή των θηραμάτων μέ τούς άλλους τρόπους. Δασαρχεία, θηροφύλακες, κυνηγετικοί σύλλογοι και λοιπές άρχές, έξάλλου, τιμωρούν πάντα τούς... άσυμμόρφωτους!

Αυτά γιά τό κυνήγι του λαγού!

Ἡ πέρδικα τώρα: Ἐκτός ἀπό τό ὄπλο «στό φτερό», κυνηγιέται στίς πηγές, στά νερά, μέ πρόχειρες καλύβες σέ ἀπόσταση 10-15 μ. ἀπ' ὅπου ἀθέατοι – οἱ κυνηγοί – τοὺς ρίχνουν ὅταν ἔρχονται νά πιοῦν. Ἄλλοι, πάλι, κυνηγοῦν τίς πέρδικες μέ ἀγκίστρια.

Γιά τὰ μικρότερα πουλιά: Χρησιμοποιοῦν κλεφτοφάναρα (φακούς) γιά τὰ θράδια καί πλάκες τῆ μέρα. Γιά νά στηθοῦν οἱ πλάκες χρειάζονται κάτι ξυλαράκια, μιά πλάκα, ἓνα χοντρολίθαρo γιά «κούτελο» καί στή μέση τό δόλωμα ἀπό σπόρους ἢ ἐλιές.

Ἀπέναντι ἀπό τό χοντρολίθαρo (κούτελο) βάζουν τήν πλάκα, πού ἔχει διαστάσεις 0,15X0,20 μ. περίπου, πού στέκεται ὀρθία μέ τή βοήθεια τεσσάρων ξυλαρακιῶν: τοῦ μπούτη, τοῦ καθαλάρη καί τῶν δυό κατσουνοκάβαλων. Ἡ παραμικρή ἐνόχλησή των ἀπό πουλί, χαλᾷ τήν ἰσορροπία των, πέφτει ἡ πλάκα καί πέφτοντας παγιδεύει μέσα τό πουλάκι.

Προλήψεις-δαισιδαμονίες: Πολλές εἶναι οἱ προλήψεις καί οἱ δαισιδαμονίες γιά τό κυνήγι. Ἀπό τίς πιό ἐντονες στήν περιοχή τοῦ Σελίνου σημειώνω τίς παρακάτω:

1) Ὃταν ξεκινήσει καί συναντήσῃ ὁρισμένο ἄτομο ὁ κυνηγός, γυρίζει πίσω, γιατί αὐτός ἢ αὐτή πού εἶδε, τοῦ φέρνει «γρoυσουζιά».

2) Ὃταν ρωτήσουν τόν κυνηγό «πού πάει;» γυρίζει ἀμέσως πίσω. Μερικοί, ὁμως, κυνηγοί, μοῦ εἶπαν πῶς ξυπνοῦνε τόν γουρλή (τυχερό) γείτονα των καί τοῦ λένε «πάω στό κυνήγι» γιά νά τοὺς πει «καλή ἐπιτυχία», εὐχή πού ἀπό τό πρόσωπο αὐτό πιστεύουν πῶς ἔχει μαγική δύναμη.

3) Ἀναμεταξύ των οἱ κυνηγοί πηγαίνουν παρέα μέ ὁποιοὺς «συμπιοῦν», δηλαδή εἶχαν ἐπιτυχίες σέ προηγούμενα κυνήγια, ἐνῶ δέν ξαναπηγαίνουν μέ ὁσους ἀποτύχανε σέ παλαιότερες ἐξορμήσεις των.

4) Μελετοῦν νά χαρίσουν τό κυνήγι σέ κάποιον καί πᾶνε δηλαδή γι' αὐτόν ἐκεῖνη τή φορά.

5) Ἄλλοι κυνηγοί, ὅταν ρίξουν στό θήραμα μιά σφαῖρα καί ἀποτύχουν, δέν τοῦ ρίχνουν δεύτερη, παρά ψιθυρίζουν:

«Μέρες εἶς, δέ σταί κόβω».

6) Ὃταν πάλι «ἀτσιποδευτεῖ» τό τουφέκι ἢ ὁ κυνηγός (καί τό βεβαιώνεται ἀπό περιπτώσεις πού ἔπρεπε νά εἶχε ἐπιτυχίες καί ὁμως ἀπότυχε), τότε ρίχνουν τό τουφέκι νά τό δρασκελίσει χοῖρος ἢ τό γητεύουν. Μιά τέτοια γητεία κατάγραψα τό 1965 στό χωριό Καμpanοῦ, ἀπό τό στόμα τῆς γριᾶς Δέσποινας Γρ. Ζερβουδάκη, καθώς γήτησε τό κυνηγετικό ὄπλο ἐνός γειτόνου της, πού ἦταν, καθώς μέ βεβαίωνε, ματιασμένο «τέσσερα δάχτυλα». Γήτησε λοιπόν ἔτσι:

«Εἰς τό ὄνομα τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν.

Ὡς ἀστραψ' ἡ Ἀνατολή καί θρόντηξε ἡ Δύση,

ἐπρόβαλ' ἡ κερά-Καλή, τσάρτσαλο ντυμένη, τσάρτσαλο καλικωμένη.

Μ' ἀπαντήχῃ τῇ ἡ Παρθένα Παναγία.

– Πού πάεις κερά-Καλή;

– Πάω κουράδι νά ξελερώσω,

ξευγάρι νά ξεζευλώσω,

ἀντρόγυνο νά ξεχωρίσω,

μωρό παιδί στήν κούνια νά σερμολοῖσω.

– Μή μπᾶς, κερά-Καλή, ἐκειδᾷ,

μόνο ἄμε, ὅπου δέν κρᾶζει πετεινός

καί δέ φωνιάζει ἀγιάζι

καί μιά τσ' ἀλλῆς γειτόνισσας, σκουτελικό δέν πάει,

κι ἀπού τό δούλο τοῦ Θεοῦ

γί, τό ντουφέκι τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ, λείψε.

Δέξου γῆς τόν πόνο του καί δώστου τήν ὑγεία ν' του.»

Μετά ἐμέτρησε τό «ξεματιαστήρι», θρήκε πῶς «λίθγεται», ἔχει δηλαδή λιγοστεύει τό μήκος του, τέσσερα δάχτυλα, ἔλυσε τόν κόμπο πού εἶχε κάνει στήν ἄκρη του καί σταύρωσε τρεῖς φορές τό ματιασμένο ὄπλο, ἀγγίζοντας κάθε φορά χάμω τό χέρι της.

7) Τά πουλιά δέν τά μοιράζουν ποτέ.

8) Τό λαγό τόν μοιράζουν ἐξίσου, ἐκτός ἀπό τό κεφάλι πού τό παίρνει παραπάνω ὁποῖος τόν βάρεσε.

9) Τό κυνήγι, στό γυρισμό τῆς παρέας, δέν τό κουβαλᾷ ὁποῖος τό σκότωσε, ἀλλά κάποιος ἄλλος.

10) Ποτέ δέν τεμαχίζουν τό κυνήγι σέ ξύλο γιατί προσέχουν πῶς ἂν καρφωθεῖ κανένα κοκαλάκι (στό ξύλο) δέν ξαναπιάνουν κυνήγι. Γιαυτό τεμαχίζεται κρεμασμένο.

11) Ὃταν – τέλος – ὁ σκύλος «κλαίει» μεγάλος φόβος δημιουργεῖται στήν οἰκογένεια, γιατί πιστεύουν πῶς εἶναι οἰωνός, σημάδι, πού προλέγει θάνατο ἢ κάποιο μεγάλο κακό γιά τόν κυνηγό.

Ἐνδιαφέροντα εἶναι ἀκόμα ὅσα λένε γιά τό κυνήγι καί τὰ θηράματα, στήν περιοχή μας, ὅπως:

- 1) Ἄν ὁ λαγός φάει ἀγριοτριφύλλο, τό κρέας του μυρίζει ἄσχημα καί δέν τρώγεται.
- 2) Ἄν ὁ λαγός εἶναι «μαντακισμένος», δηλαδή τόν ἐνοχλεῖ ἓνα ζωύφιο, ὁ γνωστός μάντακας, δέν ἔχει δύναμη νά τρέξει, οὔτε νά τραθήξει τό σύρμα τῆς θηλιάς, καί πιάνεται εὐκολά.
- 3) Ὅταν δεῖ τίς «θερβελίθρες» τοῦ λαγοῦ, ὁ κυνηγός γνωρίζει τό γένος του. Στρογγυλές, εἶναι θηλυκός· μακρουλές, ἀρσενικός. Κι ἂν εἶναι μαζεμένες, ὁ λαγός εἶναι πολύ κοντά.
- 4) Γιά τήν πέρδικα λένε:
 «Πέρδικα κακαρίζει
 βαρύ καιρό ἀνεμίζει» (πρόβλεψη καιροῦ).
 «Ὅντε ν' ἔχει ἀσπάλαθρος ἀθό
 ἔχει κι ἡ πέρδικα τ' αὐγό»
 «Σά θγάνει ὁ σπάρτος τό λουβί
 ἔχει κι ἡ πέρδικα πουλί» (λαϊκή ζωολογία)
 «— Πέρδικα πού κακαρίζεις
 ἴντα τρώς καί κοκκινίζεις;
 — Τό χειμώνα τρώω λάδι
 καί τό καλοκαίρι στάρι» (λ. ζωολογία)
- 5) Γιά τό σκύλο, οἱ κυνηγοί συνιστοῦν:
 «Τάιζε τον λάδι,
 κι ἄς τονε κι ἄς ἀλαργάρε»
 (δηλαδή ὅταν ὁ σκύλος τρώει λάδι, ἔχει δύναμη νά προλάβει καί νά πιάσει τό λαγό κι ἄς ἔχει κάνει μεγάλη ἀπόσταση).

Βλέπομε πώς ἡ λαογραφία τοῦ τόπου μας ἔχει πλούσιο καί πολύτιμο ὕλικό μέ θέμα τό κυνήγι. Σ' ὅλα τά μνημεῖα τοῦ λόγου (ριζίτικα τραγούδια, μαντινάδες, γητιές, εὐχές, κατάρες, χαιρετισμούς, προπώσεις, παραδόσεις, μύθους, παραμύθια, παροιμίες, καί λοιπό γλωσσικό ὕλικό) μᾶς χαρίζει μιά προσφορά ἀνεκτίμητη. Μιά προσφορά καί μιά συνέχεια... Κι αὐτό τό ξεχωρίζουμε ἐμεῖς σάν πιό βασικό.

Τό ὅτι δηλαδή οἱ Ἕλληνες, πού στά ἀρχαῖα χρόνια θεοποιήσανε τό κυνήγι στό πρόσωπο τῆς Ἀρτέμιδας καί φτάσανε νά τῆς στήσουν στήν Ἐφεσο ἓνα ἀπό τά ἑφτά θαύματα τοῦ κόσμου γιά ναό τῆς καί νά τῆς ὀργανώσουν γιορτές καί πανηγύρια σάν τά Ἑλαφηβόλια, εἶναι οἱ ἴδιοι Ἕλληνες πού στά Βυζαντινά χρόνια θεωροῦσαν τό κυνήγι σάν μιά βασική των διασκέδαση καί στά Νεώτερα χρόνια τό προστάτευσαν μέ νόμους καί διατάγματα (πρόχειρα παραπέμπουμε τόν ἀναγνώστη στό Ν.Δ. τῆς 6.7.1923, στά ἄρθρα «περί θήρας» ἀρ. 251-267 τοῦ Δασικοῦ Κώδικα, Ν.Δ. 86/1969 καί Ν.Δ. 134/1973).

Τραγούδια ριζίτικα: Ζεῖ λοιπόν στίς καρδιές μας ἡ λεβέντικη αὐτή ἀσχολία-διασκέδαση. Τραγουδοῦμε στίς χαρές μας, τό:

«Γ' εἰς κυνηγός ἀνάτειλε ὄξω ἀπού το' ὄξω χώρες
 Χανιώτικές μου θιόλες,
 Ἐκατό δυό σκουδιά, ἔερνε, κι οὔλα μανιακωμένα
 τά ἐρημοκαημένα.
 Τά ἐκατό σαν κουρναλά καί τ' ἄλλα δυό σαν ἄσπρα
 γαρεφαλιά στή γάστρα...»

καί ἡ ἀναφορά μας στόν κυνηγό, μᾶς δίνει ἓνα ξέχωρο ἀέρα. Γινόμαστε πρῶτ' ἀπ' ὅλα φυσιολάτρες, χαίρομαστε τόν ὁμορφο τόπο μας καί ἀποτοξινωνόμαστε ἀπό τήν κλεισούρα μέσα στά πέτρινα καί ἄψυχα κουτιά, τά σημερινά «σύγχρονα» σπιτία μας. Ὅπως στό:

«Αὐγίτσα θέ νά σηκωθῶ πού τοῦ θουνοῦ τή ρίζα
 νά σύρω νά ξημερωθῶ θουνό μου στήν κορφή σου
 νά κάμω κύκλο στό θουνό, θόλιτα στή Μαδάρα,
 νά θρῶ μιά πέτρα ριζιμιά, νά διπλωθῶ νά κάτω.
 Ν' ἀκούσω γερακιοῦ φωνή καί φάλκο νά λαλήσει
 ν' ἀκούσω καί τήν πέρδικα τήν πεντοπλουμισμένη»

ἐκεῖ στόν καθαρό ἀέρα τοῦ θουνοῦ, τραγουδοῦμε ἀπό τά ξέφωτα καί τά τρίκορφα. Διαλεγόμαστε μέ τ' ἀγρίμια:

«— Ἀγρίμια κι ἀγριμάκια μου, λάφια μου μερωμένα,
 πέτε μου πού ν' οἱ τόποι σας καί πού ν' τά χειμαδιά σας;
 — Γρεμνά ν' ἐμᾶς οἱ τόποι μας, λέσκες τά χειμαδιά μας
 τά σπηλιαράκια τῶ γρεμνῶ εἶναι ἡ κατοικία μας...»

Καμαρώνουμε επίζηλα τή ζωή καί τίς χαρές τών θηραμάτων, ὅπως στό πασίγνωστο ριζίτικο:

«Αἰτός περδίκιν' ἔπιασε, κι ὕστερα τ' ἀναρώτα

— Πέ μου νά ζήσεις πέρδικα, πετροπέρδικα

πού χτίζεις τή φωλιά σου,

καί κάνεις καί τ' αὐγά σου,

καί θγάνεις τά πουλιά σου;...»

καί ποθοῦμε νά ζοῦμε πάντα, γιά νά κυνηγοῦμε, ὅπως λέει τό σχετικό ριζίτικο:

«Σά δροσινιάσουν τά λαγκά καί βασιλέψ' ὁ ἥλιος

θόσκεισ' ἀγρίμια, θόσκετε, λαγοί δροσολογάτε

μ' ἀπόθανεν ὁ κυνηγός ἀπού σᾶς ἐκυνήγα

κι ἀφηκε καί παραγγελιά τών ἄλλω κυνηγάρω:

— Μωρέ κι ἂν πάτε 'ς τοί λαγούς κι ἂν πάτε εἰς τ' ἀγρίμια

περάστ' ἀπού τό μνῆμα μου καί πάρετε κι ἐμένα.

Τρεῖς πόρους ἔχουν τά λαγκά κι ἀφήστε μου τόν ἕνα.

Κι ἂν ἐρθ' ἀγρίμι παίζω του, λαγός βαρῶ του θέλω

κι ἂν ἐρθεῖ πετροπέρδικα νά τηνε πιάσω θέλω.»

Στήν ὁμορφὴ ὥρα τοῦ γάμου, θυμούμαστε πάντα νά παρομοιάσουμε μέ «πεντοπλουμισμένη πέρδικα» τή νύφη, στό ἀποχαιρετιστήριο τραγούδι τῆς συντροφιάς τοῦ γαμπροῦ:

«Ἐπήραμε τήν πέρδικα τήν πεντοπλουμισμένη

κι ἀφήκαμε τή γειτονιά σάν παραπονεμένη...»

Μέ τήν ἴδια παρομοίωση θά τραγουδήσει ἡ συντροφιά, ὅταν φτάσει στό σπίτι τοῦ γαμπροῦ καί θά καλέσει τήν πεθερά τῆς νύφης ν' ἀποδεχτεῖ τό νιό τρισευτυχισμένο ζευγάρι:

«— Πρόβαλε μάνα τοῦ γαμπροῦ καί πεθερά τοῦ νύφης

νά ἰδεῖς τόν ἀκριβό σου γιό μίαν πέρδικα πού φέρνει.

— Ἐθγα μανούλα τοῦ γαμπροῦ καί πεθερά τοῦ νύφης

καί βάστα τό ροδόσταμο νά τοί ροδοσταμίσεις...»

Μαντινάδες: Στίς ἀτέλειωτες μαντινάδες τοῦ ὁ Κρητικός, πού τραγουδεῖ ἀγάπες καί θάσανα, σεβντάδες καί μεράκια, καημούς καί χτυποκάρδια, τή ζωή καί τό θάνατο, τή χαρά καί τή λύπη, πολύ συχνά πλουτίζει τό θέμα τοῦ ἀπό τόν κύκλο τοῦ κυνηγιοῦ. Ἡ κάνει τό κυνήγι, τό σκύλο, τό θήραμα, τήν ἐπιτυχία ἢ ἀποτυχία του, μαντινάδα, ἔστω κι ἂν πολλές φορές εἶναι ὀλοφάνερη ἢ ἀλληγορική σημασία τῆς. Ἀπό τόν κύκλο — λοιπόν — τών μαντινάδων αὐτῶν, διαλέγομε μερικές γιά νά τίς χαρῆτε κι ἐσεῖς:

Μέ τή χαρχάλα...

1. Ἀνάθεμά σε κυνηγέ πού σκότωνες τό ἕνα
καί δέν τά σκότωνες τά δυό νά πάνε ταιριασμένα.
2. Αὐτός ὁ γέρος πού θωρεῖς, φυσέκια ἔναι ζωσμένος
δυό-δυό τοί παίζει τοί γκραδιές, κι εἶναι καί γεμισμένος.
3. Ἄν εἶν' ὁ κυνηγός καλός κι ὁ σκύλος λαγωνάρης
δέν τόν ἀφήνει τό λαγό, δυό ζάλα νά τοῦ πάρει.
4. Στένω μπροσκάδα τοῦ λαγοῦ, ἀνίσως καί περάσει
κι ἔχω ἀσκάγια στὸν τσιφτέ μονάχα νά μὴ θράσει.
5. Ἔχει ἡ πέρδικα φτερά καί ὁ λαγός ποδάρια,
μά δύσκολα γλυτώνουνε ἑπὶ τὰ δικά μ' ἀσκάγια.
6. Ὅποιος τὰ λόγια σου ἔγροικα καί στο' ὄρκους σου πιστεύει
στή θάλασσα πιάνει λαγούς καί στά βουνά ψαρεύει.
7. Οἱ πέρδικες εἶναι πολλές, μά πούναι τό τουφέκι
ἡ κἀνη του ἐσκούργιανε, κι ὁ πετεινός δέ στέκει.
8. Στο' ἀσκορδαλούς τὰ ξόδεψα τὰ μπαρουτάσκαγά μου
κι ἐδὰ θωρῶ τοί κοπελιές καί καίγεται ἡ καρδιά μου.
9. Ξύπνησε νυχτοπέρδικα ἀπὸ κοιτᾶς στὸν πρίνο
κι ἐσίμωσε τό τέρμενο, πού φεύγω καί σ' ἀφήνω.
10. Περήφανος εἶν' ὁ αἰτός, γιατί ψηλά καθίζει
μά ἡ πέρδικα κι ἂν κελαῖδεῖ, στό χῶμα στραταρίζει.
11. Θέ μου μεγαλοδύναμε, γιάντα δέν κρίνεις δίκια
γιάντα ἔβαλε τὴν πέρδικα στοῦ γερακιοῦ τὰ νύχια.
12. Νά πάρω θέλω τόν τσιφτέ καί τὴν παλιοκαπότα
νά μεροξημερώνομαι στο' ἀγάπης μου τὴν πόρτα.
13. Μέ δωδεκάρι δίκανο καί μ' ἀκαπνο μπαρούτι
τοί κυνηγῶ τοί πέρδικες, στήν ἐπαρχία τούτη.
14. Νάμουνε πετροκοτσυφός, νάμουνε χελιδόνι
νά πῆγαινα στο' ἀγάπης μου, νά μοῦ διαβοῦν οἱ πόνοι.
15. Τό ψάρι ἔχει κόκαλα, κι ἡ πέρδικα πλουμάκια
ἀχι καί νά τὰ φίλουνα, τά δυό σου μαγουλάκια.
16. Πέρδικα ὄντε κελαῖδεῖς, τοί κυνηγούς σκλαβώνεις
μέ τὴ γλυκιά σου τὴ λαλιά, οὐλους τοί θανατώνεις.
17. Πέρδικα, πετροπέρδικα, μήν κελαῖδεῖς στά ρυάκια
γιά θά σέ φᾶνε τὰ θεριά καί τ' ἀγγριγιά γεράκια.
18. Ἔδωκε ὁ νοῦς μου ἀπάνω σου, σάν τό λαγό ὄντε δώσει
στά πόδια τὴν λαγωνάρᾶς καί δέ μπορ' ἂ γλυτώσει.
19. Μπλιό μου δέν παίζω τῶν πουλιῶ, νά τὰ ξεξευγαρώνω
κι ἀπὸ δικοῦ μου ξέρω τὸν τοῦ χωρισμοῦ τὸν πόνο.

20. Έναν πουλάκι κυνηγώ κι αν ίσως και τό πιάσω
θά πάψω μπλιό νά κυνηγώ και τόν τσιφτέ θά σπάσω.
21. Λυπούμαι ν τα τά μονετσιά πού πάνε στόν άέρα
μά πιά πολύ τό σκύλο σου, πού σ' άκλουθά όλη μέρα.
22. Έτσα κακό ποδαρικό δέν τόδα έγώ ποτέ μου
ούτε δέν έξεσκούργιανα σήμερα τόν τσιφτέ μου.
23. Άφού θωρείς πώς άτζαμής είσαι και δέ σκοτώνεις
γιάντα καθόλου τόν τσιφτέ, σηκώνεις και ξαμώνεις.
24. Έδά θά βάλω πάλι άρχή, μπλιό μου νά μή σωπάσω
όπως τό κάνει ό κυνηγός, όντε θά μπει στό δάσο.

Κι οι μαντινάδες δέν έχουν τέλος. Ή μία φέρνει τήν άλλη.

Παραμύθια-παραδόσεις: Στα παραμύθια και τις παραδόσεις ώρα νά σταματήσουμε γιά λίγο. Θά παρουσιάσουμε δύο μόνο καταγραμμένες τό 1965 στό χωριό Άγριλέ του Σελίνου:

1. «Ήτανε μία φορά μία πολλά φτωχή γυναίκα κι έτοιμόγεννη. Στο θέρος έκαμε τό κοπέλι. Τό 'θαλε στήν ποδιά τση νά πάει νά τό πετάξει, άπού τήν πολλή φτώχεια τση. Έκειά πού πήγαινε θωρεί μιάν πέρδικα. Καλημερίζονται κι αναρρωτά ή μία τήν άλλη, ίντα κάνει και πώς περνά. — Ή γυναίκα είπε τήν άπόφασή τση τής πέρδικας. Κι εκείνη τση λέει: — Έσύ πάεις νά πετάξεις τό μοναχογιό σου, κι έγώ 'χω δεκοχτώ κι άλλα νάχα δέ μέ 'γνοιαζε. Άπανοκουγιουλντά τση γυναίκας και γαέρνει πίσω μέ τό κοπελάκι. Τό πάει στό σπίτι και τό θάνει στήν κούνια. Όστε ν' άρνέψει και ν' άποκοιμηθεί, πούκλαιγε, του τραγούδιε:
«Γιέ μου κι αν γίνεις κυνηγός, πέρδικα μή σκοτώσεις
γιατί εσύ τ' ή μάνα σου κι έγώ μ' ή μητρυγιά σου
και τ' άποδέλοιπα πουλιά είν' ή δικολογιά σου...»
2. «Μία φορά σ' έναν ποταμό επήγουντονε ένα μερμύγκι. Μία πέρδικα πού τό θωρεί, του πετά ένα κλαδάκι και τό μερμύγκι έσκαρφάλωσε άπάνω κι εγλύτωσε. Όστερ' άπού πολύν καιρό εκυνήγα γ' είς κυνηγός στό δάσος μία πέρδικα. Κι όντε τση ξάμωνε, εύρέθηκε τό μερμύγκι στή χέρα ντου και τονε τσιμπά. Όστε νά γασίρει νά δει ό κυνηγός και νά τό διώξει, έφυγε ή πέρδικα και γλύτωσε...»

Παροιμίες: Παροιμίες γύρω από τό θέμα μας άς δούμε τώρα:

α) Κάθε 'να πουλί, στόν καιρό του κελαϊδεί.

Λέγεται μέ τήν έννοια: — Καθενός και ή εποχή του...

β) Τό πουλί πού κελαϊδεί, κλειέται μέσα στό κλουβί.

Μεταφορική ή έννοια τής παροιμίας. Τό κορίτσι πού προβάλλεται, παντρεύεται, κλειέται μέσα στό σπίτι. Σημαίνει επίσης: Όποιος δηλώνει τήν παρουσία του, ένώ δέν πρέπει, είναι γιά κακό του.

γ) Άπού κυνηγά πολλούς λαγούς δέν πιάνει κιανένα.

Όποιος δέν άσχολείται μέ ένα άντικείμενο συστηματικά (για νά επιτύχει) αλλά μέ πολλά μαζί, δέν πετυχαίνει σέ κανένα.

δ) Λαγός τήν φτέρην έτριβε, κακό τση κεφαλής του.

Δηλαδή, όταν τό σημείο πού κρύβεσαι τό κάνεις φανερό, κακό κάνεις του έαυτού σου.

ε) Ό λαγός κουδούνια φόριε, κι αν τά φόριε ποιός τά θώριε.

Φανερός ό λόγος γιά τή μάταια επίδειξη και έπαρση.

στ) Άλλα ν' τά μάθια του λαγού, κι άλλα τση λαγουδίνας.

Έννοεί ότι: άλλιώς βλέπει ό ένας, κι άλλιώς ό άλλος...

ζ) Του συντέκνου μας ό σκύλος, σύντεκνός μας είν' κι εκείνος.

Μέ τήν έννοια τής επεκτάσεως τής συγγένειας και σέ πρόσωπα άσχετα.

η) "Ανθρωπο από γενιά, καί σκύλ' από μιτάτο.

Διάλεγε δηλαδή τόν άνθρωπο από σειρά, οίκογένεια όνομαστή, σόι, καί τό σκύλο από τυροκομείο πού τρώει καλά, πλούσια. Γιατί θά είναι πιστός, άφου όπου τρώει ό σκύλος γαυγίζει (φυλάγει).

θ) Καιρός λαγός, καιρός λαγουδίνα.

Δηλαδή άλλοτε έτσι, άλλοτε άλλιώς.

ι) Πίστεψες λαγό καί κάλεσες κουμπάρο.

Πίστεψες δηλαδή πώς θά φτάσει ό λαγός (γιατί φαίνεται άμαγείρευτος περισσότερος) καί κάλεσες σέ τραπέζι φίλους, ενώ τό βλέπεις τώρα πώς γελάστηκες, δέ φτάνει τό φαγητό.

Λέγεται ακόμη στίς περιπτώσεις πού κυνηγοί ξέρουν «τήν καθιά» του λαγού καί τόν αφήνουν μέχρι νά 'χουν κάποιο γιά τραπέζι, όποτε πηγαίνουν άλλά... έχει φύγει.

Εύχές-κατάρες: Γιά τό κυνήγι μπορεί ν' άκούσει κανείς πολλές εύχές άλλά καί κατάρες. Ένδεικτικά μεταφέρω έδώ αυτές τίς λίγες:

α) Εύχές:

- Καλή έπιτυχία.
- Καλό κυνήγι.
- Γεμάτο σακούλι κ.ά.

β) Κατάρες:

- Όφκερο σακούλι (=άδειο).
- Ψάρι στόν τσιφτέ σου.
- Νά σέ φάει τό ντουφέκι.
- Νά μή σ' άπαντήξει μούδέ κόρακας, κ.ά.

Όνόματα-παρωνύμια: Διασκεδαστική άλλά καί πολύ ένδιαφέρουσα είναι ή καταγραφή των όνομάτων καί παρωνυμίων των σκύλων. Άς δούμε μερικά από τήν πλούσια συλλογή μας, ταξινομημένα πρόχειρα σέ ομάδες άπ' άφορμή:

1) Τό χρώμα των:

Άράπης, Άραπίνα, Άράπα, Άσπρος, Άσπρούλα, Άσπρούλης, Ζωνός, Καψάλης, Κανέλα, Καφετούλης, Καρτσώνης, Λεμονιά, Μαυρούλης, Μαυρολαίμης, Μαυρούλα, Μαυρούκος, Περιστέρα, κ.ά.

2) Τό τρίχωμά των:

Ζωνός, Λευκούλα, Μαλλιαρός, Τριχωτός, Κανελής, Χιονάτη, Χιονάνθρωπος, Χωρίστρα, Όραϊος, κ.ά.

3) Τή δύναμή των:

Άρθανίτης, Άφοβος, Παλληκάρι, Πάνθηρας, Τίγρης, Τζάγκουαρ, κ.ά.

4) Τά δόντια των:

Λυσιάρης, Λιόντας, Λύκος, κ.ά.

5) Τήν όρμή καί ταχυποδία των:

Άστραπή, Άστροπελέκι, Βοριάς, Γληγοριά, Ζαρκάδι, Ζουλάπι, Κεραυνός, Πηδηχτός, Σαΐτα, Σπίθα, κ.ά.

6) Τόν τρόπο ζωής των:

Γκέγκας, Κουνονομύτης, Μάγκας, Μόρτης, Μπουλντόκος, Χαλικούτης, κ.ά.

7) Άλλες ιδιότητές των:

Άγγελος, Κουτρούλης, Λιόντας, Παλληκάρι, Στραβομούρης, Χανούμισσα, Χοντρούλης, κ.ά.

8) Τό μέγεθος καί τή σωματική των διάπλαση:

Βεργολιά, Έλαφίνα, Έρακλής, Κουνουπάκι, Μπόμπιρας, Χοντρός, Κοιλιδές, κ.ά.

9) Όνόματα μεταφορικής σημασίας:

Άλῆς, Άρης, Άσιλάνης, Μουσταφάς, Μούργος, Μουσουλίνης, Ρήγας, Σκοτίδι, Τσίτα, Χόντζας, Φλόξ, Χάντσης (=σκληρός· από τό ὄνομα Γερμανοῦ ὑπαξιωματικοῦ πού στά χρόνια τῆς γερμανικῆς κατοχῆς διέπραξε βασανιστήρια καί ἀπίστευτες ὠμότητες στόν ἀμαχο πληθυσμό τοῦ Σελίνου), κ.ἄ.

Πλούσιο γλωσσικό ὕλικό μπορεῖ ἀνετά νά συγκεντρωθεῖ μέ κύκλο ἔρευνας τό κυνήγι. Ἡ καταγραφή ἔχει γίνει. Ὅμως ἄς μεταφερθεῖ σ' ἄλλου εἰδικοῦ δελτίου τίς στήλες.

Ἐδῶ θελήσαμε νά περιδιαβάσουμε στό χώρο τοῦ κυνηγιοῦ, τό λαογραφικό. Ἄν ἡ πρόθεσή μας πέτυχε θά τό κρίνετε ἐσεῖς, ἀγαπητοί μας ἀναγνώστες. Ἐσεῖς πού ἀπό μεράκι κυνηγοῦ ἢ λαογράφου ἀνεβαίνετε ὡς τά Σφακιανά βουνά καί τίς Σελινιώτικες λέσκες, γιά νά δῆτε καί νά χαρῆτε τό ἀτίθασο ἀγρίμι «πού στέκει στό τζουγκρί», κι ὁσμίζεται τό ἀμόλευτο Μαδαρίτικο ἀγιάζι. Ἐσεῖς πού σιγανοπορπατεῖτε στά νερά καί στά σύρρυακα, γιά ν' ἀκούσετε τήν πέρδικα νά διπλοκακαρίζει.

Ἐσεῖς πού ἀποσπεριτάδες ἀυπνοὶ κοντοξημερώνεστε σέ ἀπίθανες κυνηγετικές ἱστορίες, πού μιλοῦν γιά ἐπιτυχίες καί γεμάτες ντουφεκιές. Ἐσεῖς πού κατηφορίζοντας ἀπό τά διάσελα καί τίς κορφές στό γυρισμό, μέ γεμάτο τό σακούλι στή ράχη, σιγανοτραγουδάτε σέ πανάρχαιο σκοπό, ριζίτικο τραγούδι:

«Ὁ Γιώργης μέ τόν Ἄρχοντα ἐβγήκαν στό κυνήγι,

καί παίρν' ὁ Γιώργης τόν τσιφτέ κι Ἄρχοντας παίρνει σκύλους.

Τ' Ἄρχοντ' οἱ σκύλοι ἤρθανε κι Ἄρχοντας δέν ἐφάνη...»

Ὅλοι ἐσεῖς, ντόπιοι καί ξενομπάτες, ἐπισκέπτες καλὸδεχτοὶ καί κυνηγοὶ μέ μεράκι, δέν μπορεῖ παρά ν' ἀγαπήσετε τοῦτο τόν τόπο πού ἔχει κι αὐτές τίς ὁμορφιές καί συγκινήσεις μέσα στίς ἄλλες ἀσύγκριτες χάρες του, τοῦτο τόν τόπο πού τότε λένε *ΚΡΗΤΗ!*

Σταμ. Ἀ. Ἀποστολάκης
Διδάσκαλος

Τόνη σημαδεύγει στήν καθιά...

Κατοχική 25η Μαρτίου

Του ΜΙΧΑΗΛ ΓΡΗΓΟΡΑΚΗ

Ο πόλεμος μέ βρήκε δεκάχρονο παιδί. Καί μέσα στά τόσα κακά πού μου 'φερε ήταν καί τό κακό της ὀρφάνιας. Γιατί φούντωσε τόν πατριωτικό οἷστρο τοῦ πατέρα μου, τονε κουζούλανε κι ἀρπάζοντας ἔτσι τό ντουφέκι ἔστησε μετερίζι στίς χαμηλοπλαγιές τοῦ Γαλατᾶ. Ἐκεῖ τονε βρήκε ν' ἀντιστέκεται ἀντρίκεια, μαζί μέ πολλούς ἄλλους, ἡ χιτλερική θία. Ἀγρίεψε κείνη μέ τήν ἀπόφασή του καί τοῦ φύτεψε μιά μπάλα κατακούτελα. Ἐτσι, ὀρφανός καί πεινασμένος, τριγύριζα, μαζί μ' ἄλλους συνομηλικούς μου, στήν καταστραμμένη καί σιωπηλή ἀπό τόν πόλεμο πολιτεία, ἄσκοπα καί ἄχαρα. Οἱ μέρες, οἱ μήνες, περνοῦσαν μέ τήν ἴδια καί χειρότερη κατάσταση, πηγαίναμε νά κλείσουμε δεῦτερο κιόλας χρόνο.

Μάρτης τσουχτερός μά χωρίς θροχή καί μ' ἕναν ἥλιο πού 'θγαίνε ἀριά καί πού, χλωμός καί μαραμένος, σάν καί τά πρόσωπά μας. Εἶχα μάθει πώς θά γιορτάζαν στήν Τριμάρτυρη τήν Εἰκοστή

Πέμπτη Μαρτίου καί κίνησα. Μ' ἀρέσαν οἱ παράτες, οἱ δοξολογίες καί θιάστηκα νά πάω. Σιμά κι ἡ μικρή μου ἀδερφή.

Ὅξω τῆς ἐκκλησιᾶς, μερικές τάξεις μαθητῶν, δημοτικοῦ καί γυμνασίου, λίγοι χωροφύλακες καί μέσα λιγοστοί ὑπάλληλοι κι ἐπίσημοι τῆς πολιτείας καί οἱ θλοσυροί Γερμαναράδες μέσα κι ὄξω.

Σίμωσα, στάθηκα πλάι στήν πόρτα. Μά κρύωνα καί γιά κείνο σιγά σιγά τρύπωνσα μέσα. Πῆγα κοντά σ' ἕνα στασίδι καί χάξευα ἀπό τοῦς τζουμπέδες τῶν παπάδων μέχρι τά γαλόνια τῶν ἀξιωματικῶν καί τοῦς γιακάδες καί τοῦς φιόγκους τῶν ἐπισήμων. Μά θόλωσε τό μάτι ἀπ' ὅλα τοῦτα, θαρέθηκε κι ἔτσι ἀρχισε νά περιεργάζεται τό θόλο καί τίς κολώνες πού τίς ἐστολίζαν εἰκόνες καί καντήλια. Στάθηκα στό θόλο. Τό φῶς, πού κάπως ζωηρό τώρα χυνόταν ἀπό τοῦς διάφορους χρωματιστούς φεγγίτες, ἐφώτιζε μ' ἕνα τρόπο μεγαλείου κι ὅλο τό μέρος ἐφάνταξε γιά μιά σι-

Τό Συντριβάνι τῆν Κατοχή

γμή στά παιδικά μου μάτια σά θεία όπτασία. 'Απόμεινα!... 'Υστερα ξαφνικά θαμπώσαν λίγο όλα μέ κάτι π' άρχισαν νά πεταλουδίζουν τριγύρω τού θόλου καί νά κατεβαίνουν άπαλά κι ώραία πρós έμάς. 'Ενόμισα πώς είχαν άνοιξει, κείνη τήν ώρα, οί ούρανοί καί μικροί άγγέλοι χαιρετίζαν τό γεγονός. Στήν πραγματικότητα μ' έφερε ή φωνή τού διπλανού μου:

— Προκηρύξεις, προκηρύξεις, ξεφώνισε φοβισμένος καί κοίταξε νά ξεπορτίσει.

'Εφερα τά μάτια κάτω. 'Ενα σούσουρο, μιά άναταραχή κι όλοι οί καλοβολεμένοι φιόγκοι κινιούνταν πρós τά όξω φοβισμένοι. Περίεργος ξανάφερα τή ματιά πάνω. Όλα είχαν θαμπώσει από μικρά χαρτιά πού σβέλτα καί πιτήδεια τά πετούσαν άόρατα χέρια.

Κατεβαίνουν άπαλά, τρελοχορεύοντας καί σέ λίγο γεμίσαν τήν έκκλησία. 'Αρπαξα ένα-δυό, κοίταξα νά τά διαβάσω. Μά λίγα τά γράμματά μου κι έτσι πού νά καταλάβω τί έλέγαν. Πάντως μέσα μου κάτι έλεγε πώς όλος αυτός ό τρελοχορός τών χαρτιών κάτι τό καλό έκρυβε γιά μäs τούς σκλαβωμένους.

'Εσκυψα κι άρχισα νά μαζεύω, νά μαζεύω. Γέμισα τίς τσέπες, λαχάνιασα. Σηκώθηκα νά πάρω άνάσα. Τό μάτι μου πρόσεξε πώς καί όξω γινόταν τό ίδιο. 'Αμέσως ξεπόρτισα μέ τήν άδερφή μου ξοπίσω νά μυξοκλαίει. 'Εδω ό τρελοχορός τών χαρτιών ήταν πιό γοητευτικός γιά τά παιδικά μου μάτια. 'Αρχισα πάλι νά μαζεύω, νά μαζεύω άδιαφορώντας γιά τήν ταραχή καί τόν πανικό πού 'χε δημιουργηθεί γύρω μου. Μά οί τσέπες είχαν γεμίσει κι έτσι άρχισα νά τίς στοιβάζω στά στήθια μου. 'Υστερα, δέν ξέρω πώς, μου 'ρθε ή σκέψη νά 'βγαίνα στήν τaráτσα τού καμπαναριού άπ' όπου, όπως είχα προσέξει, ξεκινούσαν τό χορό των οί προκηρύξεις. Πήρα τήν άδερφή από τό χέρι, έτρεξα πίσω, άνοιξα τήν καγκελόπορτα, άνέβηκα.

Τρία γεροδεμένα παλικάρια, σιωπηλά καί ψύχραιμα, τίς έπετούσαν. Στάθηκα καί τούς έθαύμαζα. Κι ύστερα ή κραυγή: — 'Ερχονται... Τά παλικάρια άφήσαν ό,τι κρατούσαν καί γινήκαν άφαντα, σκαλώνοντας στίς γύρω στέγες.

'Εμεινα μ' άλλους δυό περίεργους, σχεδόν συνομήλικούς μου, μέ πιασμένη τήν καρδιά από φόβο γιατί όπως έκαταλάβαινα τά πράγματα ζορίζουνταν. Νά φύγω από τίς στέγες ήμουν μικρός κι έσερνα καί τό κουτσούβελο τήν άδερφή μου. Νά κατέβω τή σκάλα άδύνατο άφού τήν άνεβαίναν κιόλας λαχανιασμένοι καί όλο λύσσα οί ταγματασφαλίτες. 'Ακούμπησα στό καμπαναριό καί περίμενα. 'Η άδερφή μου έκλαιγε δυνατότερα, πράγμα πού μέ νεύριασε. Τήν έσυρα κοντά μου νά μήν τήν λαχτίσουν οί ταγματασφαλίτες, πού μέ φωνές καί θλαστήμιες έψάχναν.

Σάν είδαν πώς δέν έπετύχαν τίποτε, άπογοητευμένοι καί γεμάτοι όργή, γυρίσαν σ' έμάς. Είδαν τίς προκηρύξεις στίς τσέπες μου, τό φόβο στή θωριά, κάτι ύποψιαστήκαν καί μäs έσύραν κάτω. 'Εκεί άρχισαν νά μου θγάζουν τίς προκηρύξεις από τά στήθια, μπροστά σ' έναν άξιωματικό, πού μ' έβλεπε μ' ένα κύο κι άπαίσιο μάτι. Κρύος ιδρώτας μ' έλουσε κι άρχισα νά ψελλίζω μέ φωνή κλαψιάρικη καί παρακαλεστική:

— Δέν τοί πετούσα εγώ θεϊο, δέν τοί πετούσα... 'Εγώ τοί μάζευα.

Μέ είδε πιό άγρια καί μου 'πε:

— Τότε ποιός τοί πετούσε;

— Κατέω γώ θεϊο; 'Εφύγανε!...

Μέ ξανακοίταξε άμίλητος. Καί θά 'νιωσε πώς εγώ τό κουτσούβελο ήταν άδύνατο νά 'κανα κάτι τέτοιο, γι'αυτό καί πιάνοντάς με από τό σβέρκο μέ σιχτίρισε μέ μιά κλωτσιά στά πιανά.

Μιχάλης Γρηγοράκης

‘Η ιστορική σημασία τῆς ‘Ενώσεως τῆς Κρήτης μέ τήν ‘Ελλάδα

(‘Η μεγάλη πολιτική καί στρατιωτική προσφορά τῆς Κρήτης)

‘Ο λόγος τοῦ τέως Δημάρχου
κ. ΑΝΤ. ΜΑΡΗ
τῆν 1.12.1977 στό Φιρκά

Πέρασαν 64 χρόνια ἀπό τήν ἱστορική ἐκείνη μέρα πού στό χώρο αὐτό, μέ ἐξαιρετικά ἐπίσημη καί συμβολική ὕψωση τῆς ‘Εθνικῆς Σημαίας σ’ ἐκεῖνο τό ἐπίσης ἱστορικό σημαιοστάσιο, ἐπισφραγίσθηκε, μέσα σ’ ἓνα ξέφρενο παλλαϊκό πανηγύρι πατριωτικῆς χαρᾶς καί ἐνθουσιασμοῦ, ἡ ἐκπλήρωση τοῦ προαιώνιου πόθου τοῦ ὑπόδουλου ἢ ἡμιελευθέρου Κρητικοῦ Λαοῦ γιά τήν ‘Ενωση τῆς Κρήτης μέ τή Μητέρα ‘Ελλάδα.

Οὐσιαστικά ἡ πλήρης ἀπελευθέρωση τῆς Κρήτης ἀπό τήν τουρκική ἐπικυριαρχία, καί ἡ ἀποδέσμευσή της ἀπό τήν αὐτονομία, πού τήν ἐχώριζαν ἀπό τό ἐλεύθερο ἑλληνικό κράτος, εἶχαν ἤδη συντελεσθεῖ ἀπό τίς ἀρχές τοῦ ‘Οκτωβρίου 1912. Γιατί τότε, καί συγκεκριμένα τήν 1η ‘Οκτωβρίου 1912, ὁ Πρωθυπουργός τῆς ‘Ελλάδος ‘Ελευθέριος Βενιζέλος, ἐχαιρέτισε ἀπό τό θῆμα τῆς ‘Ελληνικῆς Βουλῆς τήν εἴσοδο τῶν Κρητῶν ἀντιπροσώπων στό ‘Εθνικό Κοινοβούλιο. Καί τότε ἐπίσης, ἡ ‘Ελληνική Κυβέρνηση ἀνέλαβε τή διοίκηση τῆς Νήσου μέ ἐντολοδόχο της ἀρχικά τήν ‘Εκτελεστική ‘Επιτροπή τῆς Κρήτης, τήν 11η δέ ‘Οκτωβρίου μέ τό διορισμό ὡς Γενικοῦ Διοικητῆ Κρήτης τοῦ Στεφάνου Δραγούμη.

‘Η ἐπίσημη, λοιπόν, τελετή, πού ἔγινε ἐδῶ τήν 1η Δεκεμβρίου 1913, εἶχε τήν ἔννοια ἐπισφραγίσεως τῆς ‘Ενώσεως, πού εἶχε ὀριστικοποιηθεῖ μετά τή νικηφόρο ἐκβαση τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων.

‘Αλλά δέν εἶχε μόνο καί ἀποκλειστικά αὐτή τήν ἔννοια ἡ τόσο ἐπίσημη καί τόσο πανηγυρική ἐκείνη τελετή.

‘Από τό γεγονός ὅτι ὁ ἐπίσημος ἐκεῖνος ἐορτασμός τῆς ‘Ενώσεως ἐπὶ κρητικοῦ ἐδάφους ἐγίνετο μετά τοὺς δύο Βαλκανικοὺς Πολέμους τοῦ 1912-13, ἡ ἐξαιρετική ἐπισημότης τοῦ ἐορτασμοῦ ἐκείνου προσέλαβε καί μία πρόσθετη ἔννοια καί σημασία. Εἶχε καί τήν ἔννοια καί τή σημασία τῆς ἀναγνώρισεως καί ἐπιβραβεύσεως τῆς ἰδιαίτερης καί θαυμαστῆς εὐεργετικῆς ἐπιδράσεως, πού εἶχε ἤδη σημειώσει τότε ἡ ἀπελευθέρωση καί ἡ ‘Ενωση τῆς Κρήτης στήν Πορεία τοῦ ‘Εθνους. Γιατί, εἶχε ἤδη βρεῖ τήν πλήρη καί τήν πιό λαμπρή δικαίωση καί ἐπαλήθευσή της, ἡ πρόβλεψη πού εἶχε διατυπώσει στά 1898 ὁ ‘Ελευθέριος Βενιζέλος σέ μιά ἱστορική διακήρυξή του πρὸς τόν Κρητικό Λαό:

“Ὅλοι – ἔλεγε ὁ Μεγάλος ἐκεῖνος ὁραματιστής καί πραγματοποιός – βιαζόμαστε νά πραγματοποιηθῇ μίαν ὥραν ταχύτερον ἢ ‘Ενωσις, ὅχι μόνον διὰ νά ἐκπληρωθοῦν ἐπὶ τέλους οἱ προαιώνιοι ἐθνικοὶ μας πόθοι, ἀλλὰ καί διότι πιστεύομεν ὅτι, γινομένης τῆς ‘Ενώσεως, ἡ ἐπίδρασις τῆς Κρήτης εἰς τήν διεύθυνσιν τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων θά εἶναι τοιαύτη, ὥστε τό ‘Ελληνικόν Κράτος ν’ ἀναβιβασθῇ ὀλίγον κατ’ ὀλίγον εἰς τήν τάξιν ἀληθῶς πολιτισμένου καί ἰσχυροῦ κράτους, ἀνταποκρινομένου πρὸς τὰς μεγάλας ἐθνικὰς ἀξιώσεις.”

Καί πράγματι, ἡ Κρήτη εἶχε ἤδη δώσει στήν ‘Ελλάδα τόν Μεγάλο Κυβερνήτη, πού τήν εἶχε διπλασιάσει μέ τή Βαλκανική Συμμαχία καί τοὺς δύο νικηφόρους ἀπελευθερωτικούς πολέμους τοῦ 12-13. Καί δεύτερο – καί ἐπιπλέον – ἡ Κρήτη εἶχε ἐπίσης προσφέρει στήν ‘Ελλάδα εὐθύς ἀμέσως μετά τήν κήρυξη τοῦ Πρώτου Βαλκανικοῦ Πολέμου κατὰ τῆς Τουρκίας, ἰσχυρές καί ἀριστα ἐκπαιδευμένες στρατιωτικές μονάδες, τό Α’ ‘Ανεξάρτητο Σύνταγμα Κρητῶν καί τό ‘Ανεξάρτητο Τάγμα Κολοκοτρῶνη, πού διεδραμάτισαν ἐξοχο ρόλο καί στοὺς δύο Βαλκανικοὺς Πολέμους. Καί πρέπει νά μνημονευσθεῖ ὅτι οἱ λαμπρές ἐκεῖνες στρατιωτικές μονάδες εἶχαν προετοιμασθεῖ χάρις στὸν ἴδιον ‘Εκεῖνο Μεγάλο Πολιτικό καί Κυβερνήτη, πού εἶχε πρὶν θεμελιώσει καί ὀργανώσει νομοθετικά τήν Κρητική Πολιτεία, καί εἶχε ἐπιμείνει στήν ἀνάγκη τῆς ὀργανώσεως τῆς Κρητικῆς Πολιτοφυλακῆς, πού οὐσιαστικά ἦταν τακτικός στρατός – ὁ πρῶτος τακτικός Στρατός τῆς Κρήτης – καί μέ τίς ἐφεδρεῖες του συγκροτήθηκαν τόν ‘Οκτώβριο τοῦ 1912 οἱ δύο στρατιωτικές μονάδες, πού ἔδρεψαν ἄφθονες δάφνες κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς Πολέμους, στό Μακεδονικό καί στό ‘Ηπειρωτικό Μέτωπο, καί ἀργότερα, ἐξελίχθηκαν στήν ἥρωική Μεραρχία Κρήτης τῶν νεωτέρων ἐθνικῶν Πολέμων.

‘Ιδού γιατί καί ὕστερ’ ἀπὸ 63 χρόνια γιορτάζομε τήν ἐπέτειο τῆς 1ης Δεκεμβρίου 1913 καί θά πρέπει νά

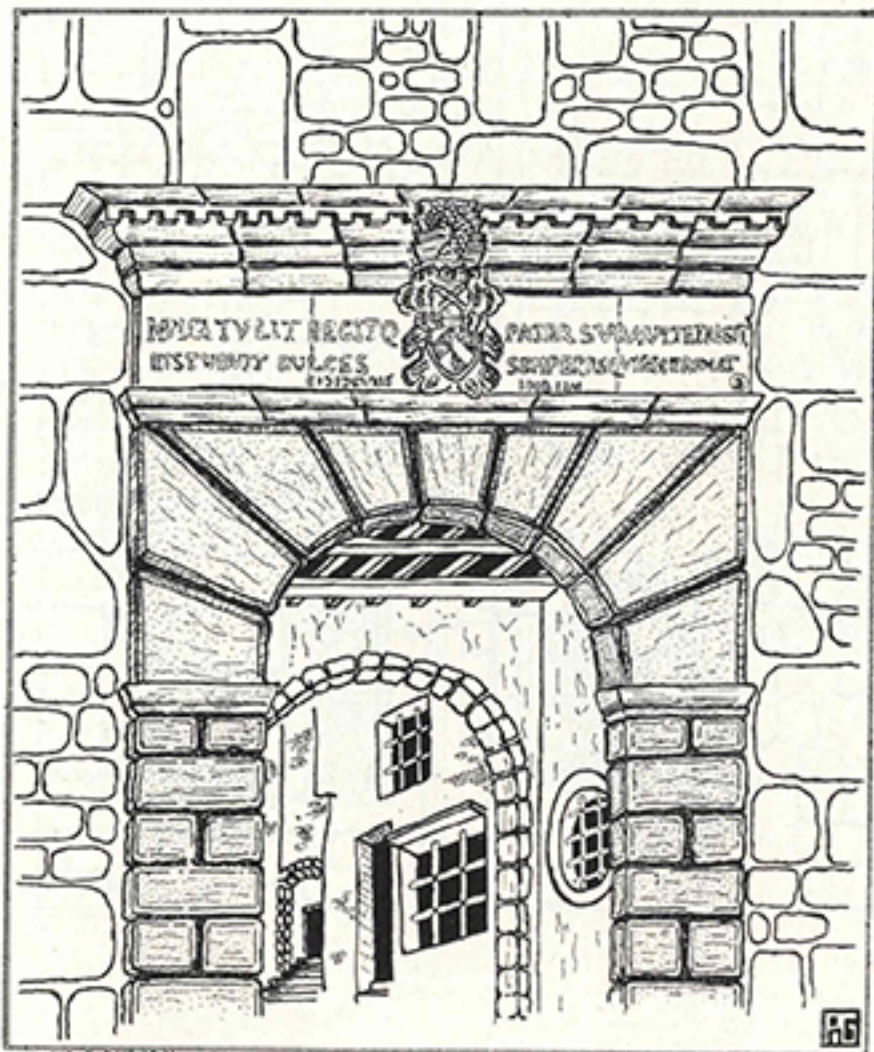
ἐξακολουθήσουμε καί στο μέλλον νά τήν ἐορτάζουμε, καί μάλιστα μέ ἀκόμη μεγαλύτερη ἐπισημότητα καί λαμπρότητα.

Ἴδού γιατί κατὰ τόν ἐορτασμό αὐτό δικαιολογημένα οἱ Κρήτες δοκιμάζουμε καί αἶσθημα ἐθνικῆς συγκινήσεως, ἀλλά καί αἰσθήματα κρητικῆς περηφάνιας καί, συνάμα, τιμῆς καί εὐγνωμοσύνης πρὸς ὅλους ἐκείνους, πού παρασκεύασαν μέ τούς ἀγῶνες των, τίς θυσίες καί τὰ ὀλοκαυτώματά των, τήν ἐθνική ἀποκατάσταση τῆς Κρήτης καί πρὸς ἐκείνους πού ἐτίμησαν τήν Κρήτη καί τό κρητικό ὄνομα μέ τὰ πολιτικά ἢ τὰ πολεμικά κατορθώματά των, χάρις στά ὁποῖα γενομένης – ὅπως εἶχε προφητεύσει ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος – τῆς Ἑνώσεως, ἡ ἐπίδρασις τῆς Κρήτης εἰς τήν διεύθυνσιν τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων νά εἶναι τοιαύτη, ὥστε τό Ἑλληνικό Κράτος ν' ἀναβιβασθῇ εἰς τήν τάξιν ἀληθῶς πολιτισμένου καί ἰσχυροῦ κράτους ἀνταποκρινομένου πρὸς τὰς μεγάλας ἐθνικάς ἀξιώσεις (...)

Καί τώρα, ὅπως καί σέ κάθε ἐπέτειο σάν τῇ σημερινῇ, ἄς ὑπακούσουμε στήν ἐμπνευσμένη φωνή τοῦ ποιητῆ:

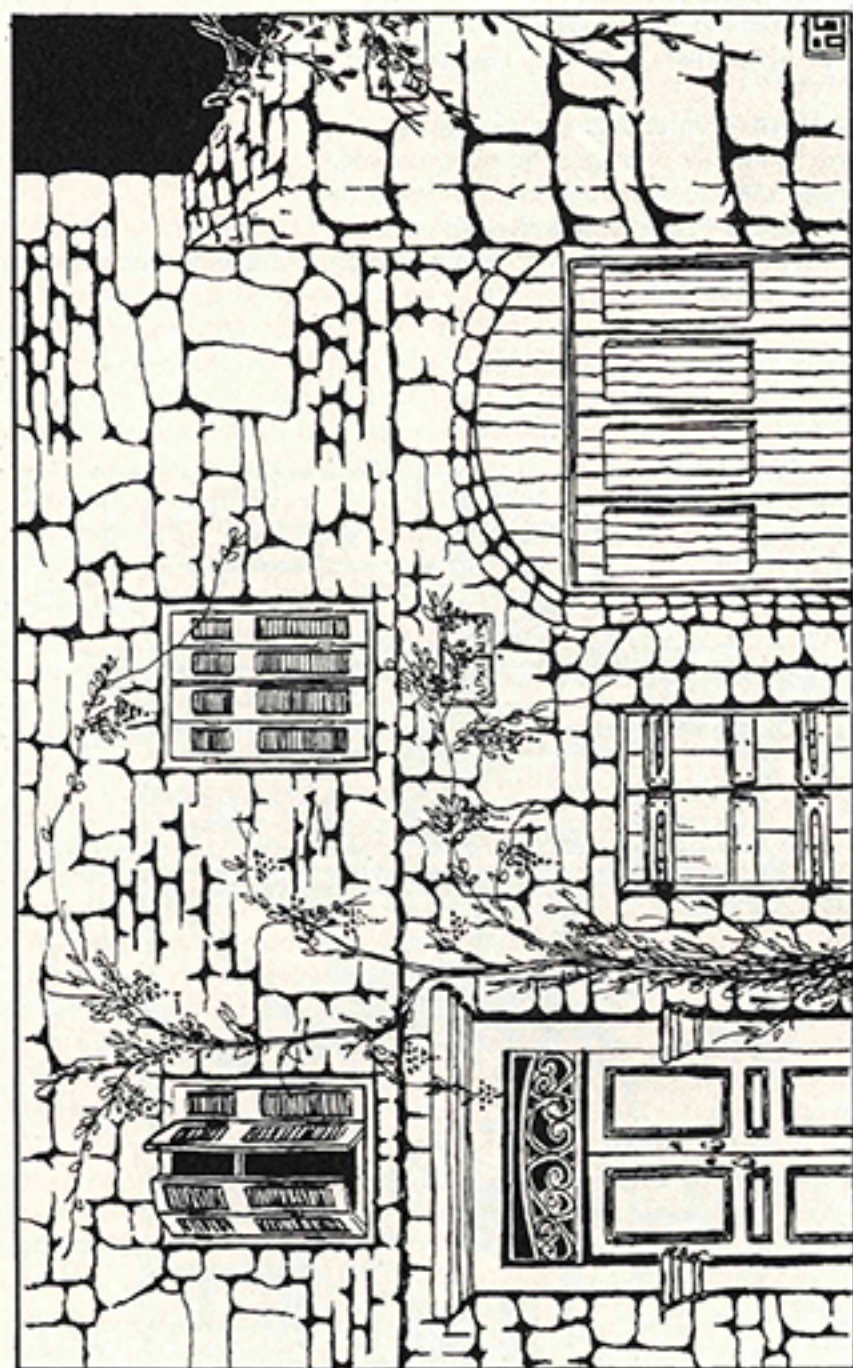
«Τῇ σημαίᾳ ψηλά κρατάτε, τῇ σημαίᾳ τῆς Λευτεριάς,
νά τῇ δοῦν ν' ἀναγαλλιάσουν οἱ ψυχές τῆς κλεφτουριάς,
νά τῇ δοῦν ἀπό τούς τάφους οἱ νεκροί πού στ' ὄνομά της
πέθαναν, καί νά σταθοῦνε προσοχή στό πέρασμά της.»

Καί πρῶτοι ἐμεῖς ἄς σταθοῦμε προσοχή καί ἄς χαιρετίσουμε μέ εὐλάβεια καί συγκίνηση τό ἱερό Ἑθνικό Σύμβολο, τό Σύμβολο τῆς ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ.

ΡΕΛΙΕΦ ΕΚΚΕΚΙΜΕΝΟΝ
ΠΟΛ. ΣΤΕΦΑΝΟΥ

ΟΔΟΣ ΑΡΧΑΓΓΕΛΩΝ - ΧΑΛΚΙΔΑ - ΚΑΡΠΕΣ.

OLD APOLLOON - XANIA -

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἐπιστολή τοῦ Γάλλου Δρ Π. Βιάρ	1
Χαιρετισμός πρὸς φίλους τοῦ Δημάρχου Χανίων	2
Κάστρα, φρούρια καὶ πύργοι τοῦ Νομοῦ Χανίων – Εὐτυχίου Μαλεφάκη	3
Τό πρῶτο Κρητικό Πολιτικό Σύνταγμα τοῦ 1822 – Ἀντ. Μ. Μαρῆ	11
Χανιά – Κ. Γ. Καρυωτάκη	15
Ὁ Πύργος τῶν Ἀληδάκηδων στὸν Μπρόσνερο καὶ ἡ καταστροφή του (1774) – Στυλ. Πανηγυράκη	17
Ἐλισάβετ Κονταξάκη – Εὐστρ. Παπαμανουσάκη	23
Ἡ προσφορά τῶν Λακκιωτῶν στὸ Μακεδονικό Ἀγῶνα 1903-1908 – Β.Ι.Β.	34
Ἡ λαϊκὴ μούσα καὶ ὁ Μακεδονικός Ἀγῶνας	37
Λαογραφικά κυνηγιοῦ – Σταμ. Ἀποστολάκη	39
Κατοχικὴ 25ῃ Μαρτίου – Μιχ. Γρηγοράκη	48
Ἡ ἱστορικὴ σημασία τῆς Ἑνώσεως τῆς Κρήτης μέ τὴν Ἑλλάδα – Ἀντ. Μαρῆ	50

Μιά γωνιά των Χανίων κοντά στο Δημοτικό Κήπο

ΟΜΙΛΟΣ Ν. Ι. ΒΑΡΔΙΝΟΓΙΑΝΝΗ

ΔΙΥΛΙΣΤΗΡΙΑ ΚΟΡΙΝΘΟΥ Α.Ε.

Τά μεγαλύτερα εις τήν Ἑλλάδα δυναμικότητος 7.000.000 τόννων

Τά Διυλιστήρια τῆς ΜΟΤΟΡ ΟἼΛ (ΕΛΛΑΣ) εἶναι τὰ μεγαλύτερα τῆς Ἑλλάδος καί ἔχουν ἱκανότητα Διύλισης 7.000.000 τόννους ἀργοῦ τό χρόνο, καί παράγουν ὅλα τὰ προϊόντα τοῦ Ἀργοῦ Πετρελαίου (ὕγραϊρα, βενζίνη, καύσιμα ἀερικουμένων, νάφθα, πετρέλαιο Ντίζελ, Μαζοῦτ, λιπαντικά, παραφίνη, ἀσφαλτο κλπ.). Ἀπασχολοῦν 800 περίπου ὑπαλλήλους καί τεχνικούς καί ἡ σημερινή τους ἀξία κατασκευῆς πλησιάζει τὰ 400.000.000 δολλάρια.

Οἱ ἐγκαταστάσεις τῆς ΜΟΤΟΡ ΟἼΛ (ΕΛΛΑΣ) καί στὸν τομέα τῶν Λιπαντελαίων εἶναι τελείως αὐτοματοποιημένες καί ἀπὸ τίς πρὸ σύγχρονες τῆς Εὐρώπης καί ἔχουν τὴν δυνατότητα νὰ ὑπερκαλύψουν ὅλες τίς ἀνάγκες τῆς ἐσωτερικῆς καταναλώσεως σὲ Λιπαντικά. Σήμερα τὸ 80% τῶν ἀναγκῶν τῆς χώρας μας καλύπτονται ἀπὸ τὴν παραγωγή τῆς ΜΟΤΟΡ ΟἼΛ καί τὸ ὑπόλοιπο τῆς παραγωγῆς ἐξαγεται στὸ ἐξωτερικόν.

Ἡ προβλήτα τῆς ΜΟΤΟΡ ΟἼΛ (ΕΛΛΑΣ), μοναδική σ' ὁλόκληρη τὴν Ἀνατολική Μεσόγειο, ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ υποδέχεται ἔμφορτα πετρελαιοφόρα καί πάνω ἀπὸ 350.000 τόννους.

Ἡ ΜΟΤΟΡ ΟἼΛ (ΕΛΛΑΣ) διαθέτει ἀποθηκευτικούς χώρους ποῦ ὑπερβαίνουν τοὺς 2.000.000 τόννους.

Τέλος πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ λειτουργία τῶν Διυλιστηρίων, λόγω τοῦ μελετημένου σχεδιασμοῦ τους, τῶν συγχρόνων ἐγκαταστάσεών τους καί ἄλλων πρόσθετων μέτρων, ἀποκλείει τὴ ρύπανση ἢ τὴ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος.

Ἡ ΜΟΤΟΡ ΟἼΛ (ΕΛΛΑΣ) μὲ τὴν τέλεια τεχνολογία τῶν ἐγκαταστάσεών της, τὴν ὀρθολογιστικὴ τους ὀργάνωση καί μὲ τὸ πρόγραμμα περαιτέρω ἐκσυγχρονισμοῦ της θὰ μπορέσει ΝΑ ΣΥΝΑΓΩΝΙΣΤΕΙ ΜΕ ΕΠΙΤΥΧΙΑ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΤΗΣ Ε.Ο.Κ.

ΜΟΤΟΡ ΟἼΛ (ΕΛΛΑΣ)

ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΗ ΣΕΡΒΙΑΣ 2 – ΑΘΗΝΑΙ – Τ.Τ. 125 – ΤΗΛΕΦ.: 3246311-15 – ΤΕΛΕΞ: 218245-49
ΜΟΤΟ GR – ΤΗΛΕΓΡ.: «ΜΟΤΟΡΟΙΛ» ΑΘΗΝΑΙ – Τ.Θ. 1742

καί εἰς τὰ καταστήματά μας εἰς:
ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ: Ὁδὸς 62 Μαρτύρων 181
Τηλ. 287.719 – 282.319

ΡΕΘΥΜΝΟΝ: Ὁδὸς Π. Κουντουριώτη – Βάρδα Καλλέργη
ΧΑΝΙΑ: Ὁδὸς Βολουδάκηδων καί Ἀποκορώνου
Τηλ. 52.445 – 53.782

Στό 1978 οι έγκρίσεις βιομηχανικών δανείων πενταπλασιάστηκαν σε σχέση με τό 1977 και ανήλθαν σε 5,8 δισεκατομμύρια δρχ.

- Στην περιοχή Μακεδονίας - Θράκης 70 βιομηχανικές επενδύσεις πραγματοποιούνται με την ενίσχυση της Ε.Τ.Β.Α.
- 28 Βιομηχανικές περιοχές ολοκληρώνονται ή ιδρύονται από την Ε.Τ.Β.Α. με στόχο την εξυπηρέτηση των επενδυτών.
- Έγχωριες πρώτες ύλες αξιοποιούνται με τη δημιουργία μεγάλων βιομηχανικών μονάδων.

Η σωστή επενδυτική σας πρωτοβουλία έχει την Τράπεζά της

συμπαραστάτης στις νέες επενδυτικές πρωτοβουλίες

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ Α.Ε.

Κεντρικό Κατάστημα:

Αθήνα: Έλευθ. Βενιζέλου 18-20, Τ.Τ. 135 - Τηλ. 3237.981, 3237.381, 3230.771

Υποκαταστήματα:

Θεσσαλονίκη: Λεωφ. Βασ. Κωνσταντίνου 45 - Τηλ. (031) 279.584/87

Βόλος: Ίδρυμα 100 και Τονάλη - Τηλ. (0421) 30.512/15

Ηράκλειο: Βασ. Κωνσταντίνου 55 - Τηλ. (081) 221.921/24

Λαμία: Αδέρωφ 3, Πλ. 'Εθνικής' Αμύνης - Τηλ. (0651) 27.757, 28.498

Καβάλα: Λεωφ. Βασ. Παύλου 88 - Τηλ. (051) 29.804, 29.750/3

Πάτρα: Αράτου 17-19 - Τηλ. (061) 275.332, 275.937, 277.980

Κομοτηνή: Βασ. Γεωργίου 19 - Τηλ. (0531) 26.145, 26.791

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΚΑΙ ΕΚΘΕΣΗ

Σέ χρυσά κοσμήματα
καί άργυρά σκεύη

ΣΤΕΛΙΟΣ ΚΑΘΑΡΟΣ

Έκθεση: Μυλωνογιάννη 25 – Χανιά
τηλ.: 24.621 – 28.138

η Μεγάλη σας φίλη

1841 Ο Μακρυγιάννης άκόμα όνειρευόταν τό Σύνταγμα. Ο Κολοκοτρώνης ζούσε από σπιτάκι του, στην όδό...Κολοκοτρώνη. Ο Όθωνας ήταν μόλις 26 ετών. Οι πρώτοι καταθέτες έμπιστευόνταν ήδη τίς οικονομίες τους στην Έθνική Τράπεζα.

Λίγα χρόνια μετά, η Έθνική συμβούλευε, δάνειζε, εξυπηρετούσε χιλιάδες Έλληνες. Τά πρώτα «διαπλοάσπουλα» της πήγαιναν τούς κουμπάρδες τους. Έζησε κοντά στό Έθνος όλους τούς θριάμβους του κι όλες τίς καταστροφές - τό '97 και τό '12, τό '18 και τό '22- και ένωμóθηκε πολ- λές από τίς οικονομικές τους συνέπειες.

Εκατόν τριάντα έπτά χρόνια ή Έθνική Τράπεζα τίς Ελλάδος βρίσκεται στο

κέντρο τίς οικονομικής δραστηριότητας τίς χώρας. Είναι ή μεγαλύτερη ελληνική έπιχείρηση - αλλά είναι μία έπιχείρηση που άνήκει σε όλους τούς Έλληνες. Έξυπηρετεί όφελιστές και ναυακού- ρες, έπιχειρηματίες και μεροκαματιά- ρηδες. Ήταν και είναι μία ισχυρή αλλά καλοπροαίρετη παρουσία στη ζωή του τόπου. Ή μεγάλη φίλη κάθε Έλληνα.

Σήμερα, ή μεγάλη σας φίλη είναι άκόμα πιο έτοιμη νά σάς συμπαρσταθεί. Ή δικτύωση, ή όργάνωση

τίς, ή πείρα και ή προβλεπτικότητα τίς την κάνουν ικανή νά έπλύσει κάθε σας πρόβλημα: από τό νά χρηματοδοτήσει ένα διύλιστήριο, μέχρι νά τροφοδοτήσει ένα μαθητικό κουμπάρι. Στούς καταθέτες προσφέρει τρεχούμενους λογαριασμούς (που συνδυάζουν την εύκολία τίς έπιταγής με τόκο 9%), λογαριασμούς Ταμειευτηρίου (τόκος 10%) και πρόθεσμίας (τόκος μέχρι 12 1/2 %).

Τώρα μάλιστα - για πρώτη φορά στην Έλλάδα - εγκαινιάζει και «λογαριασμούς μηνιαίου εισοδήματος». (Κάθε μήνα σάς στέλνει τούς τόκους στο σπίτι!)

**Μηνιαίο
Αγορολόγιο
Εισόδημα**

**ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ**

Ένα από τό 350 Ύποκαταστήματα τίς Έθνικής Τράπεζας τίς Ελλάδος θά είναι δίγoura κοντά σας. Έπισκεφθήτε τό.

η Μεγάλη σας φίλη

ΕΤΑΙΡΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΤΟΥ ΑΠΟΚΟΡΩΝΑ (ΕΤ.ΑΝ.ΑΠ.) Α.Ε.

Μιά πρωτοποριακή προσπάθεια με εύρεία λαϊκή συμμετοχή στον ιδιωτικό τομέα.

ΣΚΟΠΟΙ: 'Η Οικονομική, Κοινωνική και 'Εκπολιτιστική ανάπτυξη της 'Επαρχίας του 'Αποκόρωνα.

'Η εξασφάλιση εύκαιριων παραγωγικής απασχολήσεως στους κατοίκους, μέσα στην 'Επαρχία.

'Ενα μέσο για την προσφορά ουσιαστικής βοήθειας από τούς αποδήμους στη γενέτειρα.

'Ενας στενός και διαρκής δεσμός μαζί της.

ΜΕΣΑ: 'Η δημιουργία ενός ισχυρού φορέα, με τη δραστηριοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού και την κινητοποίηση της ιδιωτικής αποταμιεύσεως για την εκμετάλλευση και ανάπτυξη των πλουτοπαραγωγικών πόρων της 'Επαρχίας.

ΠΡΩΤΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ: 'Η εκμετάλλευση σάν επιτραπέζιου του εξαιρετικής ποιότητας νερού των πηγών των Λευκών 'Ορέων.

'Η ίδρυση μίας μεγάλης τουριστικής μονάδας.

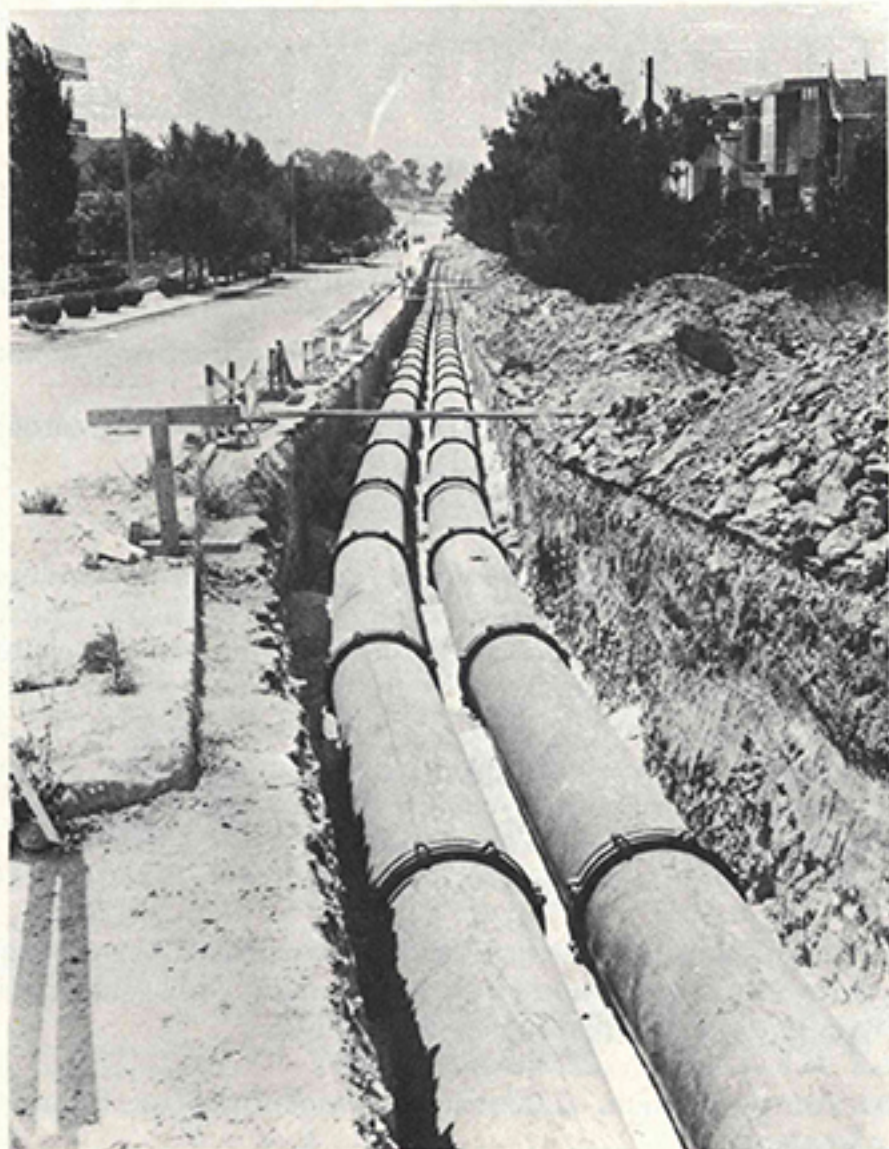
'Η όργάνωση και ανάπτυξη της χειροτεχνίας και βιοτεχνίας στην 'Επαρχία.

'Η συστηματική μελέτη κάθε δυνατότητας που υπάρχει για σωστή εκμετάλλευση, με σεβασμό στις παραδόσεις και τις αξίες του τόπου και διατήρηση της ανεπανάληπτης φυσιογνωμίας του.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ του Διοικητικού Συμβουλίου, ο Μητροπολίτης Γερμανίας Ειρηναίος Γαλανάκης.

ΣΩΛΗΝΕΣ ΥΠΟΝΟΜΩΝ ΑΠΟ ΑΜΙΑΝΤΟΤΣΙΜΕΝΤΟ ΕΛΛΕΝΙΤ

Δίδυμος αποχετευτικός αγωγός
από αμιαντοτσιμέντο

Έργον Ο.Α.Π. Αργοσαρωνικού.

(6.000 μέτρα σε διαμέτρους 60 κ 70 εκατοστά)
ΛΕΙΤΟΥΡΓΕΙ ΑΨΟΓΑ ΑΠΟ ΤΟ 1968 ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ
ΜΕ ΣΩΛΗΝΕΣ ΕΛΛΕΝΙΤ.

A.N.E.K. ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΝΑΥΤΙΛΙΑΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΡΗΤΗΣ Α.Ε.

ΕΔΡΑ: ΧΑΝΙΑ

ΣΤΗΝ ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΗ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΩΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ἡ πρωτοπόρα λαϊκή
Ἑταιρία πού συμβάλλει
πολύπλευρα στήν
περιφερειακή ανάπτυξη

ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ

ΧΑΝΙΑ: Πλατεία Σοφ. Βενι-
ζέλου. Τηλ. 25.656 - 23.636

ΗΡΑΚΛΕΙΟ: Ὁδός 25ης Αύ-
γούστου 33. Τηλ. 223.067 -
283.777 - 222.481 - 222.482

ΠΕΙΡΑΙΑ: Ἀκτή Ποσειδῶνος
32. Τηλεφ. κέντρο 41.33.102

Ἐπίσης στό Ρέθυμνο, Ἀγ.
Νικόλαο, Ἱεράπετρα, Ση-
τεία

Ἡ Α.Ν.Ε.Κ. μέ τά πλοία
της ἀνέβασε τό ἐπίπεδο
ἀσφάλειας καί
ἀξιοπρέπειας γιά τούς
ταξιδεύοντες

ΕΚΔΟΣΗ ΕΙΣΙΤΗΡΙΩΝ

Στά Πρακτορεία τῆς
Ἑταιρίας
καί σ' ὅλα τά καλά
Πρακτορεία
ΑΘΗΝΩΝ - ΠΕΙΡΑΙΩΣ
Ἐπίσης Γραφεῖα Α.Ν.Ε.Κ.
στά λιμάνια
ΣΟΥΔΑΣ - τηλ. 89.856
καί
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ - τηλ. 220.051

ΤΑ ΤΕΣΣΕΡΑ ΟΧΗΜΑΤΑΓΩΓΑ - ΕΠΙΒΑΤΗΓΑ ΠΛΟΙΑ ΤΗΣ Α.Ν.Ε.Κ.

Τό πλοίο «ΚΥΔΩΝ»

Τό πλοίο «ΚΡΗΤΗ» - Πειραιῶς

Τό πλοίο «ΚΑΝΤΙΑ»

Τό πλοίο «ΡΕΘΥΜΝΟ»

ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ
ΑΕΡΟΠΟΡΙΑ

οι διακοπές σας
αρχίζουν μέσα στο αεροπλάνο

και η Τογιοτά έπλασε το...

Starlet

Ένα μεγάλο δημιούργημα της TOYOTA στην κατηγορία των μικρών αυτοκινήτων.

Η TOYOTA η οποία συνεχώς έρευνά και δημιουργεί, παρουσιάζει για φέτος το νέο της μοντέλο το STARLET από 1000 κυβικά. Μ' αυτό το αυτοκίνητο η Τογιοτά έγγιξε την τεχνική τελειότητα.

- Κατασκεύασε ένα κινητήρα με το μεγαλύτερο θερμодυναμικό βαθμό αποδόσεως.
- Σχεδίασε ένα πραγματικά αεροδυναμικό σχήμα στο όχημα που μείωσε στο ελάχιστο τις απώλειες τριβών.
- Ανανέωσε την εμπιστοσύνη στον οδηγό για ένα ασφαλές οδήγημα.
- Κατόφερε να φτάσει στο καλύτερο αποτέλεσμα της οικονομικότερης λειτουργίας του αυτοκινήτου.
- Πρόσφερε έναν εύρηγο εσωτερικό χώρο για ολόκληρη την οικογένεια μαζί με τις αποσκευές της.
- Τελειοποίησε τις ανέσεις στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, με ανακλινόμενα ανατομικά καθίσματα, ωραίες ταπιστρικές, δάπεδα και εξοπλισμό με όλα τα αναγκαία και χρήσιμα όργανα όπως, ζώνες ασφαλείας, ραδιόφωνο, αναπτήρα, εξωτερικά καθρέπτη και ειδικό σύστημα ασφαλείας για τα παιδιά στις πίσω πόρτες.

STERN 15.04.78

TOYOTA STARLET

η κορωνίδα των μικρών αυτοκινήτων

ΚΑΣΙΔΟΠΟΛΙΟΣ ΑΕΒΕ

ΑΘΗΝΑ: Α. ΚΗΦΙΣΙΟΥ 168 ΚΑΙ ΚΑΒΑΛΑΣ - ΤΗΛ. 59.04.222-8,
ΒΟΥΛΙΑΓΜΕΝΗΣ 322, ΤΗΛ. 99.26.600 - ΑΛΕΞΑΝΔΡΑΣ 28, ΤΗΛ. 82.20.755
ΠΕΙΡΑΙΑΣ: ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ 37, ΖΕΑ - ΤΗΛ. 41.15.694
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: ΠΛ. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ 7 - ΤΗΛ. 264.117 - 538.562

Οικολογική Εγκυκλοπαιδεία πως θα επιζησεις

- Τό περιβάλλον καταστρέφεται. Οι θάλασσες μολύνονται, τά δάση εξαφανίζονται, ή ατμόσφαιρα δηλητηριάζεται, οι πόλεις γεννούν αρρώστιες...
- Η φυσική ισορροπία διαταράχτηκε από την αλόγιστη εκμετάλλευση. Ποιές επιπτώσεις θά έχει γιά τή ζωή στον πλανήτη μας; Ποιό θά είναι τό μέλλον τό δικό σου και τών παιδιών σου; Υπάρχει τρόπος νά σταματήσει ή καταστροφή;
- Η λύση υπάρχει στή γνώση. Γνώρισε τό σπίτι σου και προστάτεψέ το. Γνώρισε τό μέ την είκοσάτομη ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ. Μάθε όσα δέν ήξερες κι όσα έπρεπε νά ξέρεις γιά τό χώρο πού ζεις.
- Η είκοσάτομη ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ είναι ή πρώτη Παγκόσμια Έγκυκλοπαιδεία στό χώρο τής οικολογίας.
- Γραμμένη από 400 ειδικούς επιστήμονες, παρουσιάζει ανάγλυφα τό πρόβλημα του πλανήτη μας.
- Είναι αναμφισβήτητο, τό πιο άπαραίτητο έργο τής εποχής μας γιατί άφορά τήν επιβίωση μας μέσα στή φύση.

ΑΓΟΡΑΣΤΕ ΤΗΝ, ΔΙΑΒΑΣΤΕ ΤΗΝ ΣΗΜΕΡΑ

εκδόσεις ΜΠΟΥΚΟΥΜΑΝΗ

Δίνεται και με εύκολιες πληρωμής, στην τιμή των 7.000 δραχ.

Τηλεφωνείστε τώρα άμέσως στο 01- 3630669 - 3606313 ή συμπληρώστε και άποστείλετε τό δελτίον παραγγελίας.

ΔΕΛΤΙΟΝ ΠΑΡΑΓΓΕΛΙΑΣ

Πρός τής Έκδόσεις ΜΠΟΥΚΟΥΜΑΝΗ Μαυρομάλη 1, Αθήνα (143)

Παρακαλώ άποστείλατέ μου τήν 20ΤΟΜΗ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ.

☐ Μετρητοίς 5.950. ☐ Με εύκολιες 1.000 δραχ. προκαταβολή και 10 μηνιαίες συναλλαγματικές τών 600. (Διαγράφτε τήν περίπτωση πού δέν ούς ένδιαφέρει). Τό δε υπόλοιπον τής αξίας ύποχρεώνομαι νά ούς άποστέλλω μηνιαίως με ταχυδρομικές έπιταγές. Άναγνωρίζω ότι πρίν από τήν άποπλήρωση τών βιβλίων παραμένω άπλως χρήστης των, ενώ ή κυριότητα άνήκει στον έκδοτικό οίκο.

Ο συνδρομητής

ΟΝΟΜ/ΝΥΜΟ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ
ΠΟΛΗ
ΤΗΛ.
ΥΠΟΓΡΑΦΗ

